

OBSAH / CONTENTS SR 3-4/2012

ŠTÚDIE A ČLÁNKY / STUDIES AND ARTICLES

- 131 – 150 **Pripravovaný Slovník starogréckych a latinských mien – hlavné transkripčné zásady a problémy spojené s tvorbou hesiel**
The Upcoming Lexicon of the Ancient Greek and Latin Names – The Basis Rules for Transcription and Problem Related to the Form of the Dictionary Entries
Eudmila Buzássyová
- 151 – 163 **Hovorená podoba slovenčiny v mestskom prostredí a stratifikácia slovenského národného jazyka**
Spoken Form of the Slovak in a Urban Environment and the Stratification of the Slovak National Language
Ladislav György

DISKUSIE A ROZHRADY / DISCUSSIONS AND HORIZONS

- 164 – 167 **Gramatiky Daniela Krmana**
Grammars by Daniel Krman
Eubomír Ďurovič
- 168 – 178 **Preklad Magdeburského práva z roku 1473 ako kulturologická misia našich predkov**
Magdeburg Law Translation from 1473 as a Culturological Mission of Our Ancestors
Rudolf Kuchar
- 179 – 183 **Kognitívne aspekty štylistiky**
Cognitive Aspect of Stylistics
František Ruščák

SPRÁVY / REPORTS

- 184 – 187 **Polstoročnica slovakistiky na Univerzite v Novom Sade**
A Half-Century of the Slovak Studies at the University of Novi Sad
Jozef Mlacek

RECENZIE / REVIEWS

- 188 – 196 **Tretí zväzok Slovníka maďarských prevzatí v slovenčine**
The Third Volume of the Dictionary of Hungarian Loanwords in Slovak
Eubor Králik
- 197 – 200 **Praktická lexikológia s nádychom modernej metodológie**
Practical Lexicology with a Touch of a Modern Methodology
Dana Široká

- 201 – 207 **Inšpiratívne sondy do vzájomných vzťahov medzi jazykom, človekom a kultúrou**
An Inspirational Probe into the Mutual Relations between Language, Man and Culture
Miloš Horváth

KRONIKA / CHRONICLE

- 208 – 214 **Životné jubileum Alexandry Jarošovej**
Anniversary of Alexandra Jarošová
Klára Buzássyová
- 215 – 219 **Mladé životné jubileum Jany Kesselovej**
Young Life Anniversary of Jana Kesselová
Daniela Slančová
- 219 – 234 **Súpis prác Jany Kesselovej**
Jana Kesselová – Work Collection
Ladislav Dvonč – Júlia Behýlová
- 235 – 237 **130. výročie narodenia Pavla Bujnáka**
Pavol Bujnák's 130th Birth Anniversary
Ivor Ripka

ROZLIČNOSTI A ROZHOVORY / MISCELLANEA AND INTERVIEWS

- 238 – 250 **Polstoročie s jazykovedou. Rozhovor s Ivorom Ripkom**
A Half-Century with Linguistics. An Interview with Ivor Ripka
Jana Wachtarczyková

ZÁPISNÍK BIBLIOGRAFA / BIBLIOGRAPHER'S NOTES

- 251 Vidy jazyka a jazykovedy
- 252 Aspekty teórie lexikálnej motivácie
- 253 Hodnotenie komunikačných schopností detí v ranom veku
- 254 Syntax slovenského jazyka
- 255 Hydronymia povodia Dudváhu
- 256 Z hydronymie západného Slovenska

PRIPRAVOVANÝ SLOVNÍK STAROGRÉCKYCH A LATINSKÝCH MIEN – HLAVNÉ TRANSKRIPČNÉ ZÁSADY A PROBLÉMY SPOJENÉ S TVORBOU HESIEL¹

Ludmila Buzássyová

*Katedra klasickej a semitskej filológie, Filozofická fakulta Univerzity Komenského,
Gondova 2, 814 99 Bratislava, e-mail: buzassyova@fphil.uniba.sk*

BUZÁSSYOVÁ, L.: The Upcoming Lexicon of the Ancient Greek and Latin Names – The Basic Rules for Transcription and Problems Related to the Form of the Dictionary Entries. In *Slovak Speech*, 2012, vol. 77, no. 3-4, p. 131-150.

Abstract: Classical philologists (Department of Classical and Semitic Philology, Faculty of Arts, Comenius University) are now preparing the Lexicon of the Old Greek and Latin Names, the aim of which is to make complete the Dictionary of the Contemporary Slovak Language and identify a way to solve problems of how to transcribe and inflect the ancient Greek and Latin names in Slovak language.

The article presents general principles which the authors use as a guideline for their work on the dictionary; furthermore, they characterise the forms of the dictionary entries. Several specific problems related to the place names and their derivatives are being analysed as well.

Key words: dictionary, lexicon, Latin names, Ancient Greek, transcription

ÚVOD

Za nami je zložitá história transkripčnej problematiky, ktorej sme sa detailne venovali na inom mieste (Buzássyová, 2011)² a ktorá odráža rozpory v odborných stanoviskách slovakistov na jednej a klasických filológov na druhej strane. V súvislosti s adaptovaním (prispôsobovaním pre prijímajúci jazyk) vystupujú do popredia otázky: Čo je adaptované, resp. či je to-ktoré pomenovanie adaptované, ako je adaptované a či per analogiam máme adaptovať aj to, čo adaptované nie je? Väčšina návrhov slovenských jazykovedcov z minulosti, ako adaptovať antické mená v slovenčine, bola v súlade s vývinovými tendenciami slovenčiny a premietla sa – v maximálne zhutnenej podobe – do aktuálnych PRAVIDIEL SLOVENSKEHO PRAVOPISU z roku 2000 (ďalej PSP). Iné návrhy predpokladali isté zásahy, ktorých presadenie by bolo

¹ Táto štúdia vznikla v rámci riešenia grantového programu Ministerstva školstva Slovenskej republiky VEGA č. 1/0008/10 SLOVNÍK STAROGRÉCKYCH A LATINSKÝCH MIEN – PRAVIDLÁ PREPISU A FLEXIE V SLOVENČINE.

² K štúdii je priložený súpis publikovaných prác k transkripčnej problematike, na ktoré sa na tomto mieste budeme odvolávať už len v minimálnej miere.

bývalo pravdepodobnejšie, keby si klasické jazyky v slovenskej spoločnosti zachovali aspoň také postavenie, aké mali ešte v prvej polovici 20. storočia. Orientačný prieskum medzi stredoškólákmi naznačuje, že ako vžitú sa vnímajú len tie mená, ktoré poznajú z výučby niektorého predmetu – slovenčiny, dejepisu, matematiky či fyziky. Isté množstvo – často v pochybnej podobe – sprostredkujú dobrodružné filmy.

Odporúčania i pravidlá, ktoré v priebehu niekoľkých desaťročí vznikali, narážali však vždy na nedostatok matérie, na ktorej by sa preverovali, takže jazyková prax s teóriou bola prepojená iba do určitej miery. Tento trend cítime ešte výraznejšie v súčasnosti. Klasickí filológovia preto vypracúvajú pomôcku slovníkového typu SLOVNÍK STAROGRÉCKYCH A LATINSKÝCH MIEN – PRAVIDLÁ PREPISU A FLEXIE V SLOVENČINE, ktorej cieľom je doplniť PSP a SLOVNÍK SLOVENSKEHO JAZYKA (ďalej SSJ), resp. SLOVNÍK SÚČASNÉHO SLOVENSKEHO JAZYKA (SSSJ) v tom, ako graficky zaznamenať antické mená a ako ich ohýbať. Kladú si za cieľ spracovať pomerne vysoký počet lexikálnych jednotiek, predbežne odhadovaný na 1500.

Treba podotknúť, že pripravovaný slovník nemá byť encyklopedickým slovníkom starogréckych a latinských mien zameraným na identifikáciu osobností, ale slovníkom zameraným primárne na problematické transkripčné a flektívne otázky spojené s antickými menami. To znamená, že v ňom nebudú registrované všetky významné mená, ale len také, o ktorých sa možno domnievať, že predstavujú problém pri začlenení do fonologického a/alebo morfológického systému slovenčiny. Tak sa môže stať, že nejaká veľmi známa osobnosť v slovníku figurovať nebude, ale naopak, menej známa osobnosť či lokalita svoje miesto dostane. Lexikálne jednotky sa analyzujú ako jednotky predovšetkým písomného prejavu, preto sa autori k výslovnosti vyjadria len v plánovanom úvode, avšak v samotných heslách výslovnosť komentovaná nebude. Najprv predostrieme niekoľko všeobecných zásad, ktorými sa riadime pri príprave slovníka, potom naznačíme, akú podobu by malo mať slovníkové heslo, a napokon stručne spomenieme niektoré problémy, ktoré sa vynárajú v súvislosti s pomenovaniami lokalít.

1. VŠEOBECNÉ ZÁSADY PRÍPRAVY SLOVNÍKA STAROGRÉCKYCH A LATINSKÝCH MIEN

1.1. Dvojstupňovosť ustaľovania. Pripravovaný slovník má byť pomôckou nielen pre odborníkov – klasických filológov a špecialistov v príbuzných odboroch, ale aj pre široký okruh bežných používateľov. V slovníku sa teda s ohľadom na štýl ustaľujú dve podoby lexikálnej jednotky: jedna podoba mena pre popularizačné diela, pre beletriu, televíziu atď., v ktorej by sa väčšmi odrážali adaptačné procesy, a druhá pre texty odborného charakteru prihliadajúca väčšmi na pôvodný stav v klasických jazykoch. V niektorých prípadoch sa adaptovaná a odborná podoba prekrývajú. Prekrýva-

nie môže byť dôsledné, teda môže sa týkať ako nominatívu, tak genitívu singuláru, resp. aj prípadných odvodenín: napr. nom. sg. *Poseidón*, gen. sg. *Poseidóna* sú tvary, ktoré sú v slovenčine dobre adaptované a zároveň zodpovedajú aj požiadavkám odborného vyjadrovania. V iných prípadoch sa môže adaptovaná a odborná podoba prekryvať len v nominatíve, rozdiel medzi štýlmi sa prejaví až v nepriamych pádoch: napr. nom. sg. *Anakreón* je vhodný pre oba štýly, zato gen. sg. *Anakreóna* odporúčame pre bežné vyjadrovanie a gen. sg. *Anakreonta* pre odborný štýl.

1.2. Diferencovaný prístup k adaptácii a k adaptovanosti. Vychádzame z predpokladu, že v rozhodujúcej miere vieme ako odborníci posúdiť, čo adaptované je a čo nie. Náš úsudok však okrem štandardných príručiek PSP a SSJ (SSSJ) a monografií mapujúcich aktuálny stav v slovenskej deklinácii, DEKLINÁCIA PREVZATÝCH SUBSTANTÍV (Ološtiak – Gianitsová-Ološtiaková, 2007) a NOVÝ DEKLINÁČNY SYSTÉM SLOVENSKÝCH SUBSTANTÍV (Sokolová, 2007) konfrontujeme aj s výsledkami ankety, ktorú sme vykonali medzi študentmi tretieho a štvrtého ročníka na niekoľkých vybraných gymnáziách a v jednej skupine študentov 1. ročníka klasickej filológie na FFUK v septembri roku 2010, ďalej s podobami, akými grécke a latinské mená sprostredkúva WIKIPÉDIA a prehliadač GOOGLE, a predovšetkým s databázou SLOVENSKÉHO NÁRODNÉHO KORPUSU³ (ďalej SNK) na webovej stránke JÚLŠ SAV. Prihliadame aj na stanoviská, z ktorých vychádza príručka J. Hůrkovej ANTICKÁ JMÉNA. JAK JE SKLOŇOVAT A ČÍST (2005) a k spôsobu, ako sa s otázkou prepisu a používania starogréckych a latinských mien vyrovnali autori súčasných AKADEMICKÝCH PRAVIDIEL ČESKÉHO PRAVOPISU (2003). Pri práci s názvami lokalít je nám okrem už uvedených prác hlavnou oporou detailná štúdia M. Sokolovej SYSTÉMOVÉ MODELY TVORENIA OBYVATELSKÝCH MIEN A ETNONÝM V SLOVENČINE (2006); vo všeobecnom rámci sú pre nás odrazovým mostíkom štúdie publikované v KS 1982/16, č. 5 a štúdie riešiace niektoré parciálne problémy spojené s toponymami z pera L. Dvonča (1975 a 1980) a J. Horeckého (2002).

Pod adaptovaním rozumieme zásahy v pôvodných dĺžkach (t. j. neprepisovanie dĺžok odovzdávajúceho jazyka a naopak, ich vsúvanie tam, kde vo východiskovom jazyku neboli), odstraňovanie théty, rhó, redukovanie geminát, písanie počiatočného J miesto I v latinských menách a v niektorých gréckych menách, odlučovanie koncoviek *-os*, *-us*, *-es* pri tvorbe podoby nominatívu (*Traján*), prípadne preklad prívlastku *Maiores* (*Starší*), *Minores* (*Mladší*). Za adaptované považujeme mená panovníkov (*Teodor*, *Bazil*), svätých a biblických postáv (*Izidor*, *František z Assisi*, *Herodes*, *Júda*), najznámejších mytologických postáv (*Aténa*, *Jupiter*), literátov a ich diel (*Homér*, *Ovídius*, *Odysea*).

Osobné meno považujeme za znak osobnosti s ňou spätý, a preto v prípade menej známych osobností v jeho podobe celkovo adaptujeme menej ako v názvoch

³ Verzia prim-5.0-public-sane.

lokalít. Názvy lokalít považujeme za menej citlivé na zásahy a zároveň väčšími vystavené tlaku súčasného života, napr. v súvislosti s cestovným ruchom (dovolenky v Grécku a Taliansku a pod.), a preto pripúšťame väčší rozsah adaptácie i ďalšie rozširovanie oblasti adaptovaných názvov. Prípustná je preto *Macedónia, Mýzia, Mézia, Lýkia, Récia*, ale aj *Sybarida, Oplontída atď.*

1.3. Diferencovaná miera zásahov na zvukovej a tvarovej rovine. V procese adaptácie gréckeho, resp. latinského mena do slovenčiny navrhujeme na zvukovej rovine adaptovať menej, na morfologickej rovine viac. Znamená to, že niektoré flektívne špecifiká starogréckej a latinskej lexikálnej jednotky obetujeme ich organickému a hladšiemu včleneniu do flektívneho systému slovenčiny. V tomto duchu predkladáme aj náš návrh – na zvukovej rovine mierne posilniť transliteračnú zložku oproti transkripčnej a na rovine morfológie zohľadňovať vo väčšej miere špecifiká slovenčiny. V hlavných krokoch sa držíme transkripčných zásad, ktoré sme vypracovali pre *ENCYCLOPAEDIU BELIANU* (Buzássyová, 2002).

1.4. Prihliadanie na analógiu. Paušálnemu utváraniu analógií pri adaptovaní antického pomenovania – tak ako navrhoval napr. I. Masár v štúdiu *Z ĎALŠEJ BESEDY V TATRANE* (1974) – sa vyhýbame zvlášť pri osobných menách, pretože sa domnievame, že nemá zmysel adaptovať napr. málo frekventované meno nejakého učenca, ktoré použije len odborník – aj to len zriedka – a bežný používateľ už vôbec nie. Samozrejme, adaptovanosť mien dobre známych božstiev či spisovateľov a ich diel nespochybňujeme. Zato lokality práve v súvislosti s otváraním sa svetu vďaka cestovnému ruchu môžu častejšie nájsť miesto aj v prejavoch bežného hovoriaceho. Preto od prakticky všetkých názvov lokalít (adaptovaných aj neadaptovaných) vytvárame per analogiam ohýbané tvary – popri nevyhnutnom genitíve singuláru aj odvodeniny, ktorými sú najčastejšie adjektíva a obyvateľské mená. Tieto deriváty tvoríme ako od adaptovaných foriem (alebo v niektorých prípadoch skôr od predpokladaných adaptovaných foriem) v duchu poznaných vývinových tendencií slovenčiny a v súlade s PSP, tak od neadaptovaných foriem väčšími rešpektujúcich stav v odovzdávajúcom jazyku, s ktorých uplatnením počítame v odbornom štýle.

2. PODOBA HESIEL

Heslo bude obsahovať záhlavie a zónu heslovej state napravo od záhlavia. Záhlavie obsahuje heslové slovo v základnom pomenúvacom tvare, nominatíve sg., s informáciou o rode. Mnohé pomenovania však budú mať dve podoby nominatívu: na prvom mieste bude uvedená adaptovaná podoba (ak existuje) – len tá ako heslové slovo bude vysádzaná tučne, na druhom mieste bude stáť úplná forma nominatívu vo východiskovom jazyku uvedená skratkou gr. alebo lat. Táto podoba zároveň repre-

zentuje to, čo možno hodnotiť ako odbornú podobu v nominatíve. Nie vždy sa však forma nominatívu v pôvodnom jazyku zhoduje s nominatívnou odbornou podobou – v ojedinelých prípadoch máme pri nominatíve dokonca tri podoby, napr.: *Heléni*, odb. *Helléni*, gr. *Hellénes*.

Zóna heslovej state obsahuje gramatické údaje: genitív adaptovanej podoby a za ním genitív odbornej podoby. Odborná podoba je uvedená skratkou odb., nie gr. alebo lat. Je to preto, lebo napr. gen. sg. *Marka Ulpia Traiana* nie je latinským genitívom (ten by mal podobu *Marci Ulpii Traiani*), ale pádom prevzatej lexikálnej jednotky v prijímajúcom jazyku, slovenčine. Za genitívom nasleduje stručný výklad hesla. V niektorých heslách, v prípade lokalít systematicky, pripájame za výkladovou časťou odvodeniny, a to opäť s rozdielom v tvaroch pre bežné používanie a pre odborný štýl. Napr.:

ZÁHLAVIE HESLA	HESLOVÁ STAŤ
Récia , ž. lat. <i>Raetia</i>	gen. Récie odb. Raetie
	krajina na území dn. vých. a str. Švajčiarska, Lichtenštajnska, juž. Bavorska, vých. Rakúska a časti Lombardie; rímska provincia
	adj. rétsky, v kompozitách réto- (napr. rétorománsky), odb. raetský; obyv. Réti, odb. aj Raeti; jazyk réčtina, odb. aj raetčina

Vo všeobecnosti platí, že odvodeniny pre odborný štýl tvoríme od druhej podoby nominatívu sg. uvedeného skratkou gr. alebo lat. v záhlaví, teda adjektívum pre odborný štýl *raetský* tvoríme od *Raetia*. V prípade dávno udomácnených pomenovaní má druhá podoba nominatívu len informačnú hodnotu o stave vo východiskovom jazyku a neslúži na odvodzovanie v slovenčine. Napr.:

ZÁHLAVIE HESLA	HESLOVÁ STAŤ
Efez , m. gr. <i>Efesos</i>	gen. Efezu
	mesto na juhozáp. pobreží Malej Ázie
	adj. efezský, obyv. Efezan

2.1. Latinské osobné mená

Upozorňujeme na problém, ktorý je predmetom sporov medzi samotnými klasickými filológmi, a to či pri menách, ktorých slovný základ sa v latinčine končí na

k zapisované grafémou *c*, uvádzať genitív sg. len v podobe *Marka* alebo aj *Marca*, len *Anka* alebo aj *Anca*. Podobná otázka sa vynára v súvislosti so *Sambukom*, *Senekom*, *Sextom Empirikom* (v latinskej podobe mena tohto pôvodom gréckeho filozofa) a pod. Mnohí klasickí filológovia považujú písanie týchto mien v nepriamych pádoch v slovenčine s *c* za jedinú prípustnú podobu, pre iných je však *k* prípustné aj v odbornom texte. Pripomíname, že písanie s *k* sa uplatňuje už v českej ENCYKLOPEDIÍ ANTIKY z r. 1973 (genitívy sg. napr. *Marka*, *Seneky*), ktorá sa považuje za zdroj, výrazne prihliadajúci na stav v klasických jazykoch; rovnako postupuje aj J. Hůrková (2005). V úzko špecializovaných odborných publikáciách v českom, ako aj v slovenskom prostredí výrazne dominuje písanie s *c*.

V prípade mena *Aemilia Paula Staršieho* a jemu podobných mien upozorňujeme na to, že ak meno rozpisujeme do úplnej podoby a ak skloňujeme dôsledne adaptovanú aj odbornú podobu mena, musíme vytvárať aj také tvary, ktoré vyzerajú nezvyčajne a ktoré, možbyť, nikto nikdy nepoužije, ako je to v prípade odbornej podoby mena *Lucia Aemilia Paula Maiora*. U ženskej nositeľky prívlastku *Maiores* či *Minor*, teda napr. u *Agrippiny Staršej*, už latinský prívlastok *Maiores*, *Minor* neskloňujeme.

V prípade prímene *Cato* a iných pôvodných *n*-kmeňov počítame v neodbornom vyjadrovaní s oboma podobami genitívu *Cata* aj *Catóna* (tak ako hovoria PSP napr. v prípade mena *Cicero* – gen. *Cicera* aj *Ciceróna*); pre odborný štýl počítame len s podobou *Catona*. V tejto otázke je pre nás zaujímavým podnetom návrh M. Sokolovej (2007, s. 137), ktorá navrhuje rozlišovanie nižšieho a vyššieho štýlu, ktoré však nemôžeme celkom automaticky premietnuť do nášho členenia: štýl bežných hovorených prejavov/odborný štýl. Pre nižší štýl odporúča M. Sokolová pri takýchto menách skloňovanie *Cicera*, *Nera*, pre vyšší štýl *Cicerona*/*Ciceróna*; *Nerona*/*Neróna*. Klasickí filológovia podoby *Ciceróna* a *Neróna* hodnotia ako redundantné a nespĺňajúce požiadavky odborného štýlu. Do pripravovaného slovníka sa dostávajú v dôsledku rešpektovania stavu v PSP a SSSJ. Problém si však asi vyžiada ďalšiu diskusiu, keďže o. i. vyvoláva otázku, aký je správny postup v prípade morfológicky obdobných, ale v slovenčine neadaptovaných mien (napr. *Piso*, *Scipio*).

Pri menách na konsonantický kmeň, ktorých nominatív je (po historických hláskoslovných zmenách) zakončený na iný konsonant než je konsonant kmeňa viditeľný v nepriamych pádoch, pri skloňovaní v bežnej komunikácii vychádzame z úplnej podoby nominatívu, nie z pôvodného kmeňa: skloňujeme napr. *Thraxa*, len v odbornom štýle *Thraka*. Skloňovanie *Thraxa*, *Thraxovi*..., zdá sa, by mohlo byť prípustné dokonca aj v odbornom štýle. Podobne by to bolo s *Felixom*, ktorý by v odbornom texte mohol, ale nemusel mať genitív *Felika*. Ani v tejto otázke však medzi klasickými filológmi nevládne zhoda.

Predbežná podoba niektorých vybraných hesiel:

ZÁHLAVIE HESLA	HESLOVÁ STAŤ
Aemilius Paulus Starší , m. lat. Lucius Aemilius Paulus Maior	gen. Aemilia Paula Staršieho
	odb. Lucia Aemilia Paula Maiora
Agrippina Staršia , Julia, ž. lat. Iulia Agrippina Maior	rímsky politik a vojvodca
	gen. Agrippiny Staršej, Julie
Cato Starší , m. lat. Marcus Porcius Cato Maior	odb. Iulie Agrippiny Maior
	manželka vojvodu Germanika
Cicero , m. lat. Marcus Tullius Cicero	gen. Cata (aj Catóna) Staršieho
	odb. Marka Porcia Catona Maiora
Maximinus Thrax , Gaius Julius, m. lat. Gaius Iulius Verus Maximinus Thrax	rímsky politik, štátnik a spisovateľ
	gen. Cicera (aj Ciceróna)
	odb. Marka Tullia Cicerona
Traján , m. lat. Marcus Ulpius Traianus	rímsky rečník, spisovateľ a politik
	adj. cicerónsky (cicerónska výrečnosť) aj cicerónovský (cicerónovská latinčina), iné odv.: ciceronianizmus
	gen. Maximina Thraxa, Gaia Julia
Agrippina Staršia , Julia, ž. lat. Iulia Agrippina Maior	odb. Gaia Iulia Vera Maximina Thraka
	rímsky cisár r. 235 – 238
Cato Starší , m. lat. Marcus Porcius Cato Maior	gen. Trajána
	odb. Marka Ulpia Traiana
Cicero , m. lat. Marcus Tullius Cicero	rímsky cisár vládnucci v r. 98 – 117

2.2. Grécke osobné mená

Grécke mená s nominatívom sg. na *-ón* budeme v adaptovanej podobe mena skloňovať v nepriamych pádoch *-óna*, *-ónovi* atď. bez ohľadu na zmeny v gréckom kmeni: teda *Xenofón*, *Xenofóna*, tak ako *Platón*, *Platóna*.⁴ Ako druhý tvar uvedieme

⁴ Pripomínáme, že starogrécke mená s nom. sg. na *-ón* môžu mať v nepriamych pádoch kmeň zakončený na *-ón* (napr. *Platón*, *Platóna*), *-on* (napr. *Agamemnón*, *Agamemnona*), *-ont* (napr. *Kreón*, *Kreonta*), alebo *-ónt* (napr. *Xenofón*, *Xenofónta*).

za skratkou odb. tvar zodpovedajúci východiskovému jazyku, t. j. *Xenofón*ta. Niektoré osobné mená môžu mať len jedinú podobu, a to je často odborná podoba. Tak je to napr. v prípade *Dósón*a, s ktorým s najväčšou pravdepodobnosťou prídu do styku len vedci, a im záleží na tom, aby sa vyjadrovali odborne.

V prospech návrhu paušálneho skloňovania všetkých mien s nom. sg. na –ón, –óna atď. hovorí aj SSSJ (A – G), v ktorom sa síce neuvádza vlastné meno *Anakreón* ako samostatné heslo, vyskytuje sa však vyskloňované v odvodeninách od tohto mena, ktoré už samostatné heslá majú: *anakreontik*, *anakreontika*, *anakreontský*, a to v podobe *Anakreón*a, s *Anakreón*om. Zdá sa teda, že ani viaceré odvodeniny uchováajúce pôvodný –nt kmeň nie sú dosť silné na to, aby pomohli v SSSJ udržať skloňovanie *Anakreón*, *Anakreonta*, a nemôžu preto ani slúžiť ako opora pre uchovanie skloňovania iných pôvodných –nt kmeňov v neodbornom vyjadrovaní, tým skôr, ak od daného mena neexistujú deriváty (napr. *Xenofón*).

Pri gréckych menách na –os, –es/–és, podobne ako pri latinských menách na –us, –ius ani v neodbornom vyjadrovaní nepripúšťame podoby *Artaxerxes*a, *Sokrates*a, *Aristoteles*a, či *Herodotos*a a *Tacitus*a, hoci ich aj v hovorovom štýle počujeme; rovnako však bežne počúvame aj iné prehrešky, a tiež im norma neustupuje. K tomu to neústupčivému postoju voči tlaku hovorového vyjadrovania nás oprávňuje pomerne značná vžitosť klasického skloňovania pri menách tohto typu medzi stredoškólákmi, ako napovedá náš prieskum, a rovnako to vyplýva (akokoľvek orientačne) aj z údajov v databáze SNK. Ani toto pravidlo však nie je neotrasiteľné, keďže napr. od podoby mena biblického *Herodes*a odhliadať nemožno.

Vo všeobecnom rámci sa teda skloňovanie starogréckych mien zakončených na –os, –es/–és a latinských mien na –us, –ius riadi podľa vzoru udomácnených apelatív, s ktorými počítajú aj M. Ološtiak – L. Gianitsová-Ološtiaková (2007) v rámci vzoru syn, napr. *diskobolos*, *mefistofeles* (s. 42), resp. v rámci podvzoru svedok, napr. *generalissimus* (s. 43). V konkrétnych sa však náš návrh odlišuje od návrhu predloženého M. Sokolovou (2007), ktorá rozlišujúc vyšší a nižší štýl odporúča pre nižší štýl genitív *Herkules*a, *Hádes*a, *Bakch*usa; pre vyšší štýl *Herkula*, *Háda*, *Bakcha* (tab. 24, s. 137).

V gréckych menách zakončených na –as považujeme koncové –as vo vokalic-kých kmeňoch za odstrániteľné rovnako ako –os či –es/és, pričom skloňujeme *Feidias*, *Feidia* (nie *Feidias*a), *Anaxagoras*, *Anaxagora*, *Pythagoras*, *Pythagora*. Opäť sa opierame o istú vžitosť týchto pomenovaní s klasickým skloňovaním medzi stredoškólákmi a rovnako aj o údaje v databáze SNK, ktorá zaznamenáva napr. v prípade mena *Anaxagoras* výskyt genitívov *Anaxagora* a *Anaxagorasa* v pomere 11 : 1. Avšak v prípade málo vžitého, resp. nevžitého mena s konsonantickou alternáciou v kmeni typu *Kalchas* pripúšťame genitív *Kalchasa* v bežnej komunikácii a genitív *Kalchanta* odporúčame pre odborné texty.

Podobne pripúšťame genitív *Adonisa*, *Agisa* popri odborných tvaroch *Adónida*, *Agida*.

V prípade ženských mien pôvodom rozličných kmeňových typov (*Alkména*, *Aléktó*, *Artemida*) upozorňujeme na genitív, v ktorom pripúšťame obe formy, napr. *Alkmény* aj *Alkméné* (neskl.) bez rozdielu štýlu. A to napriek tomu, že napr. tvar *Alkméné* síce môžeme hodnotiť ako odborný, je však možné, že ak by sa vyskytol v neodbornom texte, bolo by pre bežného používateľa omnoho prirodzenejšie použiť nesklonnú podobu. Dostávame sa k určitému paradoxu, že genitív *Alkmény*, ktorý možno označiť za tvar prispôsobený prijímajúcemu jazyku, a preto vhodný pre bežné vyjadrovanie, použije (od nominatívu *Alkméné*) skôr odborník ako neodborník. Pri málo známom mene Erínye *Aléktó* uvádzame v nominatíve sg. len odbornú podobu, blízku odovzdávajúcemu jazyku, teda bez adaptácie na zvukovej rovine, zato pripúšťame adaptovanie na morfolologickej rovine.

Pri menách ženských božstiev (a to nielen gréckych) sa dostáva do konfliktu predpokladaná adaptovaná podoba *Themida/Temida*, *Izida*, či *Junóna*, *Didóna* a neadaptovaný nominatív *Themis*, *Isis* a *Juno*, *Dido*. Rozšírené podoby nominatívov sú pomerne dobre zastúpené v beletrii, zato prieskum medzi stredoškólakmi gymnazistami rovnako ako aj doklady v SNK jednoznačne hovoria o uprednostňovaní formy *Juno* pred predpokladanou adaptovanou podobou *Junóna* či *Isis/Izis* pred *Isida/Izida*. Nesklonnosť mien typu *Izis* potvrdzuje aj M. Sokolová pomerom dokladov 57 : 3 v neprospech *Izidy* (2007, s. 65).

V prípade *Themis* a iných mien s théťou stojí za zmienku, že théta pravdepodobne prestáva byť pre slovenčinu takým problémom, akým bola povedzme ešte pred tridsiatimi rokmi. Na tejto skutočnosti majú asi opäť zásluhu cestovné kancelárie a ich dovolenkové ponuky napr. na *Thasos* či *Théru* (*Santorini*), možno však aj niektoré vedné odbory, ktoré používajú medzinárodnú odbornú terminológiu vybudovanú na grécko-latinskom základe, bežne fixovanú cez anglický filter – ako je to napr. v astronómii, v ktorej sa spomínajú napr. asteroidy *Themis* a *Thetis*. V minulosti adaptované podoby *Temida*, *Tetida* nechceme spochybňovať, je však otázne, aké budú ich osudy o niekoľko rokov či desaťročí.

Predbežná podoba niektorých vybraných hesiel:

ZÁHLAVIE HESLA	HESLOVÁ STAŤ
Adonis, m. gr. Adónis	gen. Adonisa
	odb. Adónida
	v gr. mytológii najkrajší mladík spomedzi ľudí i bohov

ZÁHLAVIE HESLA	HESLOVÁ STAŤ
Aléktó , ž.	gen. Alékty aj Aléktó (neskl.).
	v gr. mytológii jedna z Erínyí
Alkména , ž. gr. Alkméné	gen. Alkmény aj Alkméné (neskl.)
	v gr. mytológii cnostná manželka tírynthského kráľa Amfitryóna
Artaxerxes Mnemón , m gr. Artaxerxés Mnémón	gen. Artaxerxa Mnemóna
	odb. Artaxerxa Mnémóna
	perzský kráľ
Artemida , ž. gr. Artemis	gen. Artemidy aj Artemis (neskl.)
	v gr. mytológii dcéra najvyššieho boha Dia a jeho milenky Létó, bohyňa prírody a lovu
Herón , m. gr. Hérón, m.	gen. Heróna
	odb. Héróna
	grécky mechanik
	privl. adj. Herónova banka
Temida , ž. gr. Themis	gen. Temidy aj Themis (neskl.)
	odb. aj Themidy
	v gr. mytológii bohyňa spravodlivosti a zákonného poriadku; v astronómii asteroid Themis, m.
Xenofón , m.	gen. Xenofóna
	odb. Xenofóna
	grécky spisovateľ

2.3. Lokality

Ak pri osobných menách trváme na klasickom skloňovaní *Tacitus*, gen. *Tacita*, v prípade lokalít na odlučovaní *-us*, *-os* netrváme a v bežných prejavoch pripúšťame skloňovanie napr. *Lesbos*, gen. *Lesbosu*. Podobne pri skloňovaní v neodbornom prejave neoddeľujeme koncovku ani pri niektorých menej známych neutrách. Neutrá *Asklepieion/Asklépieion*, *Lykeion*, *Ilion*, ktoré nemajú vokalicke zakončenie typické pre domáce neutrá ani *-m* typické pre cudzie neutrá ako *múzeum*, naopak pripomínajú typické maskulína zakončené na *-ón*. Tie majú v bežnej reči tendenciu prechá-

dzať k maskulínam. Tak sa to *Asklépieion* mení na ten *Asklépion* či *Asklépieion*. Máme tendenciu rešpektovať čiastočne aj tento rodový tlak a rozlišujeme skloňovanie v bežnom prejave ako maskulínium s nepriamymi pádmí utvorenými od úplnej podoby nominatívu (*Asklépionu/Asklépieionu*) a v odbornom štýle ako neutrum s odlučovaním koncového *-on* (*Asklépieia*). Zato v prípade latinských pomenovaní so známou koncovkou *-um, -ium* (napr. *Actium*) počítame len s klasickým skloňovaním *Actium Actia* (ako *múzeum*, resp. vzor *médium*, podľa Sokolovej 2007, s. 272). *Actium* je len známejšia, latinská podoba gréckeho pomenovania *Aktion*. Spojenie bitka pri *Actiu* či *Aktiu* je natoľko vžitá, že udrží aj v prípade skloňovania pôvodnej gréckej podoby tohto mena klasické skloňovanie: gen. sg. *Aktia* od nom. sg. *Aktion*.

Väčšie problémy pre nás však predstavuje tvorba derivátov. Ak sme sa rozhodli pri tvorbe nepriamych pádov v bežnom vyjadrovaní vychádzať v súlade s vývinovými tendenciami slovenčiny z úplnej formy nominatívu, musíme to robiť dôsledne aj v odvodeninách opierajúc sa pritom aj o štúdiu M. Sokolovej. Znamená to, že ak má genitív sg. podobu *Lesbosu*, bude mať adjektívum odvodené od tohto pomenovania podobu *lesboský* popri ďalšom adjektíve *lesbický* a odbornom *lesbijský*; obyvateľ bude *Lesbosan*, odborne *Lesban*.

To isté musí platiť aj pre *Ilion*, takže pri tomto hesle bude stáť adjektívum v podobe *ilionský*, s ktorým možno počítať v bežnom vyjadrovaní, a adjektívum v podobe *ilijský* pre odborný štýl. Obyvateľské meno bude mať podobu *Iliončan* popri odbornom *Ilijčan*. Tieto deriváty tvoríme napriek tomu, že sa možno nikde nikdy nevykytnú – nehovoríme len o podobách *ilionský* a *Iliončan*, ale rovnako aj o odborných (z nášho hľadiska správnejších) podobách *ilijský*, *Ilijčan*, nakoľko používateľ jazyka sa derivátom od takýchto okrajových pomenovaní možno radšej spontánne vyhne.

Predbežná podoba niektorých vybraných hesiel:

ZÁHLAVIE HESLA	HESLOVÁ STAŤ
Actium , str.	gen. Actia
	latinská podoba gr. toponyma Aktion; pozri aj Aktion
	adj. aktijský; obyv. Actijčan; bitka pri Actiu
Aktion , str.	gen. Aktia
	mys na záp. pobreží Grécka; pôvodná, grécka podoba toponyma známeho aj pod lat. názvom Actium
	adj.: aktijský (aktijské hry), obyv. Aktijčan

ZÁHLAVIE HESLA	HESLOVÁ STAŤ
Asklépion, m. gr. Asklépieion, str.	gen. Asklépiou odb. Asklépieia
	svätyňa boha Asklépieia
Ilion, m. odb. Ilion, str.	gen. Ilionu odb. Ilia
	jeden z gréckych názvov mesta Tróje
	adj. ilionský, odb. ilijský; obyv. Iliončan, odb. Ilijčan
Lesbos, m.	gen. Lesbosu odb. Lesbu
	ostrov pri brehoch Malej Ázie, v sev. časti Egejského mora
	adj. lesboský (lesboská krajina), lesbický (lesbická láska), odb. aj lesbijský (lesbijská lyrika); obyv. Lesbosan, odb. Lesban

2.3.1. Toponymá typu Argolida – Argolis. Ďalší rozpor vzniká pri toponymách *Argolis*, *Sybaris*, *Kolchis*, *Lokris*, *Oplontis*... Pri niektorých z nich predpokladáme existenciu adaptovanej podoby *Argolida*, *Kolchida*, u ostatných je však takáto rozšírená podoba nominatívu celkom neznáma a môžeme ju len analogicky sami vytvoriť (napr. *Oplontida*). Bežný používateľ pracujúci s mapou alebo turistickým sprievodcom v cudzom jazyku, najčastejšie v angličtine alebo v preklade z angličtiny, však skôr príde do kontaktu s pôvodnou, gréckou podobou nominatívu *Sybaris*, *Oplontis* a možno aj *Kolchis*, prevezme toto toponymum a začlení si ho do slovenského flektívneho systému ako nesklonné, alebo – vychádzajúc z konsonantického zakončenia – priradí ho k vzoru *dub*, pretože väčšinou nedisponuje poznaním o pôvodnom kmeni *-d-* tohto výrazu, ani o jeho rode. To otvára otázku: Aký je vlastne frekvenčný vzťah medzi nominatívmi *Sybarida* a *Sybaris* či *Argolida* a *Argolis*? Textová frekvencia nominatívov v porovnaní s nepriamymi pádmi je celkovo nízka. Spomedzi nominatívov však (napr. podľa dokladov v SNK) prevažuje pôvodný grécky nominatív – teda *Argolis* nad *Argolida*, *Lokris* nad *Lokrida*, *Sybaris* nad *Sybarida* a *Fókis* nad *Fókida*, ale zato *Kolchida* nad *Kolchis*. Nech je pomer medzi týmito nominatívmi akýkoľvek, s podobou nominatívu vo východiskovom jazyku (*Lokris*...) vzhľadom na minimálny stupeň skutočnej adaptovanosti mnohých týchto pomenovaní určite treba rátať.

Ak však tieto mená prijmemo v ich pomenovacej nominatívnej funkcii aj s touto pôvodnou formou, stojíme pred otázkou ich začlenenia do menného systému slovenčiny. Máme sa podvoliť aj v ich prípade tlaku mužského zakončenia (podobne ako sme to urobili pri neutrách *Ilion*) a pripustiť skloňovanie napr. zo *Sybarisu*, *Oplontisu*, či nebudaj *Kolchisu* analogicky podľa *Lesbosu*, *Rodosu*? Napriek tomu, že takéto tvary sa hovorovo isto môžu vyskytnúť, domnievame sa, že tlak adaptovaných foriem s rozšíreným kmeňom (*Kolchida*, *Argolida*... a z iných pôvodných kmeňov napr. *Salamína*) má stále istú váhu, ktorá nás oprávňuje k analogickému tvoreniu rozšírených podôb aj pri menej známych lokalitách (*Sybarida*, *Oplontída*). Bez tohto kroku by nielen tvorba nepriamych pádov, ale o to viac tvorba derivátov, mohla generovať tvary, ktoré by odborní čitatelia prijímali s nevôľou. Tento dvojité adaptačný krok (zvýraznenie nielen s ohľadom na skloňovanie, ale aj na rod) je v súlade s našou všeobecnou zásadou pripúšťať v pomenovaniach lokalít väčší rozsah adaptácie i ďalšie rozširovanie oblasti adaptovaných názvov. Pri názvoch lokalít *Sybaris*, *Lokris* je o to dôležitejší, že pri nich sa spojenie so ženským rodom pociťuje slabšie než je to pri formálne obdobných útvaroch pomenúvajúcich osoby, napr. bohyne *Artemis*, *Themis*. V prípade týchto známejších osobných mien sa ani nesklonnosť nepociťuje ako veľký problém, keďže ich spojenie s feminínom je zrejmé. Zato v prípade lokalít, kde spojenie s rodom môže ľahko celkom absentovať, by nesklonnosť bola problematická. (Bez indikácie rodu prostredníctvom nejakého prívlastkového adjektíva alebo substantíva nadradeného nezhodnému prívlastku by sa v jazyku skôr mohlo vyskytnúť napr. slovné spojenie *uvidieť sochu Artemis* ako *vrátiť sa zo Sybaris*).

Domnievame sa, že aj keď medzi nominatívmi *Sybaris* na jednej a *Lesbos* na druhej strane existuje formálna podobnosť, ich rod je tým podstatným, čo ich odlišuje, preto v záujme indikácie rodu sa mená ako *Sybaris* musia formálne zvýrazniť formou *Sybarida*. Vzhľadom na to budeme postupovať odlišne v spracovaní týchto mien v heslári.

Problematickosť určenia vzťahu medzi podobami nominatívov *Sybarida* – *Sybaris* sa premieta do problémov pri tvorbe derivátov. Ak by sme zohľadnili obe formy nominatívu sg. ako prípustné, mali by byť prípustné aj deriváty od oboch, takže popri adjektíve *sybaridský* by sme mali uvažovať aj o *sybariský*. Akokoľvek neprijateľne vyzerajú pre klasického filológa adjektíva *sybariský*, *lokriský*, *oplontiský*, analógia nás núti zamyslieť sa nad nimi, pretože sú utvorené systémovo od úplnej podoby nominatívu sg. ako adjektívum *lesboský* od *Lesbos*. Zdá sa však, že napriek ich systémovosti, predsa len je rozdiel medzi *lesboský*, *rodoský*, *thassoský* na jednej strane a *lokriský*, *sybariský* na druhej strane. Rozdiel je vo frekvencii výskytu – akokoľvek adjektíva od lokalít *Lokris*, *Sybaris* či *Kolchis* sú veľmi zriedkavé a v bežnom vyjadrovaní sa prakticky nevyskytujú; sú skôr doménou odborného štýlu. Predpokladané adjektíva typu

lokriský sme nenašli ani v SNK, ani vo vyhľadávači Google,⁵ a už vôbec nie v odbornej literatúre. Avšak adjektíva *thassoský*, *rodoský* stretneme pomerne bežne. Podoby derivátov s kmeňovým rozšírením *-d-* doložené sú, hoci tiež len zriedka: napr. *bažant kolchidský* (oproti lat. *Phasianus colchicus*!) či *metropolita fokidský*.

Keďže teda popri tvare *Sybaris*, *Lokris* existuje aj spomenutá adaptovaná (alebo predpokladaná adaptovaná) podoba *Sybarida*, *Lokrida*, odporúčame podobu v súlade s tradíciou deriváty *lokridský*, *kolchidský*; *Lokrid'an*, *Kolchid'an*. Formy *lokriský*, *oplontiský*; *Lokrisan*, *Oplontisan* ako formy, ktoré by tiež bolo možné označiť za systémové podľa iných kritérií, ale ktoré doložené nie sú, rovnako ako nie sú ani z odborného hľadiska primerané, do heslára nezaraďujeme. Ak by sa však tieto lexikálne jednotky z nejakého dôvodu začali v bežných komunikačných situáciách používať častejšie práve v podobe nominatívu bez rozšírenia kmeňa, je nanajvýš pravdepodobné, že by sme sa stretávali práve s tvarmi *lokriský*, *Lokrisan* a samo pomenovanie by asi prešlo k mužskému rodu. Pomenovaniam tohto typu dávame teda v slovníku podobu **Lokrida**, gr. Lokris; deriváty utvárame len od prvej podoby, pôvodný grécky nominatív má informatívnu platnosť, pripúšťame však aj nesklonnosť týchto pomenovaní.

Napriek tomu, že väčšina pomenovaní typu *Lokris* využíva pri tvorení odvodenín rozšírený základ na *-d-*, nemožno niekedy ignorovať tvary, ktoré boli v minulosti ustálené inak. Hoci by sme analogicky od pomenovania *Argolida* mohli tvoriť odvodeniny *argolidský*, *Argolid'an*, v slovenčine už je adaptované adjektívum *argolský* (napr. *Argolský záliv*). Spolu s ním sa môže vyskytnúť aj obyvateľské meno *Argolčan*, reálne sa však vyskytuje len marginálne. Tieto tvary sú adaptované bez formantu *-id* pravdepodobne aj na pozadí adjektív lat. *argolicus* (gr. *argolikos*). Aké tvary však zahrnúť do hesla? Kým adjektívum *argolský* má relatívne pevné postavenie aj v bežnom vyjadrovaní možno aj vďaka dovolenkám v Argolskom zálive a zrejme nemá zmysel vytláčať ho nejakým systémovým *argolidským*, obyvateľské meno *Argolid'an* bez zaváhania vytvorí aj klasický filológ a možno až potom si spomenie na *Argolčana*. Preto dávame heslu *Argolida* takúto podobu:

Predbežná podoba hesiel typu *Argolida* – *Argolis*:

ZÁHLAVIE HESLA	HESLOVÁ STAŤ
Argolida , ž. gr. Argolis	gen. Argolidy aj Argolis (neskl.)
	krajina v sev. časti Peloponézu
	adj.: argolský, jaz. argolčina; obyv. Argolid'an, odb. Argolčan

⁵ Len na českých webových stránkach sme sa stretli s adjektívom *lokrický* v pojmosloví z hudobnej vedy (*lokrický modus*), ktoré zrejme vzniklo len nedbalou výslovnosťou z *lokridský*. (http://cs.wikipedia.org/wiki/Lokrick%C3%BD_modus)

ZÁHLAVIE HESLA	HESLOVÁ STAŤ
Fókida , ž. gr. Fókis	gen. Fókidy aj Fókis (neskl.)
	krajina v str. Grécku pri Korintskom zálive
	adj. fókidský; obyv. Fókid'an (obyvateľ Fókidy v jej rôznych hist. obdobiach); Fókovia (príslušníci kmeňa, podľa ktorého bola pomenovaná Fókida)
Kolchida , ž. gr. Kolchis	gen. Kolchidy aj Kolchis (neskl.)
	krajina vo vých. Čiernomori
	adj. kolchidský, obyv. Kolchid'an (obyvateľ Kolchidy v jej rôznych hist. obdobiach); Kolchovia (príslušníci kmeňa, podľa ktorého bola pomenovaná Kolchida)
Lokrida , ž. gr. Lokris	gen. Lokridy aj Lokris (neskl.)
	názov dvoch krajín v str. Grécku, L. východnej a L. západnej
	adj. lokridský; obyv. Lokrid'an (obyvateľ Lokridy v jej rôznych hist. obdobiach); Lokrovia (príslušníci kmeňa, podľa ktorého bola pomenovaná Lokrida)
Oplontída , ž. gr. Oplontis	gen. Oplontídy aj Oplontis (neskl.)
	mesto blízko Pompejí, gr. kolónia
	adj. oplontídsky; obyv. Oplontíd'an
Sybarida , ž. gr. Sybaris	gen. Sybaridy aj Sybaris (neskl.)
	mesto v juž. Itálii, gr. kolónia
	adj. sybaridský; obyv. Sybarid'an; iné odv.: sybarita (hýrivec)

2.3.2. Toponymá typu Korint a Olynthos. Zaujímavo vyzerá aj skupina miest typu Korint – zatiaľ do tejto skupiny pomenovaní patrí popri adaptovanom *Korinte* aj *Olynthos*, *Perinthos* a pripájame aj trochu odlišné *Tiryns*. Pomenovania *Olynthos*, *Perinthos* ako neadaptované lexémy majú byť východiskom pre skloňovanie a deriváciu s úplnou podobou nominatívu, teda *Olynthosu*, *olynthoský*, *Olynthosan*. Takýto krok však naráža na opačný tlak zo strany analogického tvorenia podľa udomá-

neného toponyma *Korint* – gen. sg. *Korintu*, adjektívum *korinský*, obyvateľské meno *Korintan*, teda *Olyntu*, *olyntský*, *Olynt'an*. Tvary *Olynt'an*, *olyntský* nemusia vyhovovať v odbornom štýle alebo niektorým klasickým filológom, lebo neobsahujú thétu. Ak chceme utvoriť obyvateľské meno od pomenovania *Olynthos*, v odbornom štýle udržať thétu a odlúčiť sufix *-os*, dostaneme sa do slepej uličky: Slovný základ *Olynth-* patrí medzi viacslabičné motivanty so zakončením na viac konsonantov (Sokolová 2006, s. 211 – 213), v ktorých prichádzajú do úvahy dve možnosti: 1. buď jeden alebo dva konsonanty zaniknú: *Minsk* – *Minčan*, *Pittsburgh* – *Pittsburčan*, to znamená v našom prípade *Olynt-čan* (čo sme vzhľadom na thétu nechceli) alebo *Olyn-čan* (čo je nezmysel), pričom v oboch prípadoch vnímame thétu ako dve hlásky, alebo 2. v skupine spoluhlások dôjde k alternácii posledného konsonantu: *Galanta* *Galant'an*, *Kongo* *Konžan*, teda *Olynthan* (alternácia théty je nemožná) alebo ignorovaním *h*: *Olynt'an*. Tvar *Olynt'an* je systémový tvar, nevyšiel však v ústrety nášmu odbornému (v tomto prípade naozaj fundamentalistickému) trvaniu na théte. Ak chceme thétu stoj čo stoj uchovať, najbližšou (nedokonalou) analógiou s názvom *Haifa* – *Haifan* (Sokolová 2006, s. 214) by sme snád dostali tvar *Olynthan*. Dalo by sa uvažovať aj o *Olynthčanovi*, ak by sme siahli po frekventovanejšom rozšírenom variante sufixu: *-čan*, ostávame však celkom na okraji systémového slovenského motivačného typu so slovným základom na skupinu konsonantov.

Možné sú tri podoby tohto obyvateľského mena: *Olynt'an*, *Olynthosan* a *Olynthan*, pričom každú vieme systémovo odôvodniť. Ktorý z týchto tvarov je systémovejší a ktorý lepšie vyhovuje požiadavkám adaptovanosti? A ktorý tvar by sme vlastne označili za odborný? Práve ten, ktorý sme chceli označiť ako odborný (*Olynthan*), sa ukazuje z hľadiska prijímajúceho jazyka ako takmer nepoužiteľný fundamentalistický konštrukt.

Predbežná podoba hesiel typu *Korint* – *Olynthos*:

ZÁHLAVIE HESLA	HESLOVÁ STAŤ
Korint , m. gr. Korinthos	gen. Korintu
	mesto na sev. Peloponézu
	adj. korinský; obyv. Korint'an
Olynthos , m.	gen. Olynthosu
	odb. Olynthu
	mesto na Chalkidike ⁶

⁶ Pripravovaný slovník obsahuje grécke pomenovania v ich starogréckej podobe, ktorá je často odlišná od novogréckej podoby, a teda aj od podoby uvedenej v SSSJ. Polostrov *Chalkidika* má v heslári podobu: **Chalkidika**, gr. *Chalkidiké*, ž.; gen. *Chalkidiky* aj *Chalkidiké* (neskl.); adj. *chalkidický*, obyv. *Chalkidičan*. Polostrov vo východnej časti Grécka, dn. Chalkidiki.

ZÁHLAVIE HESLA	HESLOVÁ STAŤ
	adj. olyntský aj olynthoský, odb. olynthský; obyv. Olynt'an aj Olynthosan, odb. aj Olynthan
Perinthos, m.	gen. Perinthosu
	odb. Perinthu
	mesto v Trácii
	adj. perintský aj perinthoský, odb. perinthský; obyv. Perint'an aj Perinthosan, odb. aj Perinthan
Tiryns, m.	gen. Tirynsu
	odb. Tirynthu
	mesto v Argolide
	adj. tirynský, odb. tiryntský; obyv. Tirynt'an aj Tirynsan, odb. aj Tiryntan

2.3.3. Krajiny a ich obyvatelia. Pri pomenovaniach krajín, regiónov a provincií a ich obyvateľov v prípade antických národov stojíme niekedy pred otázkou, či je pomenovanie obyvateľstva odvodené od pomenovania lokality alebo naopak a ako tento vzťah ovplyvní podobu hesla. V prípade dnešných krajín a ich obyvateľov nás takýto problém trápiť nemusí. Obyvateľ Rakúska je *Rakúšan*, obyvateľ Belgicka *Belgičan* atď. Ak hovoríme o *Lukánii* ako o oblasti súčasného Talianska, sú jej obyvateľmi určite *Lukánčania*. V antickom dávnoveku však bola *Lukánia* (lat. *Lucania*) pomenovaná podľa kmeňa *Lukánov* (lat. *Lucani*), preto jej primárnymi obyvateľmi boli *Lukáni*. Aj v dobách hegemonie starovekého Ríma však v *Lukánii* mohli bežne žiť popri *Lukánoch* aj príslušníci iných kmeňov, presídlenci apod. A to by už boli *Lukánčania*, rovnako ako tí dnešní. Podobne v starovekej *Etrúrii* nežili len *Etruskovia*, ale aj generácie *Latínov*, *Faliskov* a iných národov, o ktorých možno uvažovať ako o *Etrúrčanoch*. Avšak v súvislosti so starovekou krajinou *Méziou* (lat. *Moesia*), neskôr rímskou provinciou, uvažujeme obvykle len o *Mézoch* (lat. *Moesi*) ako o príslušníkoch kmeňa, nie *Moesijčanoch*. Adjektívum *mézijský* by sme však mohli vytvoriť, ak by sme mali na mysli napr. nejakého rímskeho úradníka pôsobiaceho v provincii – v *Mézii*. O obyvateľoch *Fókidy* sa v odbornej literatúre hovorí primárne ako o *Fókoch*, nie *Fókid'anoch* a aj v *Lokride* boli v podstate všetci obyvatelia *Lokrovia*, hoci dnes ich označujeme ako *Lokrid'anov*. Etymológia týchto toponým totiž je: *Lokrida* – krajina Lokrov, *Fókida* – krajina Fókov. Utvorenie podoby obyvateľského mena v hesle nie je teda mechanickým ani jednoduchým procesom. Pri zostavovaní

hesiel sa preto musíme rozhodovať medzi tým, či krajinu a jej obyvateľov priradiť do jedného hesla alebo vytvoriť dve samostatné heslá.

Predbežná podoba vybraných hesiel:

ZÁHLAVIE HESLA	HESLOVÁ STAŤ
Etrúria , ž. lat. Etruria	gen. Etrúrie
	krajina na západe starovekej strednej Itálie
	adj. etrúrsky, obyv. Etrúrčan (príslušník ľubovoľného kmeňa, obyvateľ Etrúrie v jej rôznych hist. obdobiach)
Etruskovia , m., množ. lat. Etrusci	gen. Etruskov
	staroveký národ so sídelným jadrom v záp. časti str. Itálie
	adj. etruský, jaz. etruština
Lukáni , m. množ. lat. Lucani	gen. Lukánov
	indoeur. italický kmeň juhozáp. Itálie, podľa ktorého bola pomenovaná krajina Lukánia
	adj. lukánsky
Lukánia , ž. lat. Lucania	gen. Lukánie
	krajina v juhozáp. Itálii
	adj. lukánsky; obyv. Lukánčan (príslušník ľubovoľného kmeňa, obyvateľ Lukánie v jej rôznych hist. obdobiach. Pozri aj Lukáni)
Mézi , m., množ. lat. Moesi	gen. Mézov
	odb. aj Moesov
	kmeň obývajúci krajinu Méziu
	adj. mézsky, odb. aj moessky, jaz. mézčina, odb. aj moesčina
Mézia , ž. lat. Moesia	gen. Mézie
	odb. Moesie
	staroveká krajina na území dn. Srbska a Bulharska
	adj. mézijský, odb. moesijský (moesijský legát)

ZÁVER

Na záver by sme chceli zdôrazniť, že pri práci na slovníku sa snažíme rešpektovať systémové vlastnosti slovenčiny, niekedy nás však postup v súlade s nimi vzhľadom na okrajovosť mnohých pomenovaní nasmeruje skôr do oblasti hypotetických tvarov. Potreba dať heslám istú jednotnú podobu nás núti utvárať analogicky tvary, ktoré možno nik nepoužije. Inokedy naopak, ideme proti analógii, ak je v slovenčine k dispozícii tvar adaptovaný zhodou okolností inak. Vždy však čelíme problému pri rozhodovaní, či to, čo považujeme za adaptované, adaptovaným skutočne je a či si tento status uchová aj v budúcnosti. Jednotný postup, ktorý by sa dal uplatniť univerzálne a spoľahlivo, nie je možný. Problémy musíme riešiť jednotlivo, nakoľko aj pomenovania pôvodom veľmi podobné sa môžu v slovenčine správať odlišne. Kolísanie v podobách niektorých pomenovaní možno objektívne len registrovať; naše rozhodnutie označiť jednu z podob za vhodnú pre bežný úzus a druhú ako prináležiacu odbornému štýlu môže byť niekedy skôr výsledkom našej snahy nájsť pravidelnosť tam, kde možno pravidelnosti niet. Nezriedka nám neostáva iné než konštatovať, že z viacerých ponúkajúcich sa riešení, nie je žiadne naozaj dobré.

Literatúra:

- Akademická pravidla českého pravopisu s Dodatkom Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky. Praha: Academia 2003.
- BUZÁSSYOVÁ, Klára: Seminár o transkripcii a skloňovaní antických mien. In: Kultúra slova, 1982, roč. 16, č. 5, s. 176 – 179.
- BUZÁSSYOVÁ, Ľudmila: Zásady, ktorými sa riadime pri transkripcii gréckych a latinských mien, názvov a termínov v Encyclopaedii Beliane. In: Problémy adaptácie cudzích mien v slovenčine. Red. Ľ. Králik. Bratislava: Veda 2002, s. 45 – 55.
- BUZÁSSYOVÁ, Ľudmila: Z histórie transkripcie starogréckych a latinských mien do slovenčiny. In: Sambucus VII. Práce z klasickej filológie, latinskej medievalistiky a neolatinistiky. Trnava 2011, s. 173 – 195.
- DVONČ, Ladislav: O nezdmacnených a zdmacnených podobách gréckych a latinských vlastných mien osôb v spisovnej slovenčine. In: Kultúra slova, 1982, roč. 16, č. 5, s. 133 – 137.
- DVONČ, Ladislav: Campania – Kampánia. In: Slovenská reč, 1980, roč. 45, č. 5, s. 317 – 319.
- DVONČ, Ladislav: O derivátoch niektorých cudzích zemepisných názvov. In: Slovenská reč, 1975, roč. 40, č. 2, s. 97 – 105.
- Encyklopedie antiky. Zpracoval autorský kolektiv za vedení vědeckého redaktora Ludvíka Svobody a za vědecké recenze Ladislava Varcla a Ladislava Vidmana. Praha: Academia 1973. 741 s.
- HORECKÝ, Ján: Grécke a latinské mená v slovenčine. In: Kultúra slova, 1982, roč. 16, č. 5, s. 130 – 133.
- HORECKÝ, Ján: Názvy krajín a ich obyvateľov. In: Kultúra slova, 2002, roč. 36, č. 4, s. 193 – 197.
- HŮRKOVÁ, Jiřina: Antická jména. Jak je skloňovat a číst. Akademie múzických umění 2005. 165 s.
- MASÁR, Ivan: Z ďalšej besedy v Tatrane. Kultúra slova 3/ 1974, s. 90 – 92.
- MASÁR, Ivan: Vlastné mená v práci Bohovia a hrdinovia antických báji. In: Kultúra slova, 1982, roč. 16, č. 5, s. 145 – 148.
- OLOŠTIAK, Martin – GIANITSOVÁ-OLOŠTIAKOVÁ, Lucia: Deklinácia prevzatých substantív. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2007. 152 s.

- PALKOVIČ, Konštantín: O transkripcii latinských a gréckych mien. In: Kultúra slova, 1982, roč. 16, č. 5, s. 137 – 144.
- Pravidlá slovenského pravopisu. 3., upravené a doplnené vydanie. Bratislava: Veda 2000. 590 s.
- Slovenský národný korpus – verzia prim-5.0-public-sane. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2011. Dostupný z WWW: <http://korpus.juls.savba.sk/>.
- Slovník slovenského jazyka. 6 zv. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1959 – 1968.
- Slovník súčasného slovenského jazyka (A – G). Red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006. 1134 s.
- Slovník súčasného slovenského jazyka (H – L). Red. A. Jarošová – K. Buzássyová. Bratislava: Veda 2011. 1088 s.
- SOKOLOVÁ, Miloslava: Systémové modely tvorenia obyvateľských mien a etnoným v slovenčine. In: Slovenská reč, 2006, roč. 71, č. 4, s. 205 – 223.
- SOKOLOVÁ, Miloslava: Nový deklináčny systém slovenských substantív. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2007. 338 s.
- ŠKOVIERA, Daniel: K problematike transkripcie antických mien. In: Kultúra slova, 1982, roč. 16, č. 5, s. 149 – 153.
- http://cs.wikipedia.org/wiki/Lokrick%C3%BD_modus (9. 2. 2012).

HOVORENÁ PODOBA SLOVENČINY V MESTSKOM PROSTREDÍ A STRATIFIKÁCIA SLOVENSKEHO NÁRODNÉHO JAZYKA

Ladislav György

*Katedra slovenského jazyka a literatúry, Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela,
Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica, e-mail: ladislav13@post.sk*

GYÖRGY, L.: Spoken Form of the Slovak in a Urban Environment and the Stratification of the Slovak National Language. In *Slovak Speech*, 2012, vol. 77, no. 3-4, p. 151-163.

Abstract: The study is primarily theoretical and it reflects the ways of the state to tackle the interdisciplinary research of spoken communication in urban environments. The text primarily reflects the views at the status of the problem solving both in the past and present. It does not only focus on the support of designs and trends in the research of spoken language in Slovakia, but also on the outline of the generalizing considerations, which contextually reflect the status of urban speech and knowledge of the stratification of the Slovak national language. The spoken language in the town has been forming as a complex system of communication with the conglomerate features. It represents a heterogenous language code in a specific territory (with respect to the social and spatial particularities, such as heterogeneity of a specific environment and a varied structure – the social diversity of population). It appears as a dynamic intersection variety which draws its means from all the elements of a national language. It reacts to the dynamics of a social change, and, due to its variability and openness, it is able to accept dynamic changes that occur in the language system. It approaches the Slovak standard language, the position of which considerably strengthens in the process of continuous nivelisation. We express our conviction about constituting the so-called colloquial (spoken) Slovak.

Key words: verbal communication, urban communication, sociolinguistics, stratification of the Slovak national language

Príspevok má teoretický charakter a primárne sa v ňom odrážajú pohľady na stav riešenia problematiky v rámci interdisciplinárnych výskumov hovorenej podoby jazyka v meste. Prezentujú sa niektoré domáce výskumy, sumarizujú sa názory a úvahy vybraných slovenských lingvistov reflektujúce status hovorenej komunikácie v mestskom prostredí a poznatky o stratifikácii slovenského národného jazyka. Vychádzajúc z výskumov možno tvrdiť, že v hovorenej podobe jazyka mesta sa odráža posilňovanie pozície štandardnej variety národného jazyka, príznakové prvky lokálneho charakteru v procese kontinuálnej nivelizácie ustupujú a prejavy synchrónnej dynamiky zaznamenávame na všetkých jazykových rovinách sociálne diferencovaného spoločenstva. Hovorená podoba slovenčiny v mestskom prostredí sa profiluje ako komplexná dorozumievacia sústava konglomerátneho charakteru. Predstavuje heterogénny jazykový kód na vymedzenom území (vzhľadom na sociálno-priestorové špecifiká ako heterogenita konkrétneho prostredia a pestrá štruktúra – sociálna rôznorodosť obyvateľstva). Ukazuje sa aj formovanie uvoľneného a dynamického ústneho dorozumievacieho útvaru v rámci stratifikácie národného jazyka, tzv. hovorenej slovenčiny.

1. Výber sociolingvistickej orientovaných výskumov hovorenej podoby jazyka v slovenských mestách

Napriek tomu, že sa výskumu hovorenej podoby jazyka v slovenských mestách nevenoval dostatočne veľký priestor, súhlasíme s názorom L. Urbancovej, že práve „mesto poskytuje široký priestor pre rôzne sociálne, vekové, profesijné skupiny ľudí. Stretávajú sa tu rôzne varianty, ktoré sa prelínajú, ovplyvňujú, modifikujú a tvoria výsledný „subvariant“. [...] Jazyk mesta je súhrnom spisovných prvkov, prvkov zo sociolektov, teritoriálnych nárečí a čiastočne aj idiolektov. Tento variant jazyka je možné vymedziť spoločnými znakmi pri konkrétnej lokalite a v konkrétnom ohraničenom (obmedzenom) čase“ (Urbancová, 2000, s. 213). Domnievame sa preto, že výskumné aktivity takéhoto charakteru sú schopné poskytnúť objektívny obraz o reálnom stave jazyka na Slovensku.

Podľa S. Ondrejoviča (1995, s. 9) už v polovici 70. rokov minulého storočia slovenská lingvistika zachytila echo paradigmatickej zmeny a skúmanie jazyka sa začalo obracať od izolujúceho skúmania jazykového systému ku skúmaniu jazyka v realite. Sústavnejší sociolingvistický výskum (najmä mestskej reči) sa podľa neho na Slovensku uskutočnil až v druhej polovici 80. rokov, hoci už v 60. rokoch sa realizoval pod vedením E. Paulinyho významný projekt Výskum hovorenej podoby spisovnej slovenčiny. Aj keď program Slovenského jazykovedného združenia nekládol dôraz na výskum mestskej reči, jeho prínos do tejto oblasti sociolingvistických bádaní je nespochybniteľný. Sám E. Pauliny naznačil, že cieľom výskumu síce nebola metská reč, predsa sa výskum realizoval v mestách, kde je viac prostriedkov spoločenského styku ako v dedinách. Skúmala sa hovorená podoba spisovnej slovenčiny v rozmanitých vrstvách slovenskej spoločnosti, a to v prostredí, v ktorom sa spisovná reč používa ako bežná forma spoločenského styku (porov. Pauliny, 2007, s. 19). Príspevky s výsledkami z výskumu boli prednesené a hodnotené na konferencii v roku 1965 a vyšli v dvojdielnom zborníku HOVORENÁ PODOBA SPISOVNEJ SLOVENČINY (1972). Odvtedy sa vo výskume mestskej reči kontinuálne pokračovalo len na východnom Slovensku. Žiada sa pripomenúť sociolingvistické aktivity J. Muránskeho, ktorý sa na základe terénneho výskumu pokúsil opísať jazyk 12 miest východoslovenského regiónu (pozri Muránsky, 1971; 1979; 2007).

K systematickejšiemu výskumu hovorenej komunikácie v slovenských mestách dochádza v 80. rokoch. Vzniká kandidátska dizertačná práca S. Šokovej HOVORENÝ JAZYK BRATISLAVY (1983). Autorka sa zameriava na analýzu fatickej komunikácie a opiera sa o neštruktúrny charakter jazyka mesta Bratislavy. Správne ho definuje ako útvar, ktorého prvky nefungujú v úze celej mestskej society, ale podľa povahy a komunikačných potrieb v jej jednotlivých vrstvách (porov. Šoková, 1983).

Mestskú reč Banskej Bystrice a problematiku bežného hovoreného jazyka podobne priblížil a rozpracoval vo svojej kandidátskej práci i čiastkových štúdiách V.

Patráš (porov. Patráš, 1990; 1992; 1995; 1996; 1998). V práci *HOVORENÁ PODOBA SLOVENČINY V BANSKEJ BYSTRICI* píše: „[...] mestský dorozumievací hybrid v Banskej Bystrici funguje ako pružne stabilná, otvorená a veľmi dynamická komunikačná sústava, ktorá za istých podmienok dovoľuje aspoň parciálne pohľady na princípy sociolingvistických mechanizmov.“ Na základe uvedených konštatácií vyjadrujeme súhlas a presvedčenie, že hovorená podoba slovenčiny v meste (podľa V. Patráša objektívne existujúci komplex sociálnych a jazykových noriem) ako celok podlieha rozličným tlakom a trendom, variabilnosti a časopriestorovým reštrukturáciám medzi varietami (porov. Patráš, 1990, s. 73).

Výskumy mestskej reči v slovenských podmienkach pokračovali príspevkami o hovorenej komunikácii v Prešove a na východnom Slovensku (D. Slančová a M. Sokolová; porov. Slančová 1990a, b; Slančová – Sokolová, 1995; 1997; 2011). Podľa zistení autoriek tvorí hovorenú podobu slovenčiny v Prešove ústna podoba spisovnej slovenčiny, formujúca sa hovorová slovenčina, výraznejšie kontaktné nárečové komponenty, sociolekty, čeština a zložky iných jazykových sústav, expanzívne prejavy idiolektov. Ich výskum podporuje tézu o existencii minimálne dvoch foriem vnútri štandardnej formy slovenčiny: jej celoslovenskej zložky a zložky tvorenej jednotlivými regionálnymi variantmi (porov. Slančová – Sokolová, 1995, s. 142).

Slovenskú sociolingvistiku obohatili aj štúdie týkajúce sa menších miest. M. Smatana sa venoval analýze jazykovej situácie v Rajci. Za prínosné považujeme jeho úvahy, podľa ktorých mestská reč v skúmanom prostredí podlieha vývinovej dynamike na všetkých jazykových rovinách, predovšetkým v hláskosloví a lexike (bližšie Smatana, 1995, s. 159). G. Múcsková prezentovala niekoľko poznámok k bilingválnej jazykovej situácii mesta Gelnica (Múcsková, 2000). Súčasnú jazykovú situáciu charakterizuje ako obraz diglosného vzťahu spisovnej a nárečovej variety slovenčiny. Podnetné sú jej zistenia, na základe ktorých sa zmieňuje o procese prechodu od bilingvizmu k súčasnému stavu jednojazyčnej diglosie a dokumentuje výraznú podmienenosť a zakotvenosť vývinu jazykovej situácie samotného regiónu a jeho obyvateľov (Múcsková, 2000, s. 192). Zdá sa dôležité konštatovať, že problematika, ktorú autorka spracúva, výrazne prispela aj k napredovaniu psycholingvistiky. K najnovším prácam výskumu hovorenej podoby jazyka v meste patrí dizertačná práca L. Urbancovej, ktorá zmapovala mestskú reč vo Zvolene (Urbancová, 2006) a dizertačná práca V. Luptákovovej, ktorá spracovala jazykovú situáciu v bežnej hovorenej komunikácii strednej generácie obyvateľov Liptovského Mikuláša (Luptáková, 2009). Interdisciplinárny výskum hovorenej podoby jazyka vo Veľkom Krtíši realizoval L. György (György, 2012).

Výskumné aktivity sa rozvíjajú a rozvíjajú aj prostredníctvom niekoľkých sociolingvistických konferencií a vedeckých stretnutí. Prínosným dielom je 5. zväzok edície *SOCIOLINGUISTICA SLOVACA*, do ktorej sa dostali inšpiratívne prednášky predne-

sené na medzinárodnej interdisciplinárnej konferencii Mesto a jeho jazyk (2000), konanej v Bratislave v roku 1998. Príspevky sa venujú programu výskumu mestského jazyka, analyzujú sa tradície, súčasný stav, perspektívy a načrtáva sa parciálny opis jazykovej situácie v mestách z diachrónneho aj synchronného pohľadu. Na konferencii sa avizovali plány (žiaľ neuskutočneného) celoplošného výskumu živej podoby jazyka v meste.¹

Analýzy venujúce sa výskumu mestskej reči nachádzame aj v zborníkoch už tradičných banskobystrických konferencií o jazykovej komunikácii (VŠEOBECNÉ A ŠPECIFICKÉ OTÁZKY JAZYKOVEJ KOMUNIKÁCIE, 1991; SOCIOLINGVISTICKÉ A PSYCHOLINGVISTICKÉ ASPEKTY JAZYKOVEJ KOMUNIKÁCIE, 1996; RETROSPEKTÍVNE A PERSPEKTÍVNE POHLEDY NA JAZYKOVÚ KOMUNIKÁCIU, 1999; JAZYKOVÁ KOMUNIKÁCIA V 21. STOROČÍ, 2001; SÚČASNÁ JAZYKOVÁ KOMUNIKÁCIA V INTERDISCIPLINÁRNYCH SÚVISLOSTIACH, 2004; ODKAZY A VÝZVY MODERNEJ JAZYKOVEJ KOMUNIKÁCIE, 2010; DYNAMIKA SPOLOČENSKÝCH ZMIEN A STRATIFIKÁCIA SLOVENČINY, 2011 [v tlači]).

Príspevky sumarizujúce a analyzujúce výsledky najmä z grantovej úlohy VEGA 1/4713/07 Dynamika spoločenských zmien a stratifikácia slovenčiny (hlavný riešiteľ J. Findra) odzneli v roku 2010 na rovnomennej medzinárodnej vedeckej konferencii usporiadanej na Fakulte humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. V súlade s dohodnutou koncepciou výskumného programu išlo o analýzu jazykovo-rečovej situácie v určených územných bodoch stredoslovenského regiónu (súčasťou sú aj mestá) s cieľom zistiť (ne)konštituovanie stredoslovenského (regionálneho) variantu hovorovej slovenčiny. Ako už bolo načrtnuté v samotnom Programe výskumu rečovej praxe v ústnej verbálnej komunikácii (porov. Findra, 2007), rozlišuje sa medzi základnými (konštanty) a osobitnými (premenlivé) diferenčnými prvkami v reči jednotlivých respondentov (bližšie Findra, 2007, s. 257 – 269). Podľa výsledkov spomínanej konferencie by sa už perspektívne v týchto chvíľach mohlo uvažovať o novej stratifikácii národného jazyka, o novej štrukturácii jeho variet. Jednoznačnejšiu odpoveď by však mohol dať až celoslovenský výskum, ktorý, žiaľ, v slovenskej lingvistike stále chýba. Rôzne parciálne analýzy a štúdie², ako aj práca na projekte Slovenského hovoreného korpusu v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra v Bratislave však vytvárajú predpoklady na preskúmanie reálneho synchronného stavu slovenčiny na území celého Slovenska.

Jazyk mesta prešiel dynamickým vývojom a sformoval sa do podoby, ktorá predstavuje otvorený priestor na zaujímavú a predovšetkým výskumnú činnosť. He-

¹ O týchto plánoch informoval S. Ondrejovič slovami: „...keď výskum jazyka miest a vôbec živej podoby jazyka nadobúda čoraz väčšiu dôležitosť [...] Slovenská jazykovedná spoločnosť sa rozhodla postupovať koordinovane a pokúsila sa podľa vzoru výskumného projektu spred 40 rokov organizačne zabezpečiť nový celoplošný výskum živej podoby súčasného jazyka, ktorý by bol znovu orientovaný najmä na výskum jazyka miest.“ (Ondrejovič, 2000, s. 23).

² O jazykovej situácii v meste Trnava publikovala krátku analýzu E. Dvornická (1992).

terogénnosť prostredia, permanentné dynamické zmeny v spoločnosti, zázemie a prejavy komplikovaných spoločenských vzťahov z nej vytvárajú zložitý útvar. Kontinuálne výskumy reči viacerých slovenských miest by, podľa nášho názoru, jednoznačne prospeli k formulovaniu všeobecnejších záverov a naznačeniu nových vývinových perspektív načrtnutej problematiky.

2. Hovorená podoba slovenčiny (v meste) v kontexte stratifikácie národného jazyka

Podľa J. Bosáka (1995, s. 17 – 20) tvoria ústne prejavy vyše 90 % všetkých komunikátov, sú hlavným zdrojom dynamiky súčasnej slovenčiny a prevažná časť hovorenej komunikácie je spontánna. Jazyk ako sociálno-komunikačný fenomén charakterizuje funkčná komplementárnosť odrážajúca reálnu rečovú situáciu. Jazyk vystupuje ako reálny komunikačný systém. Pri výskume hovorenej podoby jazyka v mestskom prostredí sa neraz ako problematické ukáže samotné vymedzenie základných pojmov v dôsledku terminologickej nejednoznačnosti a nesúvzťažnosti. V synonymickom rade termínov *hovorená podoba jazyka v meste*, *jazyk mesta*, *mestská reč*, *mestský jazyk*, *urbánny dialekt*, *mestské nárečie*, (*bežný*) *hovorený jazyk v meste* sa odzrkadľuje (odzrkadľovala v minulosti) ich rozličná pojmová náplň a nejednotné názory lingvistov.

Pred niekoľkými desaťročiami J. Štolc vo svojej publikovanej štúdii (1967) ešte nepredpokladal existenciu mestského jazyka ako jednotného všeobecného uzavretého dorozumievacieho systému, ktorý by bol v protiklade oproti teritoriálnym dialektom, resp. neuvažoval ani o nijakom rovnocennom útvere alebo medziútvare medzi dedinskými nárečiami a spisovným jazykom (porov. Štolc, 1967). Poukázal však na sociálnu diferenciáciu jazyka, ku ktorej dochádza pod vplyvom sociálnej rôznorodosti mestského obyvateľstva³. J. Horecký definuje mestskú reč ako súbor obsahujúci prvky z určitých foriem národného jazyka. Nadväzujúc na vlastný stratifikačný model slovenčiny vyčleňuje spisovnú, štandardnú⁴, subštandardnú, nadnárečovú, nárečovú formu a osobitne vymedzuje jazyk umeleckej literatúry. V mestskej reči sa potom objavujú prvky zo spisovnej, štandardnej, subštandardnej formy i vplyv dialektov (bližšie

³ „Nemyslím, že by v slovenských mestách už dnes existovali útvary, ktoré by bolo možno nazvať mestským jazykom alebo mestským nárečím. Ale myslím, že v našich mestách vzniká dialektický živý vzťah medzi tradičnými nárečiami, spisovným jazykom a všetkými jeho štýlmi. V mestách na rozdiel od spoločensky jednoliateho dedinského prostredia žije spoločnosť značne, ba až veľmi diferencovaná podľa zamestnania, pôvodu, vzdelania, záujmov atď. To vyvoláva aj živú vertikálnu diferenciáciu jazyka.“ (Štolc, 1967, s. 108 – 109).

⁴ Podľa J. Horeckého v štandardnej forme národného jazyka prevláda hovorená podoba a nedodržiavajú sa v nej v plnej miere kodifikačné vplyvy a zásady. Za základné znaky štandardnej formy slovenčiny považuje: gramatická stavba sa zhoduje so spisovným jazykom, porušujú sa zásady kodifikovanej výslovnosti, do slovnej zásoby prenikajú nespisovné slová, používajú sa niektoré nekodifikované väzby a prejavujú sa kontaktné javy s inými jazykmi (Horecký, 1979, s. 226 – 227).

pozri Patráš, 1990). Podľa úvah V. Patráša (1990, s. 27) niektorí jazykovedci chápu mestskú reč ako subsystém hovorenej podoby spisovnej slovenčiny, iní ako reč používanú v dennom styku pri rôznych príležitostiach. Mestský jazyk sa definuje aj ako istá podoba nárečia, resp. mestské nárečie, pričom všetky tieto názory riešia problematiku jazyka mesta v rámci dichotomického vzťahu spisovný jazyk – nárečie.

V období, keď sa funkčne pracovalo s dichotomickým členením slovenčiny na spisovný jazyk a nárečia, niektorí slovenskí lingvisti (napr. E. Jóna, E. Kriaková, M. Šalingová)⁵ stotožňovali vo svojich úvahách hovorenú podobu jazyka s hovorovým jazykom (resp. hovorovým štýlom). Pri práci s pojmom hovorená podoba jazyka v meste preto považujeme za dôležité vymedziť jeho status na pozadí odlišného ponímania termínov *hovorenosť/hovorovosť*.

Na základe konfrontácie termínov *hovorenosť/hovorovosť* sa prikláňame s stanoviskom V. Patráša, ktorý odlišuje hovorený prejav – každý ústny jazykový útvar akéhokoľvek štýlu a žánru – od hovorového prejavu/hovorového štýlu/ (Patráš, 1990, s. 31; 1995, s. 119). V jeho chápaní „hovorovosť“ ako jedna z príznakových vlastností bežných každodenných prejavov poukazuje na spisovné črty komunikácie, ale zároveň predpokladá nejednoduchú štruktúraciu a klasifikáciu bežného dorozumievania“ (Patráš, 1990, s. 31).⁶ Hovorenú podobu slovenčiny v meste označuje ako plastický útvar a charakterizuje ju ako „komunikačný konglomerát, ktorý sa manifestuje ako vyššia sociálno-funkčná varieta národného jazyka, teda ako prienik viacerých autonómnejších variet. [...] komunikáty sa profilujú ako súbory parcelátov viacerých variet“ (Patráš, 1995, s. 121).

Ak teda vnímame mestskú reč ako komplex komunikátov obsahujúcich súhrn prvkov z rôznych útvarov národného jazyka, stotožňujeme sa s definíciou V. Patráša, ktorý hovorenú podobu jazyka v meste označuje ako „množinu hierarchicky usporiadaných jazykových prostriedkov, ktoré využívajú príslušníci konkrétneho mestského jazykového spoločenstva, trvalo žijúci alebo pôsobiaci v meste pri priamom, živom a bezprostrednom dorozumívaní v rôznych spontánných každodenných polooficiálnych a neoficiálnych komunikačných situáciách, v závislosti od veku, regionálneho pôvodu, vzdelania, sociálneho zaradenia a iných, prevažne individuálnych a nezriedka protichodných psychosociálnych črt (recesia a súčasne stereotypnosť, exkluzívnosť a zároveň vulgarizácia prejavov)“ (Patráš, 1990, s. 37).

Na rozdiel od V. Patráša pokladá J. Bosák za presnejšie a metodicky precíznejšie chápanie hovorového štýlu (hovorového jazyka)⁷ len ako jednu z foriem, ktorou

⁵ Bližšie v práci HOVORENÁ PODOBA SPISOVNEJ SLOVENČINY. SOCIOLINGUISTICA SLOVACA 6, 2007.

⁶ Pripomíname, že protiklad hovorivosti a hovorovosti tak, ako ho rieši V. Patráš v 90. rokoch, objavuje sa v slovenskej jazykovede už skôr (napr. v 60. – 70. rokoch u J. Mistrika).

⁷ Model J. Bosáka vyčleňuje hovorovú slovenčinu používanú kultivovanými používateľmi slovenského jazyka v polooficiálnych a neoficiálnych komunikačných situáciách (porov. Bosák, 1990; Slančová – Sokolová, 1995).

sa realizujú prejavy v bežnej dorozumievacej sfére (pozri bližšie Krčmová, 1981; Bosák, 1983). Hovorovosť poníma v užšom význame ako viazanie jazykových prvkov na ústne prejavy nositeľov spisovného jazyka. Zmieňuje sa o tzv. hovorovej slovenčine vyplňajúcej komunikačný priestor medzi spisovným jazykom a nespisovnými varietami. Hovorová slovenčina je podľa neho spisovná nekodifikovaná varieta národného jazyka (Bosák, 1995, s. 20 – 30). Pri vymedzovaní bežného hovoreného jazyka⁸ vychádza z črt komplexnej hovorenosti a pripomína, že bežný hovorený jazyk sa vymyká normovanosti (prestížnosť je nadradená spisovnosti). Nadväzuje na koncepciu A. Jedličku, podľa ktorého sa bežný hovorený jazyk využíva ako komunikačné médium v bežnej dorozumievacej sfére, ktorú charakterizuje istá uvoľnenosť, ekonomickosť komunikácie, menšia záväznosť a expresívnosť. Tento názor ďalej dopĺňa atribútmi spontánnosti, neoficiálnosti a zdôrazňuje priamy kontakt komunikujúcich (pozri Bosák, 1984, s. 67; 1995, s. 20).

Prijímame jeho konštatovanie, že bežný hovorený jazyk vystupuje ako maximálne variabilný, otvorený a neštruktúrny útvar, ktorý využíva jazykové prostriedky zo všetkých variet národného jazyka (aj podľa M. Krčmovej bežný hovorený jazyk predstavuje „prienik množín jazykových prostriedkov patriacich jednotlivým existujúcim útvarom“) [porov. Bosák, 1995; Krčmová, 1983]. Vo svojich štúdiách J. Bosák (pozri Bosák, 1995; 1996) dodáva, že aj v slovenskom jazyku sa zdroj dynamiky presúva z územných nárečí na sociolekty a „medzivariety“ smerujúce k spisovnému jazyku. Predpokladá preto len minimálny vplyv dialektov, resp. interdialektu na podobu hovorenej komunikácie v meste.

Podľa D. Slančovej a M. Sokolovej (1995, s. 133) sa ťažisko bežnej (prevažne hovorenej) podoby komunikácie v meste formuje medzi dvoma základnými formami národného jazyka – spisovným jazykom a dialektom. Ich pôsobením vznikajú popri celoslovenskej podobe regionálne varianty (západoslovenský, stredoslovenský, východoslovenský) a lokálne podoby týchto variantov, fungujúce najmä v komunikácii miest. V rámci ich stratifikácie sa člení národný jazyk na spisovnú varietu, bežnú (štandardnú) varietu (so západoslovenským, stredoslovenským, východoslovenským variantom), subštandardné variety, nárečové variety a nesystémové sociálne semivariety (porov. Slančová – Sokolová, 1994). Autorky sa aj s odstupom 15 rokov nadväzujúc na ďalšie materiálové analýzy domnievajú, že na východnom Slovensku má súčasný používateľ slovenčiny k dispozícii tieto variety národného jazyka: spisovnú, štandardnú, subštandardnú a ďalej štruktúrovanú nárečovú varietu. Ide o dynamické subsystémy diasystému národného jazyka. Hovoria o východosloven-

⁸ D. Davidová (Davidová a kol., 1997, s. 3) prijíma definíciu F. Daneša „...který chápe běžně mluvený jazyk situačně jako množinu promluv v komunikačních situacích, v nichž se nepředpokládá závazné užívání spisovného jazyka, tedy v situacích „neformálních“, ve kterých jazyková forma nevystupuje do popředí či pozornosti“ (pozri Davidová, 1997; Daneš, 1995).

skom variante štandardnej variety, a teda v ich chápaní nie je štandardná varieta hovorenou podobou spisovného jazyka (Slančová – Sokolová, 2011, s. 343).

S pojmami hovorový a hovorený jazyk pracuje aj I. Ripka (Ripka, 1980; 2000), ktorý rozširuje stratifikáciu J. Horeckého⁹ a v rámci národného jazyka vyčleňuje: spisovný jazyk, štandard (hovorový spisovný jazyk), subštandard (bežný hovorený jazyk), supradialekt, interdialekt a teritoriálny dialekt.¹⁰

Naopak, na štrukturálne zmeny v stratifikácii národného jazyka poukazuje Ľ. Kralčák. Vo svojej štúdii píše, že takéto zmeny nie sú časté a dochádza k nim len po dlhších časových intervaloch. Pre dynamiku jazykovej situácie slovenčiny (aj jej hovorenej podoby v meste) v ostatných desaťročiach, ale i pre súčasnú a budúcu dynamiku sú podľa neho významné predovšetkým zmeny vo funkčnom zaťažení variet a v jazykovo-geografickej situácii (Kralčák, 2008, s. 27). V rámci zmien vo funkčnom zaťažení variet poukazuje na zníženie miery používania miestnych nárečí a výraznú expanziu spisovnej slovenčiny najmä v hovorených komunikátoch. Spisovný základ (nie kodifikovanú podobu) súčasnej slovenčiny označuje ako životaschopný, funkčne široko využívaný, ktorý sa však v hovorenej podobe bežne realizuje predovšetkým ako štandardná forma zodpovedajúca niektorým základným charakteristikám neformálneho rečového správania. V súvislosti so zmenami v jazykovo-geografickej situácii sa zmieňuje o trvalom napätí medzi stredoslovenskou bázou spisovného jazyka a západoslovenským nárečovým rámcom bežne hovorenej slovenčiny hlavného mesta a jeho okolia (pozri Kralčák, 2008).¹¹

V spleti nejednotných názorov na rozvrstvenie národného jazyka a pod vplyvom pojmovej nejednoznačnosti navrhujeme pracovať so stratifikačným modelom J. Horeckého (1979), pri vymedzení hovorenej podoby slovenčiny sa prikláňame k stanovisku V. Patrša (1995) o prienikovosti prvkov z jednotlivých variet národné-

⁹ Podľa Ľ. Kralčáka s Horeckého stratifikáciou do istej miery korešponduje aj koncepcia Š. Ondruša (pozri Ondruš – Sabol, 1984; Kralčák, 2009), kde sa popri spisovnej forme a teritoriálnych nárečiach vyčleňujú ako samostatný útvar ešte sociolekty. Š. Ondruš spomína štandardnú, subštandardnú a superštandardnú normu spisovného jazyka. Ako dodáva Ľ. Kralčák: „Podstatný posun oproti Horeckého východiskovej koncepcii treba vidieť v tom, že Ondruš hovorí o trojakej norme spisovného jazyka, nie o forme ako existenčnom útvere (Kralčák, 2009, s. 55).

¹⁰ V kontexte problematiky hovorenej podoby jazyka v meste spomína I. Ripka aj urbanizáciu teritoriálnych dialektov – pospisovňovanie (štandardizovanie) pôvodného jazyka či nárečia príslušného mesta (Ripka, 2000, s. 87).

¹¹ Ľ. Kralčák hovorí o funkčnej, resp. sociálno-komunikačnej diferenciacii národného jazyka a teritoriálnej diferenciacii národného jazyka. V rámci funkčnej diferenciacie sa zmieňuje o ukazovateľoch verbálneho správania, resp. výrazových prostriedkoch vo vzťahu ku komunikačnej udalosti, k textu, k recipientovi a ku kodifikovanej norme. Teritoriálny aspekt národného jazyka podľa neho zahŕňa geografickú extenziu (územnú ohraničenosť jazyka) a dialektickú diferencovanosť. Taktiež pripomína, že v súčasnej slovenčine sa výraznejšie dynamické procesy realizujú vo všetkých existenčných formách národného jazyka, dochádza k zmenám v expanzívnej schopnosti jednotlivých variet, a preto možno hovoriť pri dynamike stratifikačnej štruktúry slovenčiny o funkčnej a jazykovoštruktúrnej expanzii (Kralčák, 2009, s. 58 – 77).

ho jazyka a akceptujeme úvahy L. Urbancovej (2006), ktorá si pri lingvistickej analýze všima dva krajné póly: uniformitu a diferenciáciu – spoločné a individuálne znaky jazyka skúmaného prostredia – mesta.

Vychádzajúc zo slov J. Bosáka, že: „metodologický obrat, ktorý prináša socio-lingvistický prístup, spočíva vo výskumnej orientácii na diferencované, heterogénne spoločenstvo...“ (Bosák, 1995, s. 38), vyjadrujeme presvedčenie o opodstatnenosti venovať sa výskumu hovorenej podoby jazyka v mestskom prostredí. Práve nehomogénna skladba mestského obyvateľstva má výrazný vplyv na jazyk mesta ako vnútorne diferencovaný celok. Pre určité mesto je príznačná osobitá hovorená komunikácia, ku ktorej dochádza v konkrétnych komunikačných situáciách podľa komunikačných cieľov a individuálnych sociálnych podmienok (porov. tiež Patráš, 1990; 1995). Predbežne budeme hovorenú podobu jazyka v meste chápať ako komplexnú dorozumievaciu sústavu konglomerátneho charakteru. Ako heterogénny jazykový kód na vymedzenom území (vzhľadom na sociálno-priestorové špecifiká, napr. heterogenitu konkrétneho prostredia a pestrú štruktúru – sociálnu rozmanitosť obyvateľstva). Táto podoba sa javí ako dynamická prieniková varieta, ktorá čerpá prostriedky zo všetkých útvarov národného jazyka. Reaguje na dynamiku spoločenských zmien a vďaka svojej variabilnosti a otvorenosti prijíma dynamické premeny v jazykovom systéme. Približuje sa k štandardnej slovenčine, ktorej pozícia sa v procese kontinuálnej nivelizácie výrazne posilňuje (porov. György, 2012).

Hovorená podoba jazyka v mestskom prostredí ako neštruktúrny útvar zložený z jazykových prostriedkov viacerých variet vystupuje v podradenej pozícii, avšak v porovnaní s funkčným využitím smeruje k nadradenosti. Pri utváraní sa (máme na mysli záležitosť langue) podradená varieta (hovorená podoba jazyka v meste) prijíma, vyberá si jazykové prostriedky z variet národného jazyka. Naopak, pri realizácii konkrétnych jazykových prejavov (parole) sa už ukazuje ako vyšší nadradený (nadstavbový) útvar. Túto nadradenosť vnímame komplexne. Neuvažujeme preto o využívaní tej-ktorej variety národného jazyka jednotlivo, ale hovoríme o funkčnej dominancii jazykových prvkov z jednotlivých variet, ktoré sú súčasťou funkčného celku. Zloženie a funkčné využitie má v tomto prípade povahu synchronnej dynamiky (bližšie György, 2012).

V kontexte myšlienok o podradenosti a nadradenosti hovorenej podoby jazyka v meste sa spriezačňuje aj jej postavenie v stratifikačnom modeli. Je všeobecne známe, že slovenský národný jazyk je členený na viaceré rovnocenné zložky – variety, ktoré sú vo vzájomnom pôsobení, a to i napriek tomu, že sa dajú vymedziť a dajú sa medzi nimi určiť hranice. Túto poslednú vlastnosť je priam nemožné prisúdiť hovorenej podobe jazyka v meste, ktorá ako maximálne otvorený útvar čerpá z každej variety, a tým sa v nej odzrkadľuje národný jazyk. Samozrejme, nemôžeme stotožniť hovorenú podobu jazyka v mestskom prostredí s národným jazykom,

z ktorého si „požičiava“ len niektoré jazykové prostriedky – určitú (pre ňu funkčne potrebnú) množinu prvkov, a tak neodráža celý jeho obsah. Vyhlásiť ju preto za rovnocennú so slovenským národným jazykom, zdá sa nám neprijateľné a nezmyselné (György, 2012).

V závere sa vždy a nanovo otvára otázka či sa formuje tzv. hovorová (hovorená) slovenčina v celoslovenskom rozmere a či je možné potvrdiť jej existenciu? Formulovanie odpovedí by si vyžadovalo dôkladnejšie preskúmanie jazykovej situácie na celom Slovensku. Vychádzajúc napokon z porovnania výsledkov analýz hovorenej podoby jazyka v niektorých stredoslovenských mestách (V. Patráš – Banská Bystrica, L. Urbancová – Zvolen, V. Luptáková – Liptovský Mikuláš, L. György – Veľký Krtíš) sa potvrdzuje konštituovanie hovorovej (hovorenej) slovenčiny, prinajmenšom jej stredoslovenského variantu. Kontinuálny výskum hovorenej podoby jazyka v ďalších oblastiach (predovšetkým v heterogénnom mestskom prostredí) by preto mohol priniesť jednoznačnejšiu odpoveď, či už podporiť, vyvrátiť alebo modifikovať naše konštatovania, ale najmä materiálovo a teoreticky obohatiť diskurz o stratifikácii nášho národného jazyka.

Literatúra

- BOSÁK, Ján – Krčmová, M.: Běžně mluvený jazyk v Brně. Brno 1981. In: Slovenská reč, 1983, roč. 48, č. 4, s. 251 – 253.
- BOSÁK, Ján: Hovorovosť ako dynamický faktor. In: Slovenská reč, 1984, roč. 49, č. 2, s. 65 – 73.
- BOSÁK, Ján: Skúmanie jazyka ako sociálno-komunikačného systému. In: Dynamické tendencie v jazykovej komunikácii. Red. Ján Bosák. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1990, s. 75 – 84.
- BOSÁK, Ján: Sociolingvistická stratégia výskumu slovenčiny. In: Sociolingvistické aspekty výskumu súčasnej slovenčiny. Sociolinguistica Slovaca 1. Red. S. Ondrejovič – M. Šimková. Bratislava: Veda 1995, s. 17 – 42.
- BOSÁK, Ján: Nárečia sa menia, postoje ostávajú? In: Sociolingvistika a areálová lingvistika. Sociolinguistica Slovaca 2. Red. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 1996, s. 25 – 32.
- DANEŠ, František: Perspektivy češtiny. In: K diferenciaci současného mluveného jazyka. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity 1995, s. 5 – 11.
- DAVIDOVÁ, Dana a kol.: Mluvená čeština na Moravě. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity 1997. 172 s.
- DVORNICKÁ, Ľubica: Jazyková situácia v Trnave. In: Varia 1. Red. M. Nábělková – M. Šimková. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV 1992, s. 75-77.
- Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. Red. J. Horecký a kol. Bratislava: Veda 1989. 436 s.
- Dynamické tendencie v jazykovej komunikácii. Red. J. Bosák. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1990. 192 s.
- FINDRA, Ján: Program výskumu rečovej praxe v ústnej verbálnej komunikácii. In: Slovenská reč, 2007, roč. 72, č. 5, s. 257 – 269.
- GYÖRGY, Ladislav: Sociolingvistika – hovorená komunikácia – mestský jazyk (Interdisciplinárne orientované výskumy na Slovensku a v zahraničí). In: Acta Facultatis Humanisticae Universitatis Matthiae Belii Neosoliensis (Humanitné vedy - lingvistika). Banská Bystrica: Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela 2010, s. 223 - 234.

- GYÖRGY, Ladislav: Interdisciplinárny výskum hovorenej podoby jazyka v meste Veľký Krtíš. [Rukopis dizertačnej práce.] Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela 2012. 272 s.
- HORECKÝ, Ján: Vymedzenie štandardnej formy slovenčiny. In: *Slovenská reč*, 1979, roč. 44, č. 4, s. 221 – 227.
- Hovorená podoba spisovnej slovenčiny, I., II. Red. J. Horecký. Bratislava: Združenie slovenských jazykovedcov 1972. 370 s.
- Hovorená podoba spisovnej slovenčiny. Sociolinguistica Slovaca 6. Red. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 2007. 228 s.
- Jazyková komunikácia v 21. storočí. Red. J. Klincková. Banská Bystrica: Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela 2001. 325 s.
- KRALČÁK, Ľubomír: Sociálno-komunikačné aspekty hovorenej podoby slovenčiny v médiách. – Hovorená podoba jazyka v médiách. – Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2008, 23 – 35.
- KRALČÁK, Ľubomír: Dynamika súčasnej slovenčiny (Sociolingvistické aspekty dynamiky jazyka). Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa 2009. 144 s.
- KRČMOVÁ, Marie: Běžně mluvený jazyk v Brně. Brno: Univerzita J. E. Purkyně v Brně 1981. 199 s.
- KRČMOVÁ, Marie: Nad mluvou města Brna (zdroje mluvy – stav – vývoj). In: Mesto a jeho jazyk. Sociolinguistica Slovaca 5. Red. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 2000, s. 67 – 74.
- LUPTÁKOVÁ, Viera: Interdisciplinárny výskum hovorenej komunikácie v strednej generácii obyvateľov Liptovského Mikuláša. [Rukopis dizertačnej práce.] Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela 2009. 255 s.
- Mesto a jeho jazyk. Sociolinguistica Slovaca 5. Red. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 2000. 300 s.
- MURÁNSKY, Jozef: Výslovnosť ľ – l v hovorenej podobe spisovnej slovenčiny vo východoslovenských mestách. In: Jazykovedné štúdie XI. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1971, s. 232 – 244.
- MURÁNSKY, Jozef: O hovorenej podobe spisovnej slovenčiny. In: Z teórie spisovného jazyka. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1979, s. 106 – 108.
- MURÁNSKY, Jozef: Hovorená podoba slovenčiny na východnom Slovensku. In: Hovorená podoba spisovnej slovenčiny. Sociolinguistica Slovaca 6. Red. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 2007, s. 61 – 73.
- MÚCSKOVÁ, Gabriela: Mesto Gelnica a jeho jazyk. (Poznámky o bidiglosnej jazykovej situácii starého baníckeho mesta). In: Mesto a jeho jazyk. Sociolinguistica Slovaca 5. Red. S. Ondrejovič. Bratislava: VEDA 2000, s. 184 – 193.
- Otázky a výzvy modernej jazykovej komunikácie. Red. J. Klincková. Banská Bystrica: Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela 2010. 579 s.
- ONDREJOVIČ, Slavomír: Sociolingvistické aspekty jazykovedného výskumu na Slovensku. In: Sociolingvistické aspekty výskumu súčasnej slovenčiny. Sociolinguistica Slovaca 1. Red. S. Ondrejovič – M. Šimková. Bratislava: Veda 1995, s. 9 – 13.
- ONDREJOVIČ, Slavomír: Výskum mestského jazyka – tradície, stav, perspektívy. In: Mesto a jeho jazyk. Sociolinguistica Slovaca 5. Red. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 2000, s. 13 – 27.
- ONDREJOVIČ, Slavomír: Jazyk, veda o jazyku, societa. Sociolingvistické etudy. Bratislava: Veda 2008. 304 s.
- ONDRUŠ, Šimon – SABOL, Ján: Úvod do štúdia jazykov. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984. 339 s.
- PATRÁŠ, Vladimír: Hovorená podoba slovenčiny v Banskej Bystrici. [Rukopis kandidátskej dizertačnej práce.] Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1990. 274 s.
- PATRÁŠ, Vladimír: Anketové sondy do bežnej komunikácie v meste. In: *Slovenská reč*, 1992, roč. 57, č. 1, s. 10 – 19.
- PATRÁŠ, Vladimír: Sociolingvistický profil bežnej hovorenej komunikácie v Banskej Bystrici (90. roky). In: Sociolingvistické aspekty výskumu súčasnej slovenčiny. Sociolinguistica Slovaca 1. Red. S. Ondrejovič – M. Šimková. Bratislava: Veda 1995, s. 119 – 131.

- PATRÁŠ, Vladimír: Generačno-sociálne súvislosti a hovorená komunikácia v Banskej Bystrici (fonická zložka). In: Banská Bystrica: Sociokultúrne obrazy a portréty. Zborník príspevkov z odbornej konferencie Taká bola Banská Bystrica. Red. J. Darulová. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela 1996, s. 125 – 135.
- PATRÁŠ, Vladimír: Bežná komunikácia obyvateľov súčasných miest vo svetle slovenských sociolinguistických výskumov. In: Acta Universitatis Łodziensis. Folia Linguistica, 1998, roč. 37, s. 101 – 107.
- PAULINY, Eugen: Zpráva o výskume hovorenej podoby spisovnej slovenčiny. In: Slovenská reč, 1964, roč. 29, s. 351 – 357.
- PAULINY, Eugen: Úvodné slovo. In: Hovorená podoba spisovnej slovenčiny. Sociolinguistica Slovaca 6. Red. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 2007, s. 18 – 23.
- PECIAR, Štefan: Jazykové prostriedky hovorového štýlu spisovnej slovenčiny. In: Jazykovedné štúdie 8. Red. F. Miko. Bratislava: Veda 1965, s. 42 – 70.
- Retrospektívne a perspektívne pohľady na jazykovú komunikáciu. 1. a 2. diel. Red. P. Odaloš. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela, Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela 1999. 250 s. a 229 s.
- RIPKA, Ivor: Miesto dialektov v súbore útvarov národného jazyka. In: Jazykovedné štúdie 15. Red. J. Horecký. Bratislava: Veda 1980, s. 227 – 231.
- RIPKA, Ivor: Urbanizácia dialektu. In: Mesto a jeho jazyk. Sociolinguistica Slovaca 5. Red. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 2000, s. 87 – 93.
- SLANČOVÁ, Dana: K niektorým výsledkom prieskumu postojov obyvateľov Prešova k jazyku. In: Dynamické tendencie v jazykovej komunikácii. Red. J. Bosák. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied, 1990a, s. 175 – 181.
- SLANČOVÁ, Dana: Anketový prieskum postojov k jazyku. In: Slovenská reč, 1990b, roč. 55, č. 1, s. 3 – 19.
- SLANČOVÁ, Dana: V akých podobách existuje súčasná slovenčina? (K sociálno-funkčnej diferenciacii slovenčiny na konci 20. storočia). In: Studia Academica Slovaca 29. Bratislava: Stimul 2000, s. 234 – 249.
- SLANČOVÁ, Dana – SOKOLOVÁ, Miloslava: Variety hovorenej podoby slovenčiny. In: Studia Academica Slovaca 23. Red. J. Mlacek. Bratislava: Stimul 1994, s. 225 – 240.
- SLANČOVÁ, Dana – SOKOLOVÁ, Miloslava: Výskum podoby hovorenej komunikácie na východnom Slovensku. In: Sociolinguistické aspekty výskumu súčasnej slovenčiny. Sociolinguistica Slovaca 1. Red. S. Ondrejovič – M. Šimková. Bratislava: Veda 1995, s. 132 – 143.
- SLANČOVÁ, Dana. – SOKOLOVÁ, Miloslava: Výsledky a perspektívy sociolinguistických výskumov prešovských vysokoškolákov. In: Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy. Sociolinguistica Slovaca 3. Red. S. Ondrejovič. Bratislava: VEDA 1997, s. 213 – 224.
- SLANČOVÁ, Dana – SOKOLOVÁ, Miloslava: Návrat k varietám hovorenej podoby slovenčiny na východnom Slovensku po pätnástich rokoch. In: Vidy jazyka a jazykovedy. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2011, s. 341 – 357.
- SMATANA, Miloslav: Jazyková situácia rajeckého regiónu. In: Sociolinguistické aspekty výskumu súčasnej slovenčiny. Sociolinguistica Slovaca 1. Red. S. Ondrejovič – M. Šimková. Bratislava: VEDA 1995, s. 144 – 160.
- Sociolinguistické a psycholinguistické aspekty jazykovej komunikácie. 1. a 2. diel. Red. V. Patráš. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela 1996. 213 s. a 222 s.
- Súčasná jazyková komunikácia v interdisciplinárnych súvislostiach. Red. Vladimír Patráš. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela 2004. 510 s.
- ŠOKOVÁ, Soňa: Hovorený jazyk Bratislavy. [Rkp. kand. dizertácie.] Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 1983. 282 s.
- ŠTOLC, Jozef: Narečia, interdialekty, mestský jazyk. In: Kultúra spisovnej slovenčiny. Bratislava: Veda 1967, s. 106 – 109.

- Všeobecné a špecifické otázky jazykovej komunikácie. 1. a 2. diel. Red. P. Odaloš – V. Patráš. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela 1991. 338 s.
- URBANCOVÁ, Lujza: Projekt výskumu hovorenej podoby slovenčiny v meste Zvolen. In: Mesto a jeho jazyk. Sociolinguistica Slovaca 5. Red. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 2000, s. 213 – 216.
- URBANCOVÁ, Lujza: Mestská reč vo Zvolene. [Rukopis dizertačnej práce.] Brno: Filozofická fakulta Masarykovej univerzity 2006. 232 s.

GRAMATIKY DANIELA KRMANA

Ľubomír Ďurovič

Spexarevägen 513, S-22471 LUND (Švédsko), e-mail: l.durovic@spexaren.riksnet.nu

ĎUROVIČ, Ľ.: The Grammars by Daniel Krman. In *Slovak Speech*, 2012, vol. 77, no. 3-4, p. 164-167.

Abstract: The essay is concerned with a question whether the manuscript grammars by Daniel Krman (1704, and the fragment from 1729) can be re-edited as the oldest grammars of the literary language of the Slovaks. In the current Slovak linguistic tradition, Krman's grammar is considered to be a grammar of Czech, containing some Slovak words or forms, aimed at teaching Slovaks to write Czech. In both grammars, the language being described is referred to – for the first time – as a *lingua slav(ic)o-bohemica* (Krman's own term). Whenever Krman's West Slovak idiom differs from that period's literary Czech (the language of the Kralice Bible), he notes that this is [how] “we, our people, Slavi Pannonii, Slavi in Hungaria ...” [speak].

The 1704 grammar, which was never printed, is a direct response to *Zpráva pjsma slowenskéého*, a text published 8 years earlier (in 1696) by Krman's uncle Tobias Masnicius, after his return from exile in Western Europe: there, Masnicius realized that nobody knows about the Slovaks, since the language has not been described, and is therefore unknown.

Given that this grammar states the existence of Slovaks as a distinct ethnic entity (*Slavi Pannonii ...*), and that its aim is to describe this entity's literary language, partially distinct from literary Czech and therefore referred to by the separate term *lingua slavico-bohemica* (literally the Slovak-Czech language), it is fully justified to re-edit this manuscript grammar as the grammar of a literary language of the Slovaks – a language which, as is the case for all standard languages, must be both taught and learned by the speakers of its vernacular as well.

Key words: Slovak grammar, literary Slovak, *lingua slavico-bohemica*, Daniel Krman jr., Tobias Masnicius, literary Czech, Slovak vernacular

V diskusii na Celoslovenskom stretnutí jazykovedcov v Častej-Papierničke, po mojom referáte o potrebe komentovaného reprintovania najstarších slovenských vytlačených či rukopisných textov, namietol kolega M. Majtán, že Krmanova rukopisná gramatika z r. 1704, uložená v Lyceálnej knižnici SAV, je vlastne česká gramatika, v ktorej sú len na viacerých miestach upozornenia na to, ako to hovoríme my, našinci či Slavi Pannonii – takže to vlastne slovenská gramatika nie je¹. Pretože toto je veľmi zásadná otázka, chcem tu k nej znova vyložiť svoje stanovisko.

¹ Zodpovedá jeho štúdiu: MAJTÁN, M.: Slovenčina v Krmanovej gramatike z roku 1704. In: *Slovenská reč*, 1998, roč. 63, č. 3, s. 167 – 172.

Redakčná poznámka: Na spresnenie uvádzame že M. Majtán v Častej-Papierničke povedal a v citovanej štúdiu o Krmanovej gramatike (*SLOVENČINA V KRMANOVEJ GRAMATIKE Z ROKU 1704*. In: *Slo-*

Daniel Krman osobne a jeho obe, dosiaľ stále ešte len rukopisné gramatiky, sú veľmi významnou pozíciou tak v dejinách spisovnej slovenčiny, ako aj v dejinách vývoja sebaidentifikácie Slovákov ako osobitného etnika, dnešnou terminológiou povedané „osobitného národa“.

Jeho gramatika z r. 1704 je zreteľne odpoveďou na výzvu, ktorú vo svojej ZPRÁVE PÍSMO SLOVENSKÉHO r. 1696 vyslovil jeho vlastný ujec, brat jeho matky Tobiáš Masnicius (*Masnicius* je latinizované rodinné meno *Omasta*; akoby slovakizovaná podoba *Masník* je ahistorický výmysel). Ten v západoeurópskom exile pochopil, že pre súčasnú vzdelanú Európu, ani pre veľmi dôkladných znalcov², my Slováci neexistujeme. Príčinu vidí v tom, že – na rozdiel od Čechov – náš jazyk nikto nepozná, pretože mu chýba „cultura“, t.j. pestovanie či kultivovanie, sú len rozličné dialekty („ubique variat“) a nedržia ho pravidlá, podľa ktorých by sa ho cudzinec mohol naučiť. Preto, hoci sám sa necíti dostatočne kompetentný, píše túto knižku, ako treba „psáti, čisti a tisknouti“ (výslovne píše, že sa netýka toho, ako treba hovoriť!). A to tak, aby naše knihy mohli používať aj Česi. Vzor si vzal zo spisku českého jezuitu Štejera „*Žáček*“, ktorý sa bol nadchol jazykom Kralickej biblie. Pritom Masnicius vyzýva, aby niekto, kto to vie lepšie („*Meliora danti...*“), napísal viac. (Jeho latinské PRAEFATIO nebolo nikdy dosiaľ publikované alebo preložené a, hlavne, nebolo nikdy pred mojím článkom v SR 73 interpretované a komentované). Tejto výzvy sa ujal jeho synovec, biskup Daniel Krman, absolvent witemberskej univerzity, široko orientovaný slovenský intelektuál XVIII. storočia.

Vo svojej gramatike, napísanej po latinsky s dlhými slovenskými či slovensko-českými pasážami, Krman v rámci češtiny, ktorú Slováci oddávna používali ako svoj spisovný, či aspoň písomný jazyk, uvádza, ako to hovoríme my, *Slowácy zdegssj*, či po latinsky *nos, nostrates, nostra gens, Slavi Pannonii, Slavi in Hungaria* alebo len *Pannonii*. A tak utvoril pre tento spisovný jazyk, používaný oboma národmi („...*nás, týmž jazykem mluvících*“ v úvode k Hallskej biblii) nový názov **lingua slavico-bohemica**, t. j. jazyk slovensko-český, s jeho vlastnou slovenskou ingredienciou na prvom mieste. Tento pojem „slavico-bohemicus“ sa odvtedy, venská reč, 1998, roč. 63, č. 3, s. 167 – 172) tvrdí, že: „po latinsky (a čiastočne i po česky) napísaná Krmanova gramatika z roku 1704 je gramatikou vtedajšej spisovnej češtiny (nie „česká gramatika“).“ V uvedenej štúdii aj na inom mieste je formulácia, že Krman nenapísal gramatiku slovenskej a či slovakizovanej češtiny. Písal vedome gramatiku spisovnej, kultivovanej češtiny. V závere štúdie tiež pripomína, že slovenské jazykové javy uviedol Krman vo svojej gramatike podvedome i vedome, väčšinou však nie ako javy na Slovensku používanej češtiny alebo ako súčasť spisovnej, normovanej češtiny, ale ako paralelné javy z jazyka Slovákov na porovnanie či na konfrontovanie s češtinou, ktoré mali pomôcť Slovákom pri osvojovaní jej normy. M. Majtán nemal námietky k vyjadreniam E. Ďuroviča so zreteľom na potrebu vydávania najstarších slovenských jazykovedných textov, pretože text Krmanovej gramatiky patrí medzi pramene Historického slovníka slovenského jazyka. Redakcia poznámku uvádza vzhľadom na odlišné stanovisko M. Majtána ako účastníka diskusie s E. Ďurovičom v Častej-Papierničke.

² ĎUROVIČ, E.: Zpráva pisma slowenského Tobiáša Masnicia a problém slovenskej identity. In: Slovenská reč, 2008, roč. 73, č. 3, s. 129 – 138. Štúdia sa zaoberá len latinským Praefatio.

v rôznych jazykových a ideových kontextoch, stal významným faktorom v dejoch oboch národov.

Teda Krmanov konštitutívny vklad do dejín slovenského národa spočíva v tom, že výrazne konštatoval existenciu slovenského národa, iného než je národ český a že vymedzil spoločný spisovný jazyk Slovákov a Čechov (lingua slavico-bohemica), tento jazyk dostatočne popísal a hojne doložil, ako znie aj u nás Slovákov. Teda dnes často opakovaný názor, akoby Krman a neskôr Pavel Doležal boli chceli svojimi gramatikami učiť Slovákov po česky, stavia veci na hlavu. Aj Krman, aj Doležal ustaľujú a popisujú spisovný jazyk Slovákov (iný vtedy neexistoval!) tým, že do dovedty používanej spisovnej, vlastne už vtedy archaickej češtiny „zlatého veku“ zavádzajú aj slovenské fonetické a gramatické varianty. Preto ho aj po latin-sky pomenúvajú jazykom slovensko-českým.

Tu si treba uvedomiť, že slovenčina je nielen to, čo je dnes slovenským spisovným jazykom, ale že slovenčinou je každý slovenský dialekt. Teda aj napr. skalické „Já vím, že můj přítel přišel z mjesta“, akokoľvek sa to podobá na češtinu. Konkrétne: Bel vo svojej Notitia Hungariae výslovne hovorí, že najkrajšie po slovensky hovoria vagujhelenses a szakolcenses, t. j. Novomešťania a Skaličania. Že správne po slovensky je (skalické!) *tam sem byl*. A v kapitole o Liptove spomína, ako nepekne hovoria Bobrovčania: že ich tam som bou – tak ako to neskôr chcel kodifikovať Štúr – „slovanským/slovenským (slavis) uším znie moleste“, teda „neprijemne“. A paralelne s tým Krman tento pojem slavico-bohemicus používa pre slovenské veci aj inde, napríklad v politickom kontexte: tak hovorí na audiencii u švédskeho kráľa v jeho hlavnom stane v Rusku „nostra duplex natio hungarica et slavico-bohemica“, t. j. náš dvojitý štátny národ maďarský a slovensko-český, čo vždy predtým aj potom bolo len natio hungarica.

Zmyslom tohto a ďalších Krmanových spisov nebolo teda učiť Slovákov po česky, ako sa to v časti slovenskej literatúry traduje, ale rozšíriť hranice nášho vtedajšieho spisovného jazyka (žiaden iný sme nemali !) o slovenské prvky a dať mu meno, ktoré zahŕňa aj nás, Slovákov. Čo, samozrejme, implikuje, že sa tento spisovný jazyk treba naučiť – presne tak, ako sa aj dnes každý obyvateľ Slovenska musí, spravidla v škole, s väčším alebo menším úspechom spisovnú slovenčinu učiť, bez ohľadu na to, koľko sa od jeho rodného dialektu odlišuje.

Túto ideu si po Krmanovi osvojili aj ďalší slovenskí intelektuáli – celým svojím jazykovedným dielom Pavel Doležal a explicitne Matej Bel. Ten v PRAEFATIO (paragraf XII) k Doležalovej prelomovej GRAMMATICA SLAVICO-BOHEMICA (1746) špecifikoval vzťah tohto spisovného jazyka k bežne hovorenej slovenčine tak, že nielen vzdelanci („*eruditi*“), ale aj vysoká šľachta a zemanía „*eorum Comitatum, in quibus Lingua Slauica vernacula est, curam, Linguae Slauo Bohemicae, cultumque, ad se pertinere existimaverint*“, t. j. že v tých stoliciach, kde slovenčina je bežne hovore-

ným, domácim jazykom, nielen vzdelanci, ale aj vysoká šľachta a zemanovia pokladali za svoju vec kultivovanie a starostlivosť o tento slovensko-český spisovný jazyk³.

Ten istý Daniel Krman utvoril aj latinský názov pre náš národ **Slovacii** alebo **Slovaci**, na rozdiel od dovtedy – ale aj odvtedy! – vo vtedajšej latinčine používaného nediferencovaného *Slavi*, ktoré mohlo znamenať ‚Slovania‘ i ‚Slováci‘ (aj Bernolák ešte stále píše „... *de literis Slavorum*“ a „*Grammatica Slavica*“, až M. M. Hodža špecifikuje „*Epigenes slovenicus*“). Tak titul druhý, pre uvážnenie nedokončenej Krmanovej gramatiky znie „*RUDIMENTA LINGUAE SLAVICO-BOHEMICAЕ ... IN GRATIAM SLOVACIORUM, HAC LINGUA UTENTIUM ...*“, t. j. aby sa zavďačil Slovákom, ktorí tento jazyk používajú...

Teda Krmanov konstitutívny vklad do dejín slovenského národa spočíva v tom, že výrazne konštatoval existenciu slovenského **národa**, iného než je národ český, a že vymedzil spoločný **spisovný jazyk** Slovákov a Čechov (*lingua slavico-bohemica*), tento jazyk dostatočne opísal a hojne doložil, ako znie aj u nás Slovákov. Teda dnes často opakovaný názor, akoby Krman a neskôr Pavel Doležal boli chceli svojimi gramatikami učiť Slovákov po česky, stavia veci na hlavu. Aj Krman, aj Doležal ustalujú a opisujú spisovný jazyk Slovákov (iný vtedy neexistoval!) tým, že do dovtedy používanej spisovnej, vlastne už vtedy archaickej češtiny „zlatého veku“ zavádzajú aj slovenské fonetické a gramatické varianty. Preto ho aj po latinsky pomenúvajú jazykom slovensko-českým. A paralelne s tým Krman tento pojem používa pre slovenské veci aj inde, napríklad v politickom kontexte: tak hovorí na audiencii u švédskeho kráľa v jeho hlavnom stane v Rusku „*nostra duplex natio hungarica et slavico-bohemica*“, t. j. náš dvojitý štátny národ maďarský a slovensko-český, čo vždy predtým aj potom bolo len *natio hungarica*.

Tento spisovný jazyk veľká časť Slovákov takto až do polovice XIX. storočia používala a nepochybne ho pokladala za svoj vlastný spisovný jazyk (porov. napr. jeho názov „pulerovaná slovenčina“ v publikáciách bratislavského Jiřího/Jura Pal-koviča, alebo formulácie a jazyk školského vyučovania v učebnici Martina Ďurgalu⁴ z r. 1835). A jeho slovník, hláskoslovne a tvaroslovne poslovenčený, Štúrova reforma zachovala až do dnešného dňa.

Komentovaná edícia oboch Krmanových gramatík je teda lingvisticky i historicky maximálne indikovaná.

³ O tomto období viac mojich štúdií i s bibliografiou je v knihe ĎUROVIČ, L.: O slovenčine a Slovensku. Vybrané štúdie I. Bratislava: Veda vydavateľstvo SAV 2004.

⁴ ĎUROVIČ, L.: „Prostřední cesta“ slovenčiny Martina Ďurgalu. In: Jazyk a jazykoveda v pohybe. Na počesť Slavomíra Ondrejoviča. Ed. S. Mislovičová. Bratislava: Veda 2008, s. 467 – 478.

PREKLAD MAGDEBURSKÉHO PRÁVA Z ROKU 1473 AKO KULTUROLOGICKÁ MISIA NAŠICH PREDKOV

Rudolf Kuchar

Mlynarovičova 4, 851 04 Bratislava, e-mail: rudok@juls.savba.sk

KUCHAR, R.: Magdeburg Law Translation from 1437 as a Culturological Mission of Our Ancestors. In *Slovak Speech*, 2012, vol. 77, no. 3-4, p. 168-178.

Abstract: The paper deals with the translation of the Magdeburg Law, specifically with its legal institute of life rent of a woman into Old Slovak Language. The author takes into account especially social-economic and language background of this translation from the half of the 15th century. The arrival of the German guests (13th century) on the territory inhabited by the Slovaks is connected with a change of the market settlement Žilina into town with a new municipality with the judicial system based on the mentioned German Law. Nevertheless, there was a necessity to translate its legal norms (description of the version from 1378) into the Slovak language. One of its legal institutes is an expression *leibgezeug* “life rent”, which serves as an evidence of various difficulties when making a translation into the native Slovak language.

Key words: Magdeburg Law, the Slovak ethnic group, municipality of Žilina, German guests, legal institute, life rent – *leibgezeug*, *pažyccejovaje utrymanne*

V úvode svojho príspevku pripomínam, že v ňom vychádzam z niektorých konštatovaní O. Škvareninovej, ktoré predniesla na konferencii s názvom PREKLAD AKO KULTÚRNA A LITERÁRNA MISIA (2010).¹ Hoci jej príspevok je orientovaný skôr na neverbálne komunikačné prostriedky, pre náš zámer nám z neho poslúžia niektoré konštatácie, s ktorými možno plne súhlasiť. Autorka napr. zdôrazňuje skutočnosť, že preklad je tvorivý proces, ktorý znamená transformáciu tej istej informácie z východiskového do cieľového jazyka tak, aby sa text prekladu čo najviac približoval textu originálu a súčasne aby mu rozumel aj čitateľ/poslucháč. Hneď vzápätí dodáva, že sa v súčasnosti najmä pri preklade textov neliterárneho charakteru na túto skutočnosť zabúda. Píše, citujem „Predovšetkým v právnych a ekonomicko-politických textoch sa vzhľadom na tendencie, globalizačné a multikulturalizačné prelínanie prefikane obchádza problematika ‚odlišnosti‘. V takýchto textoch je odlišnosť nežiaduca... atď., preklad sa degraduje na mechanický proces...” (s. 174). Autorka vyjadruje nesúhlas s myšlienkou, aby texty neliterárneho charakteru boli kultúrne nezávislé a štýlovo neutrálne (tamže, s. 175). Ako literárny, tak aj neliterárny text zahŕňa, podľa nej (i podľa mňa) transport kultúr. Je preto samozrejmosťou, že takto by sa mali chápať aj texty právneho charakteru. A nejde len o texty prekladané v aktuálnom čase. Nevyhnutnosťou je preto poznanie sociálno-kultúrneho rozmeru krajiny i smerom do vzdialenejšieho časového rámca, do blízkej aj vzdialenej minulosti, a jazykov, z ktorého a do ktorého jazyka sa aj neliterárny text prekladá.

¹ Zo zaujímavého príspevku autorky INTERKULTÚRNE ASPEKTY PREKLADU NEVERBÁLNYCH KOMUNIKAČNÝCH PROSTRIEDKOV čerpáme iba niektoré podporné konštatovania a poznatky súvisiace s našou témou.

Textom takéhoto charakteru je preklad Magdeburského práva, ktorý vznikol v roku 1473 v Žiline. Originál textu, z ktorého žilinskí prekladatelia vychádzali, vznikol dávnejšie, v stredovekom nemeckom prostredí (zač. 13. stor.²). Stredoveké prostredie, pokiaľ ide o spoločenské usporiadanie istej krajiny a jej občianskych vzťahov, si vyžadovalo riešenie vzťahov (aj krajného charakteru, zločinov). Zasahuje preto v podstate všetky oblasti života vtedajšieho nemeckého spoločenstva. Po jeho vzniku (predpokladaný vznik medzi rokmi 1220 – 1235) sa stáva hneď autoritatívnou právnou normou, šírenou mestom Magdeburg tu aj preloženou medzi rokmi 1265 a 1275 najprv do hornonemeckého jazyka. Autorita tejto právnej pamiatky rástla sprvu v nemeckých mestách. Postupne preniká však do strednej i východnej Európy (Česko, Poľsko a inde), kde nadväzuje na právne ustanovenia obyčajového práva. Tým, že Sliezske a oblasť mesta Těšín (ktorá tesne hraničila, spolupracovala a čulo obchodovala s uhorskou severnou časťou) zasiahla nemecká kolonizácia v 1. pol. 13. stor., ovplyvnila aj hospodársky a právny vývin tohto územia a následne celého Uhorska. Preto pre naše kultúrne dejiny, a dejiny práva vôbec, bola dôležitým medzníkom v právnych dejinách Uhorska ďalšia z viacerých redakcií (porov. Kelerová, 2005, s. 13 – 15) Magdeburského práva ako východisko žilinského prekladu. Môžeme predpokladať, že táto redakcia (opis ako kompilát pravdepodobne viacerých redakcií nemeckého kódexu – tzn. českej, poľskej, bieloruskej) je priamou reakciou na príchod nemeckých hostí³ do Žiliny a aj iných oblastí obývaných slovenským etnikom. Ide tu o konkrétnu akceptáciu Magdeburského práva a jeho právnych noriem v Uhorsku, používaných už pred rokom 1378⁴, teda pred vznikom a prijatím tejto redakcie magdeburského právneho kódexu, nachádzajúcej sa v Žilinskej právnej knihe. Jeho kultúrny vplyv sa však prejavil na väčšej časti tohto územia.⁵ Konkrétnym príkladom tohto vplyvu bol vznik a existencia žilinského samosprávneho obvodu, ktorý bol už v tom čase rozľahlý. Rozprestieral sa na pomerne veľkej časti

² Podrobnejšie o tom O. Kelerová v edícii (preklade) SAKSONSKAJE ĽUSTRA (2005, s. 11 – 15).

³ Potrebné je tu upozorniť aj na podobnú a hádam aj dôležitejšiu predchádzajúcu kultúrnu misiu formujúcu životný štýl istého (slovanského) spoločenstva v tomto duchu. Bola ňou misia Cyrila a Metoda uskutočnená na sklonku 9. storočia. Totiž v 1. pol. uvedeného stor. sa sčeluje nitrianske a moravské kniežatstvo v jeden štátny celok nazývaný Veľká Morava. Neoceniteľnou činnosťou bola popri misijnej činnosti ich práca v oblasti civilného práva a zákonodarstva. Podrobnejšie k tejto problematike pozri v zborníku Cyril a Metod – Slovensko a Európa, kde popri iných cenných príspevkoch je venovaný tejto problematike aj príspevok R. Kuchara PRÁVNA TERMINOLÓGIA VEEKEJ MORAVY A JEJ ODRAZ V SLOVENSKEJ PRÁVNEJ TERMINOLÓGI (2007, s. 26 – 32).

⁴ Blízka je svojím obsahom (však nie usporiadaním paragrafov) žilinskému prekladu MP najmä bieloruská verzia – Saksonskej Ľustra, vydaná v roku 2005. V tejto súvislosti pripomenúť môžeme príspevok R. Kuchara SASKÉ ZRKADLO V BIELORUŠTINE... (2010), v ktorom sme načrtli túto podobnosť a aj odlišnosť.

⁵ Veľmi významné pre rozmach slovenských miest je 13. storočie. Nemeckí hostia sa usadzujú a prinášajú do Uhorska rozličné výrobné postupy, ťažbu rúd a ich spracovanie. Dôležitým momentom sú však aj právne normy a v remeselníckej organizácii používané štatúty.

stredného Slovenska. Konkrétne išlo o oblasť horného Uhorska.⁶ Takéto veľké územie si vyžadovalo nové samosprávne inštitúcie (inštitucionálne usporiadanie krajiny) s administratívno-právnou agendou, teda nielen politicko-hospodárskou, ale zakladajúcou sa na istých, predovšetkým právnych základoch. Prijatie overených právnych noriem spísaných v právnej knihe bolo aktuálnou nevyhnutnosťou pre rozvíjajúcu sa uhorskú spoločnosť. No otázkou času bol už len preklad tohto kódexu do jednotlivých (najmä slovanských) jazykov. Vyžiadala si ich aj spoločensko-ekonomická situácia nielen v Uhorsku, ale aj okolitých krajinách, konkrétne vo vznikajúcich mestách a mestečkách. V uvedenom čase (13. – 14. stor.) totiž pôvodný hradský systém opevnenia, nedovoľujúci sa mestu ekonomicky ďalej rozvíjať, bol už neudržateľný (mesto sa otvára trhu, jeho hospodársko-výrobná činnosť – obchod sa presúva mimo hradieb mesta). Predovšetkým rozvojom remesiel (koncom 13. stor.) nastáva premena v sociálnej štruktúre mesta a podstatne sa mení aj postavenie mesta v rámci Uhorska. Žilina ako dovtedy iba trhová dedina sa mení na výsadné mesto – Marsina, 2002, s. 97). Bartl (2002, s. 120⁸) uvádza, že najstaršie známe výsady priznal Žiline kráľ Karol Róbert už v roku 1321. Rozvoju remesiel Žiliny pomohlo napr. aj udelenie míľového práva⁹ a iných výsad (napr. konanie výročného trhu – Marsina, 1984, s. 26), ktoré nepriamo aktivizovali sociálne slabšie vrstvy remeselníkov prispievať k hospodárskej aj politickej moci mesta, napokon aj podieľať sa na jeho spravovaní. Samozrejme veľkou mierou k rozvoju mesta prispel najmä príchod nemeckých hostí, ktorí si so sebou prinášali popri kvalitne organizovanej remeselníckej organizácii aj dovtedy vcelku nepoznané, svojské samosprávne usporiadanie a súdnictvo. Samospráva aj súdna moc spočívala na dávnejšie prijatých právnych zásadách Saského zrkadla¹⁰ budovaných na politicko-mravných zásadách spoločnosti, ktoré v istej redakcii boli prepísané do žilinskej mestskej knihy v roku 1378¹¹. O storočie neskôr (roku 1473) boli preložené na podnet fojta (richtára) Vác-

⁶ K žilinskému právnemu obvodu (okruhu) patrilo niekoľko desiatok obcí a mestečiek (porov. Marsina, 1981, s. 685). Autor (v inom príspevku, 1972, s. 44) píše, že žilinský právny okruh bol najväčším stredovekým právnym okruhom na Slovensku.

⁷ Predpoklad o tom, že v Žiline bolo už v pol. 13. stor. väčšie sídlisko, ktoré bolo centrom tohto regiónu, prináša R. Marsina (porov. 2002, s. 12 v poznámke č. 41).

⁸ Autor Bartl tu spomína krupinské výsady, ktorými bola slobodná voľba farára, spôsob platenia lucru camerae ako v Krupine, právo slobodne sa usadiť i odísť z mesta a zákaz descenzu šľachticov v meste a pod., ktoré potvrdila listina kráľovnej Márie z roku 1384.

⁹ Z obchodno-remeselníckeho pohľadu získanie míľového práva (1321) Žiline prinieslo výhody v tom, že remeselníkom pôsobiacim v okruhu jednej míle (to znamená asi 7,5 km od centra mesta na všetky štyri strany) bolo povolené vykonávať remeslo.

¹⁰ Je zrejmé, že išlo o už spomínané Magdeburské právo, ktorého jednotlivé ustanovenia sa postupne presadzovali už dávnejšie v právnych vzťahoch uhorského štátneho útvaru ako jednotlivé výsady vplyvom nemeckých kolonizačných prúdov.

¹¹ Jej obsahom (okrem opisu Magdeburského práva) sú aj rozličné zápisy právnych úkonov žilinských mešťanov (porov. Chaloupecký (1934) a Kuchar (1993 a 2009)).

lava Pangráča žilinskými vzdelancami do starej slovenčiny.¹² Je celkom pravdepodobné, že viaceré ustanovenia tohto právneho kódexu, hoci niektoré z nich boli aj chybné preložené¹³, ako celok prevažne našli uplatnenie aj v praxi. V uvedenom čase totiž vznikalo na základe týchto právnych predpisov veľa dôležitých právnych dokumentov, ktoré upravovali množstvo sporných právnych otázok obyvateľov mesta i okolitých pričlenených územných celkov. Presvedčivým dôkazom je vznik viacerých zápisov právnych úkonov¹⁴ spočiatku zapísaných do tejto právnej pamiatky po nemecky i latinsky a neskôr po slovensky, z ktorých najstaršie sú z rokov 1451 – 1453¹⁵ Tieto právne aktivity a ich právnu terminológiu, zhodnú v zápisoch a preklade MP, možno celkom dobre pozorovať a skúmať aj v iných právnych písomnostiach a dokumentoch tej doby.

V súvislosti s uvedeným vidíme, že aj týchto niekoľko konštatovaní postačí na to, aby sme si uvedomili a zdôraznili, aká dôležitá bola a je znalosť materinského, no i cudzieho jazyka, poznanie kultúrneho potenciálu slovenského etnika a úrovne a stavu sociálno-ekonomického rozvoja. Samozrejme, v rámci poznávania a štúdia jazykov zameraného na historický preklad, je však potrebné rešpektovať poznanie právneho vývinu a právnych inštitútov jazyka, z ktorého alebo do ktorého sa prekladá. Ak by sa nerešpektovali isté zásady zachovania obsahu textu, z ktorého sa prekladá a nebrala by sa do úvahy špecifickosť historického vývinu jazyka do ktorého sa prekladá, mohla by nastať taká situácia, akú pozorujeme v niektorých paragrafoch

¹² Ved' napr. začiatky príchodu Nemcov na Spiš spadajú už do pol. 12. stor. Ich príchod spôsobil vznik mestského zriadenia a práva (porov. Marsina, 1981, s. 682 a 685). Začiatkom osídľovania na žilinskom práve, ako uvažuje Marsina (1984, s. 24 – 25) s odvolaním sa na *RDSI*, s. 68, č. (pozn.) 95, bol rok 1312 alebo 1320, keď túto oblasť ovládal Matúš Čák z Trenčína. Ako nový zemepán Žiliny dostal do daru od uhorského kráľa Václava-Ladislava celú Nitriansku a Trenčiansku stolicu (Marsina, 1972, s. 41).

¹³ Napr. takých právnych inštitútov, ako predstavuje termín *heimsuche* s radom variantov *haussuchunge*, *heimsuchen* (das), *heimsuchunge a suchunge* s významom 'porušenie domovej slobody' – porov. napr. heslo *haussuchunge, die* >Hausfriedensbruch<. – Bdv. *heimsuche*, *heimsuchen*, *heimsuchunge*, *suchunge* – Papsonová, 2003, s. 388, ktoré preložili v paragrafe 415/357 žilinskí vzdelanci neadekvátne ako *tajne (s)hľadani* a porušiteľa domovej slobody nazvali (*tajny*) *hľedač*, resp. *hľedač domu* (porov. heslo *heimsucher* >Hausfriedensbrecher<. – Bdv. *anstreiter*, *feind* 1., *fridebrecher*, *widersache* – Papsonová, tamže s. 393 alebo iné slová a termíny, ktoré sú publikované v časopise Slovenská reč (2010) v príspevku *Preklad Magdeburského práva...* R. Kuchara. Pozrieť možno aj prepis originálu – edícia I. T. Piirainen (1972, s. 139).

¹⁴ Ved' ich praktická stránka sa prejavovala v každodennej praxi. Zjavne sa to prejavilo napr. v riešení právnych sporov, v starostlivosti zabezpečenia vdov a detí alebo aj porušenia domovej slobody, krivej prisahy, zneuctenia panny a inej ochrany v rozličných životných situáciách. Mohlo byť dôvodom prekladu aj uvažovanie Marsinu (1975, s. 51), že zriedkavá znalosť nemeckého jazyka slovenských mešťanov na sklonku 15. stor. neumožňovala používanie žilinskej verzie Magdeburského práva; preto sa muselo preložiť? Autor dôvodí tým, že od roku 1441 ani jeden zápis nie je zapísaný v nemčine

¹⁵ Prevaha slovenských zápisov právnych úkonov v Žiline počínajúc rokom 1451 poukazuje na hospodársky, politický a kultúrny rozvoj žilinského slovenského etnika a dobré spolunažívanie s nemeckými občanmi. Posledný nemecký záznam v časti zápisov právnych úkonov je z roku 1429 (Marsina, 1972, s. 12).

prekladu MP. „Doslovnosť“ prekladu, ako ju môžeme pozorovať v niektorých prípadoch preložených slov, resp. termínov, v žilinskom preklade¹⁶, by prinajmenšom protirečila obsahu textu, a tým aj vylučovala a potláčala a znižovala jeho charakter a ubližovala originalite tejto právnej pamiatky.¹⁷

Je vhodné ešte pripomenúť, že pred vznikom prekladu MP sa odohrala v Žiline ešte jedna dosť závažná udalosť. Slovenské etnikum Žiliny si udržiavalo vždy početnú prevahu a postupne získavalo aj hospodársku i politickú rovnováhu a neskôr aj prevahu nad dovtedy mocensky silnejšími členmi mestskej obce nemeckého pôvodu. Bolo ňou napr. aj získanie výsad pre žilinských Slovákov.¹⁸ Niet divu, že neskôr žilinskí Slováci uskutočnili taký dôležitý krok, ako bol preklad Magdeburského práva. Potrebu prekladu tohto kódexu vyvolalo najmä postupné zoznamovanie sa s právnymi normami nemeckej komunity, ich poznávanie a presadzovanie do verejného života. Prispela k tomu však aj nespochybniteľná pripravenosť súvékeho slovenského jazyka s bohatou slovenskou právnou terminológiou používanou na Veľkej Morave azda aj pred jej vznikom, resp. používanou slovenským etnickým celkom od počiatku vzniku slovenského etnika (10. stor.) charakteristická svojou neprerušenu kontinuitou so staroslovienskou právnou terminológiou (Kuchar, 1998, s. 15 – 16).

Predchádzala tomu však veľmi dôležitá právna udalosť. Žilina mala prerušiť právne vzťahy s českým mestom Těšín a nadviazať ich s mestom Krupina, o čom svedčí zákaz tohto vzťahu nariadený Ľudovítom I. Dôvodom takého počinu bola pravdepodobne okolnosť, že Těšín roku 1364¹⁹ sa začal riadiť Magdeburským právom, ktoré bolo sčasti v Uhorsku už tiež známe a akceptované.²⁰ Skutočnosť predchádzajúceho kontaktu Žiliny a Těšína pomohla totiž prijatiu mestského zriadenia a práva v Žiline. Vybudovali sa nové správne štruktúry mestského zriadenia (porov. Marsina, 1984, s. 22 – 26²¹). Veľkou mierou k tomu prispel najmä sociálno-ekono-

¹⁶ Zapísané sú kultivovanou slovenčinou a svedčia o citlivom spolunažívaní obidvoch etník a postupnom presadzovaní sa slovenskej časti aj v ekonomicko-právnej oblasti.

¹⁷ Ako si nemôžeme dovoliť doslovnosť pri prekladoch v súčasných jazykoch, je neprípustná rovnako pri historických textoch. Skúsenosť s počítačovým prekladom je toho najlepším príkladom, keď takýto preklad môže byť iba pomocným, orientačným nástrojom.

¹⁸ Rozhodnutie Ľudovíta I. z rokov 1368/1369 (1378/1379) bolo prelomovým vo vzťahu Žiliny a Těšína, na ktorom bola dovtedy právne závislá. Podrobnejšie informácie o tejto významnej právnej udalosti mesta Žiliny prináša R. Marsina v príspevku VÝSADY PRE ŽILINSKÝCH SLOVÁKOV Z ROKU 1381 (1984, s. 27 – 28).

¹⁹ O prechode mesta Těšín na Magdeburské právo podobne ako Marsina (1984, s. 29, pozn. č. 69) uvažujú aj R. Rauscher, Prasek, V., resp. Peter, A. – bol ním 2. marec 1374.

²⁰ Žilina bola mestom už roku 1312, lebo Kolárovice na základe listiny Karola Róberta sa spravovali právom mesta (civitas) Žilina, ktoré bolo ich právnym odvolacím strediskom (Marsina, 1975, s. 38) a od roku 1320 aj pre Dlhé Pole.

²¹ Z mestského zriadenia (Žiliny) vyplýva, že mesto spravovala sprvu rada súdnych prisažných, ktorých si vyberal sám dedičný richtár ako čelný predstaviteľ (sudca) mesta. Postupne sa však vytvára

mický rozmach Žiliny súvisiaci najmä s príchodom Nemcov z národnostne zmiešanej sliezskej slovansko-nemeckej oblasti (Marsina, 1972, s. 11). Žilina sa tak stáva postupne silným trhovo-remeselníckym mestom najmä vďaka lokáciám²² s cieľom vytvorenia, ako sme už spomenuli, postupne mocensky silnejúceho žilinského právneho okruhu budovaného panovníkom a panovnickými kruhmi aj Matúšom Čákom ako hegemonom tejto oblasti, najmä keď dostal od kráľa Ladislava Trenčiansku župu (porov. Marsina, 1984, s. 24).

Prevzatie a používanie Magdeburského práva možno teda dávať do súvislosti s časom prvých osídľovacích prúdov širšieho osídľovania žilinského okolia a niektorých ďalších častí Uhorska, obývaných slovenským etnikom. Osídľovaním v Uhorsku sa začína spravovanie miest na Magdeburskom práve, ktorým sa poskytovali obciam a mestám viaceré výsady. Svedectvom toho bolo v roku 1381 aj poskytnutie výsad pre žilinských Slovákov Ľudovítom I.²³ Tento krok bol v paritnom zastúpení Nemcov a Slovákov v mestskej rade nepochybne aj podnetom k neskoršiemu striedavému používaniu jazykov pri zapisovaní majetkovoprávných zápisov žilinských mešťanov. Zdôrazniť treba najmä fakt, že zápisy rôznych právnych úkonov, vykonávané pôvodne v nemčine a latinčine ako úradne rovnocenných jazykoch, sa postupne uskutocňovali po slovensky.²⁴ Magdeburské právo zaručovalo každému, kto neovládal nemecký jazyk, vyjadrovať sa a obhajovať sa pred súdom vo svojej rodnej reči.²⁵ Píše sa o tom v paragrafe č. 90 *Von den wunden* a na inom mieste v paragrafe č. 366 *Von der stat dez gedinge* (Piirainen, 1972, s. 75 a 129) a v žilinskom preklade § 32 *Opiet o ranach* a § 307 *O miestskom sgednanie* (Kuchar, 2009, s. 24 – 25 a s. 72²⁶).

rada starších, volená jej členmi. O nej je známe, že zastupovala záujmy mestskej obce aj voči dedičnému richtárovi. Neskôr (koncom 14. stor. – 7. 5. 1381) sa tento dvojité správy systém zjednodušil a presadila sa jednotná mestská rada (s 12-imi prisažnými – Marsina, 1981, s. 687). Podobné paritné zastúpenie v Čechách sa dosiahlo až začiatkom 15. stor. (v roku 1413 – Marsina, tamže s. 688).

²² Cieľom lokačnej politiky majetnej vrstvy bolo vytvorenie mocensky silného žilinského právneho obvodu a tým v záujme obchodovania ovládnutie veľkého priestoru susediaceho s Těšínom.

²³ Jednou z významných výsad Ľudovíta I. bolo nariadenie o paritnom zastúpení Nemcov a Slovákov v mestskej rade z roku 1381. O tejto udalosti píše Marsina (2002, s. 7) takto, citujem „výsada sa neudeľovala (akýmsi) Slovanom všeobecne, ale – ako je to v listine výslovne uvedené – „pre našich slovenských mešťanov a hostí v Žiline“, „naším slovenským mešťanom a hosťom“, teda konkrétne žilinským Slovákom, ktorých tým Ľudovít I. chápe aj ako osobitnú právnu (sociálno-právnu) skupinu.

²⁴ V zápisoch, ale rovnako aj v preklade MP, zisťujeme veľké množstvo slovnej zásoby neutrálneho aj terminologického charakteru, čo môže byť svedectvom toho, že v Žiline pri súdnych pojednávaniach a iných úkonoch a činnostiach sa rokovalo po slovensky (porov. Kotulič, 1984, s. 72 aj Kuchar, 2009, s. 190 – 194, poznámku č. 8).

²⁵ Teda tak, ako sa to vyžaduje pri rokovaní na súde – v rodnej reči (pozri paragraf č. 307/366 (porov. Kuchar, príspevok v časopise Kultúra slova, 2010, roč. 44, č. 5, pozn. č. 9, s. 268).

²⁶ O problematike pomenovania *windisch* v *Magdeburskom práve* píšeme v príspevku SASKÉ ZRKADLO V BIELORUŠTINE v časopise Slovenská reč (2010, č. 1) a podrobnejšie v príspevku ČO HOVORIA PRÁVNE USTANOVENIA V STREDOVEKOM KÓDEXE O SLOVENČINE A SLOVÁKCH publikovanom v časopise Kultúra slova (2010, č. 5).

Ustanovenie princípu obhajoby v rodnom jazyku v nemeckom právnom kódexe upozorňuje už v 13. – 14. stor. a potom najmä v pol. 15. stor. na legislatívnu skutočnosť potvrdenia existencie slovenského etnika ako rovnoprávnej súčasti uhorského štátneho útvaru (Kuchar, 2010, s. 269 – 270). V uvedených paragrafoch je zakotvená a legalizovaná možnosť uplatniť pred súdom materinský jazyk, t. j. slovenčinu.²⁷ Nie je nutné obširne rozvádzať postavenie a situáciu našich vzdelancov prekladajúcich nemecký právny kódex a zapisujúcich právne úkony mešťanov, ktoré mohli v budúcnosti poslúžiť ako svedectvo o rozličných právnych transakciách.²⁸ Je viacero dokumentov o tom, že v pol. 14. stor. Nemci ako majetnejšia skupina členov mestskej obce mali správu Žiliny ešte vo svojich rukách. Tak napr. na základe zistenia R. Marsinu (tamže, s. 25, pozn. č. 46) „žilinský mešťan Mikuláš, syn Petrika, sa stáva roku 1351 dedičným richtárom v Závodi“, pričom to bol jeden z predstaviteľov zámožnejšej vrstvy kolonizačného prúdu mešťanov, ktorí ovládli správu mesta a súčasne boli dedičnými richtármi niektoej z obcí zakladaných na žilinskom (teda Magdeburskom práve).²⁹ Išlo tu o významnú samosprávnú funkciu založenú na ustanoveniach tohto práva. V žilinskej mestskej rade sa postupom času presadzovali aj majetnejší Slováci³⁰; slovenské mená zisťujeme však najskôr až začiatkom 15. stor. v nemeckom zápise (v podobe *Martin Span*³¹, *Paul Weycz*³² *bekennen* z roku 1403).

Na preklade Magdeburského práva (ďalej preklad MP) do starej slovenčiny a spisovného jazyka sa pokúsime ukázať charakter a vplyv na právny systém fungujúci v Uhorsku na jednom z viacerých pojmov právneho charakteru. V oblasti právneho systému starej nemčiny je viacero pojmov, s ktorými sa naši stredovekí študovaní pred-

²⁷ Teda tak, ako sa to vyžaduje pri rokovaní na súde – v rodnej reči (pozri paragraf č. 307/366 (porov. Kuchar, príspevok v časopise *Kultúra slova*, 2010, roč. 44, č. 5, pozn. č. 9, s. 268).

²⁸ Platnosť toho-ktorého aktu sa mohla v zápisoch kedykoľvek overiť v prípade akýchkoľvek právnych nárokov alebo nezrovnalostí (napr. 3 osoby). Skutočnosť, že neskoršie používaná formulka v závere takmer každého zápisu právneho úkonu bola zapísaná v domácom, teda slovenskom jazyku, hoci zastúpenie v mestskej rade bolo už paritné, svedčí o bezproblémovom spolužití a rešpektovaní sa obidvoch etník a hádam aj prevahe slovenských zástupcov v mestskej rade.

²⁹ V roku 1325 dostal do dedičného prenájmu Krásno nad Kysucou žilinský dedičný richtár Ján (Petzold – Marsina, 1972, s. 41 – 42: „Ján Pezold a Ján, žilinský kastelán Matúša Trenčianskeho, spomínaný r. 1318, sú totožní.“). Iným zaujímavým, starším prípadom, je dedičný richtár v Krasňanoch a Varíne, žilinský mešťan Hain, zvaný Dragoš (Drahoš), majúci toto postavenie od roku 1362 (porov. Marsina, 1981, s. 692). V zápisoch právnych úkonov žilinských mešťanov (v Žilinskej právnej knihe vydanéj v roku 2009, s. 133 – 134 a 154 – 155) zaznačených o storočie neskôr v najstarších nemeckých a latinských zápisoch zisťujeme aj ďalšie slovenské mená označujúce členov mestskej rady: 1391 *Oblaski*, 1403 *Martin Span*, 1403 *Paul Weycz*, 1417 *Andreas Hradeczsky* a *Paulus Waycz*; početnejšie zastúpenie Slovákov v správe mesta badať už od roku 1462 (pravidelne 10 – 11 členov; v roku 1489 úplné, t. j. 12-členné slovenské zastúpenie v rade – zápis 36/94 (186) – 15. 11. 1489).

³⁰ Porov. edíciu *ŽILINSKÁ PRÁVNÁ KNIHA...* (2009 – zápis 74/7 (8) – 1403, zápis 77/10 (9) – Cca 1403) a 111/4 (199) – 1391, s. 133 – 134 a 154.

kovia museli popasovať. Darilo sa im to? Ako kedy.³¹ Pri prekladaní istých paragrafov, v ktorých sa vyskytuje napr. právny inštitút doživotná renta (nem. *leibgezeug*, *-gezug*, *-gezuch*, *-gezüch*, *-gezezucht*, *das* > lebenslängliches Nutzungsrecht der Frau am Grundbesitz, Leibrente< – Papsonová, 2003, s. 462 – 463)³² zisťujeme viacero pokusov o nájdenie vhodného jazykového ekvivalentu do súvekeho staršieho slovenského jazyka. Väčšinou ide o neprimerane preložený termín, čo vyplýva pravdepodobne z nedostatočného právneho vedomia prekladateľov právneho kódexu a nepoznania toho-ktorého odborného termínu nemeckej právnej terminológie. No pozorovať u nich úsilie zmocniť sa dotyčného problémového slova najmä v priblížení sa k podstate jeho obsahu. K takémuto konštatovaniu nás vedie istá variantnosť v prístupe prekladateľov v hľadaní vhodného ekvivalentu a riešení problémových častí vo viacerých paragrafoch tohto právneho kódexu. Na uvedenom príklade je však vidieť aj to, aké dôležité je poznanie sociokultúrneho rozmeru jazyka istej krajiny, ktorý zdôraznila O. Škvareninová.

Mala však stará slovenčina pre uvedený pojem vôbec primeraný výraz? Hypoteticky možno predpokladať, že stará slovenčina tento termín poznala. No prekladatelia kódexu vynaložili na preklad (sthnem. termín *leibgezeug*), ako to z textov paragrafov vysvitá, dosť námahy. Pokúšali sa preň nájsť náležitý ekvivalent v slovnej zásobe starej slovenčiny, ktorý by zodpovedal obsahu doživotná renta.

V textoch paragrafov, ako sme zistili, sú viaceré pomenovania, vyskytujúce sa roztrúsene v niekoľkých paragrafoch, ktoré naznačujú úsilie prekladateľov vystihnúť čo najprimeranejšie obsah nemeckého termínu. Svojím obsahom najbližšie sú v žilinskom preklade azda slovné spojenia *života prisluchy*, *telesná potreba*, resp. *tela šaty*, ktoré je už viac obsahom vzdialené tomu, čo niekomu (najmä žene – vdove) prislúcha k jej ďalšiemu telesnému životu. Uvažovať takto o termínoch v uvedených slovných spojeniach nás inšpiruje práve podstata, obsah inštitútu, resp. zámer, ktorý viedol človeka zachytiť, vyjadriť slovom pojem materiálneho zabezpečenia ženy, aký je zakotvený v termíne *doživotná renta*, ktorým sa sleduje zabezpečenie ženy (najmä po smrti manžela, resp. po ich odluke). Cieľ človeka bol zrejmý – vytvoriť právny inštitút, ktorý pamätá na budúcnosť odlúčenej ženy, čo sa dokonca potvrdzuje aj utvorením slovnej štruktúry výrazu s výstižným naznačením obsahu. Usilovali sa o to aj prekladatelia stredovekého kódexu.

Naznačuje to lexikálny terminologický výraz napr. *života prisluchy*, ktorý sa nachodí v paragrafe č. 412/354, kde sa v jednotlivých prekladoch, resp. origináli, uvádza:

³¹ O niektorých neprimerane preložených slovách, resp. termínoch písali hneď po vydaní edície V. Chaloupeckým *Žilinská kniha* (1934) viacerí bádatelia (aj sám editor – Chaloupecký, *Kniha žilinská* (1934, s. XXIII – XXXIV); – najnovšie o tom Kuchar, 2009, s. 158 – 160.

³² Termín *leibgezeug* sa vyskytuje už medzi prvými ustanoveniami paragrafového znenia prekladu MP (§ 113/55 – Piirainen, tamže, s. 79) s variantami *leibgezeug*, *leibgezug*, *leibgezuch*, *leibgezüch*, *leibgezucht* s významom 'doživotné užívacie právo ženy na pozemkový majetok, doživotná renta ženy' (porov. heslo *leibgezeug* – Papsonová, tamže, s. 462).

...| zena nemuož bez slibu sweho muze swe zbozi rozdati ani prodati, ani gegie zywota przysluchy ponechati, proto_ze... | Manželka nemôže bez súhlasu svojho manžela jeho majetok rozdať, ani prediť, ani svoju doživotnú rentu vydať, pretože on s ňou má na to vlastnícke právo. Žonka, ďalej, ne môže bez zgody svajgo muža ni ustupať svaju majomasć, ni pradavať zjamel'nuju vlasnasć, ni pokidać [majomasć], jakaja znachodzicca v jaje pažyccjovym karystanni, bo jon supol'na z joj valodaje majomascju. Týmto ekvivalentom sa vari naši predkovia najviac priblížili k uvedenímu pojmu.

K obsahu nemeckého termínu je však pomerne blízke aj slovné spojenie *telesná potreba*, ktorému v tom istom paragrafe (§ 132/74) predchádza ďalší, nie však šťastný preklad, variantné spojenie *tela šaty*: *chein en mach auch czu eigen behalden ir leip gezuk, noch ir erbe noch irem tode... Spricht si, daz ez ir eigen sei und wirt si dar ab geweisert mit rechte, si hot eigen vnd leip gezv dor an vorlon.* | *A take ne_muož obdrzeti gegi tiela ssaty wedle gegi erbu po gi smrti, dokazdz by to mohl doswiedssiti, ze gi to bylo dano k gegi zywotu. Rzeczeli pak ona tak, ze gest gegi gistinost a byla by od/ toho odluczena s/prawem, tedy stratila obie czesti: vlastne y tielesnu potrebu.* | *Takis-to nemôže získať jej doživotnú rentu z jej dedičského podielu po jej smrti, pokiaľ to /:ne!/:dosvedčí, že jej to bolo dané k jej životu. Ak tvrdí ona, že je [to] jej majetok a bude jej to právnu cestou zamietnuté, stratí ona obidva [podieľy]: majetok aj doživotnú rentu.* | *Ďalej, žonka nijakim čynam ne môže nabyť prava vlasnasci na majomasć, jakaja adygryvaje roľu dzel'a jaje pažyccjovaga utryman'na; taksama ne môže getaga i jaje spadčynnik pasl'a jaje smerci, kali svedkami budze dakazana, što jano bylo dadzena joj pažyccjova. Kali jana budze scvjardžać, što geta byla jaje vlasnasć, i geta paznej budze abveržana adpavedna pravu, to jana stračvaje i toje, i inšaje: i vlasnasć, i pažyccjovajeutrymanne* (Kelerová, Art. 32, s. 33).

Záverom chceme zdôrazniť fakt, že preklady (nielen právnych predpisov) urobené v dávnej minulosti ako historická kultúrna misia, ktoré nám zanechali naši predkovia vzdelanci, mali svoje opodstatnenie. Ukázalo sa to aj v prípade textu právneho charakteru, akým je preklad Magdeburského práva do starej (stredovekej) slovenčiny západoslovenského typu. Poskytuje celkovo živý obraz a pohľad na život i postupne vyvíjajúce sa právne normy spoločnosti platné nielen v stredovekom Nemecku, no zasahujúce aj do života stredovekého slovenského etnika, teda majúce svoju platnosť aj v rámci väčšej časti európskeho priestoru. A čo je na nich podstatné a cenné, že mnohé z nich prežili dodnes a sú aktuálne v zákonných zbierkach viacerých štátov (Nemecko, Rakúsko).³³ Uviedli sme tu iba jeden, no pomerne dosť komplikovane našimi predkami riešený prípad pojmu doživotnej renty, ktorým sme chceli poukázať najmä na dôležitosť prípravy a jazykovej zdatnosti pri prekladoch

³³ O. Kelerová (tamže, s. 12) uvádza, že ustanovenia tejto právnej pamiatky sa využívali v Nemecku po dlhý čas.

cudzích, inonárodných textov z každej oblasti umelecko-literárneho i neliterárneho charakteru, upozorňujúcim na významnú jazykovú pamiatku právneho charakteru. Prekladom však upozornili aj na skutočnosť, že vzdelanci slovenského etnika a jeho poprední príslušníci z panovníckych kruhov (šľachtickej elity) boli medzi prvými v európskom regióne, keď v druhej pol. 15. stor. zareagovali v rámci slovanských jazykov na sprístupnenie právnej normy Magdeburského práva v rodnej reči. Možno to pokladať za výnimočný počin našich predkov. Samozrejme, naznačujeme tým aj na úskalia takého zložitého textu a jazyka, akým sú právne normy zapísané, t. j. stredovekej nemčiny, s ktorými sa museli vzdelanci slovenského etnika vyrovnávať pri misii právneho textu. Ako sa ich kultúrna misia javí dnes, mohli sme v tomto príspevku iba naznačiť. O ich práci a výsledku tejto významnej nemeckej i slovenskej stredovekej právnej pamiatky ako dôležitej kultúrnej misii azda prinesie informáciu ďalšie bádanie. Veď obsah viacerých paragrafových znení tohto kódexu bol zakomponovaný do zbierok zákonov viacerých krajín³⁴ uplatňujúcich sa aj v minulom storočí³⁵ a možno pomôžu riešiť niektoré eticko-právne záležitosti aj dnešného človeka. O tom nás azda presvedčí čas.³⁶

LITERATÚRA

- DORULA, Ján: Z histórie slov špán – kňahňa (kňahyňa) – kňaz. In: Slovenská reč, 1973, roč.38, č. 3, s. 349–356.
- KELER, Oľga: Saksonska je Łustra, Pomnik prawowej dumki Hermanii XIII st. / per. sa starażyt, njam. i łacin. mov, pradm. i koment. V. B. Keler. – Mn.: Minsk: Medysont 2005. – 174 s., [24] ark. il.
- KOTULIČ, Izidor: K hodnoteniu jazyka Žilinskej knihy a iných historických slovackálnych textov. Zost. R. Marsina. In: Národnostný vývoj miest na Slovensku do roku 1918. Martin 1984, s. 72 – 82.
- KUCHAR, Rudolf: Právo a slovenčina v dejinách. Budmerice: Rak 1998. 176 s.
- KUCHAR, Rudolf: Právna terminológia Veľkej Moravy a jej odraz v slovenskej právnej terminológii. In: Cyril a Metod – Slovensko a Európa. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie, Trnava 25.- 29. mája 2005. Ed. E. Nemcová, J. Pišová. Trnava: Univerzita Cyrila a Metoda, Filozofická fakulta, Fakulta masmediálnej komunikácie, Fakulta prírodných vied 2007, s. 26 – 32.
- KUCHAR, Rudolf: Preklad Magdeburského práva ako prameň Historického slovníka slovenského jazyka. In: Slovenská reč (Hl. red/ed. S. Ondrejovič), 2010, roč. 75, č. 4 – 5, s. 225 – 232.

³⁴ Jeho využitie bolo v Sasku ešte 1863; v Prusku do 1794 roku, pričom Lénne právo Saského zrkadla sa používalo do prijatia konštitúcie v roku 1850. Na autoritu tohto právneho kódexu sa odvoláva v roku 1932 aj Nemecký imperiálny súd a odcitoval ho a pod.

³⁵ Zaujímavý je prípad súdneho pojednávania z roku 1988 o nájdených peniazoch (350 zlatých toliaroch a 20.000 strieborných), ktoré našiel robotník pri zemných prácach. Proces viedla a vyhrala spolková republika Šlezvicko-Holštajnsko na základe odvolania sa na prvý paragraf článku 35 I. knihy Zemského práva Saského zrkadla (porov. Kelerová, tamže s. 13; pozri aj Kuchar, 2010, s. 34 – 35).

³⁶ Autor tohto príspevku pripravil na vydanie preklad Magdeburského práva do spisovnej slovenčiny. Publikácia môže zaujať nielen z aspektu jeho poznávania a prípadného využitia v dnešnej právnickej praxi, ale i poznávania kultúrnych prejavov našich predkov nadväzujúcich a zapájajúcich sa do celoeurópskeho diania.

- KUCHAR, Rudolf: Čo hovoria právne ustanovenia v stredovekom nemeckom kódexe o slovenčine a Slovákoch. In: *Kultúra slova*, 2010, roč. 44, č. 4, s. 262 – 271.
- KUCHAR, Rudolf: Saské zrkadlo v bieloruštine (Saksonskej Ľustra. Pomník pravavoj dumki Hermanii XIII st./ per. Sa staražyt. njam. i lacin. Mov, pradn. i kam. V. B. Keler. Minsk: Medysont 2005. 174 s.) In: *Slovenská reč*, 2010, roč. 75, č. 1, s. 33 – 44.
- MARSINA, Richard: Právne postavenie slovenských mešťanov v Žiline koncom 14. a začiatkom 15. storočia. Zost. ?? In: *Vlastivedný zborník Považia XI. Žilina – Martin 1972*, s. 3 – 18.
- MARSINA, Richard: Žilina v období včasného a vrcholného feudalizmu. In: *Žilina, dejiny a prítomnosť*. Martin: Osveta 1975, s. 35 – 56 a 220 – 271.
- MARSINA, Richard: O národnostnej štruktúre stredovekých miest (K 600. Výročiu výsad pre žilinských Slovákov). In: *Historický časopis*, 1981, roč. 29, č. 5, s. 681 – 696.
- MARSINA, Richard: Výsady pre žilinských Slovákov z roku 1381. Zost. R. Marsina. In: *Národnostný vývoj miest na Slovensku do roku 1918*. Martin: Osveta 1984, s. 13 – 40 (34 – 37).
- MARSINA, Richard: Žilina vo víre dejín. In: *Žilina v slovenských dejinách. Zborník z vedeckej konferencie k 620. Výročiu udelenia výsad pre žilinských Slovákov. Žilina 7. mája 2001*. Red. A. Fričová, Milan Lechan. Žilina: Knižné centrum 2002, s. 7 – 13.
- PAPSONOVÁ, Mária: Das Magdeburger Rechts und das Silleiner Rechtsbuch. Wörterbuch zur deutschsprachigen Vorlage des Landrechts (1378). Regensburger Beiträge zur deutschen Sprach- und Literaturwissenschaft. Reihe B/Untersuchungen, Band 84. Herausgegeben von Bernhardt Gajek. Peter Lang. Frankfurt am Main – Berlin – Bruxelles – New York – Oxford – Wien, Peter Lang. Europäischer Verlag der Wissenschaften. Frankfurt am Main 2003. 767 s.
- PIIRAINEN, Ilpo Tappani: Das Stadtrechtsbuch von Sillein. Einleitung, edition und Glossar von Ilpo Tappani Piirainen. Berlin – New York: Walter de Gruyter 1972. 226 s. + Die Blätter 16 b und 72 a aus der Originalhandschrift des Stadtrechtsbuch von Sillein aus dem Jahre 1378.
- ŠKVARENINOVÁ, Oľga: Interkultúrne aspekty prekladu neverbálnych komunikačných prostriedkov. Zost. A. Kulihová, O. Škvareninová. Zborník prác z medzinárodnej konferencie konanej 3. 10. 2008 na Filozofickej fakulte UK v Bratislave. In: *Preklad ako kultúrna a literárna misia*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave 2010, s. 173 – 181.

KOGNITÍVNE ASPEKTY ŠTYLISTIKY

František Ruščák

Pravoslávna bohoslovecká fakulta PU v Prešove, Masarykova 5, 080 01 Prešov

e-mail: fruscak@gmail.sk

RUŠČÁK, F.: Cognitive Aspects of Stylistics. In *Slovak Speech*, 2012, vol. 77, no. 3-4, p. 179-183.

Abstract: In the study, the author states that contemporary stylistics should put more emphasis on the utterances stimulated by the cognitive-empirical incentives than on the prevailing system-oriented research programmes. His work goes beyond the competence of system-oriented stylistics, showing a chance for co-operation of three initial and basic aspects: 1. cognitive aspect, 2. integrative-co-operative aspect, 3. axiological aspect. The author states that the level of communicative behaviour of a human being is also influenced by his/her knowledge or disposition acquired by cognition (including genetic predispositions). A complex disposition of a human being comprises his/her language and communication dispositions as categorial entities, which create his/her language and communication status. The author claims that there is a complex quality of human consciousness including the language one. He calls this quality an axiological competence, which acts as a result of individually and socially determined cognition.

In the specific area of the system of human axiological competence, the author defines a language component and a value one. The language component has 1. conceptual (value) subsystem, 2. semiotic subsystem (the process of semiosis, nomination), 3. interaction subsystem. These subsystems correlate between language and thinking. This way oriented theoretical-methodological starting point of the subject of stylistics is connected with the utterance act(s). In the value component as a part of axiological competence, he inquires into types and ways of evaluation of speech and text units from the point of view of 1. efficiency (pragmatic aspect), 2. correctness (language norm), 3. style and stylistic adequacy (style and communication norm), 4. emotionality (subjectivisation), 5. notionality (objectivisation of the utterance).

The concept of stylistics given goes beyond the boundary of current system stylistics and is based on D. Slančová's theory of stylistics whereas system stylistics (J. Mítrík, J. Findra) is often used as a co-operating discipline.

Key words: cognitive aspect, integrative co-operative aspect, axiological aspect, axiological competence, cognition, conceptual (value) subsystem, semiotic subsystem, interaction subsystem

Súčasná štylistika nateraz najviac vychodí zo svojej primárnej teoreticko-metodologickej koncepcie – funkčnosti a systémovosti a z nej vyplývajúcich klasifikačno-opisných kritérií a štýlotvorných pravidiel (štýlová norma, prototypová modelová štruktúra, regulovaná selekcia, kompozičná ustálenosť) pri posudzovaní rečotvornej a textotvornej činnosti človeka. Aj táto koncepcia je prinajmenšom implicitne (najmä cez prizmu funkcie štýlotvorných činiteľov) napojená na kognitívne procesy v mozgových hemisférach človeka, najmä ľavej, rečovo dominantnej, ktorá je zodpovedná za vlastné uvedomovanie si čohokoľvek – „...dá sa s ňou rozprávať o priebehu a výsledkoch kognitívnych úloh, ktoré vykonáva; ...ľavá hemisféra je špecializovaná na jazyk, na logické usudzovanie a na uvedomovanie si kognitívnych činností a ich výsledkov“ (Beňušková, 2005, s. 235), teda v materializovanej znakovej podobe komunikátov rozličnej štylovej a žánrovej proveniencie ako odrazov

kvality činnosti neurálnych mechanizmov mozgu. Vzhľadom na ustavičné a pred očami jednej generácie priam explozívne sa meniace úrovne komunikačných situácií, prostredí, technických a výrazových prostriedkov by sa štylistika mala okrem doterajších vedeckovýskumných programov zamerať aj na kognitívno-empirickými impulzmi stimulované výpovede človeka ako na výsledok jeho komunikačného správania.

Tento záber nás dostáva do priestoru, ktorý presahuje kompetenciu systémovo orientovanej štylistiky, resp. je to aj tak, že sa tu ukazuje príležitosť na kooperáciu troch základných a zároveň východiskových aspektov teoreticko-metodologicky komplexnejšie a interaktívne orientovanej štylistiky, teda takej, akú predstavila vo viacerých štúdiách D. Slančová (akcentujeme jej tézu, že „...základnou jednotkou verbálnej interakcie je komunikačný akt. Základnou jednotkou verbálnej komunikácie je text.“ (Slančová, 2004, s. 18). Podľa našej mienky ide o tieto aspekty:

- **kognitívny aspekt** (geneticky a sociálne generovaný intelektuálno-mentálny potenciál človeka ukotvený v jazykovej zložke jazykového vedomia);
- **integratívno-kooperatívny** (zahŕňa osvojovanie a aplikovanie pravidiel a princípov transdisciplárnej štylistiky vrátane jej presahov do psychoštylistiky, socioštylistiky a pragmaštalistiky, a to je prípad spomínanej autorky, a rovnako aj pravidiel a princípov systémovej štylistiky prezentovanej prácami J. Findru, J. Mistríka, V. Patráša a i.);
- **axiologický aspekt** (hodnotová kompetencia komunikantov vychádzajúca z prvých dvoch aspektov, teda schopnosť ich hodnotiacej sebareflexie súvisiacej s kvalitou aplikačného zvládnutia klasickej triády 1. čo komunikovať (mimojazyková fakticita → téma → obsah), 2. ako komunikovať (spôsob), 3. prečo komunikovať (cieľ, zámer). Vychádzame okrem iného aj z priam notoricky známeho faktu, že úroveň komunikačného správania človeka je ovplyvňovaná rôznorodými faktormi. K dominantným pritom nepochybne patria jeho znalostné, na úspešnú komunikáciu žiaduce a kogníciou získané dispozície (vrátane geneticky zakódovaných predispozícií) tvoriace ontologickú a gnozeologickú súčasť jeho mentálneho súcna. Zložkami komplexných dispozícií človeka sú jeho jazykové a komunikačné dispozície a kompetencie ako kategoriálne entity vytvárajúce jazykovo-komunikačný status človeka. Obidve kompetencie sú zložkami ľudského vedomia a jeho špeciálnej časti – jazykového vedomia. V mentálnom registri človeka sa individuálne i sociálne interiorizujú jazykové hodnoty, ktoré sa postupne systemizujú; proces systemizácie jazykových jednotiek je veľmi dôležitý, preto ho pokladáme za jeden z dominantných aspektov v jazykotvornom (rečotvornom) a textotvornom procese. Možno to konštatovať aj na pozadí empirického poznatku, že systemizácia utváraných jazykových prostriedkov prebieha v kooperatívnej korešpondencii s rozvojom rečových jednotiek – výpove-

dí, resp. na základe asociácií aktualizovaných v reči počas jej vývoja. Uvedenú tézu možno podporiť príkladom individuálnej systemizácie slovnej zásoby, ktorá sa v jazykovej zložke ľudského vedomia fixuje (aj) na pozadí celkového vývinu reči. Ak spojíme obsahy doterajších výkladov, dostaneme sa ku komplexnej kvalite ľudského vedomia vrátane jazykového, ktorú označujeme termínom *axiologická kompetencia* ako výsledok individuálnej a sociálne determinovanej kognície človeka. Obsah axiologickej kompetencie sa tak argumentačne viaže na takú štylistiku, pre ktorú je „...východiskom chápania jej predmetu transdisciplinárny a komunikačný, resp. interakčný pohľad...“, resp. takú jazykovednú disciplínu, „...ktorá skúma variabilitu verbálnej interakcie“ (Slančová, 2004, s. 18).

Verbálna interakcia má široký axiologicko-kognitívny potenciál, ktorý je reflexiou jednak vnútorných – systémových, psychologických, pragmatických, ako aj vonkajších – makrosociálnych, mikrosociálnych a časopriestorových znakov dovedna fungujúcich na inkluzívnom princípe. Axiologická kompetencia umožňuje človeku orientovať sa v aktuálnej komunikačnej situácii tak, že 1. vie ju zhodnotiť na základe analógie s inými situáciami, resp. situačným typom, modelom (Orgoňová – Dolník, 2010) a 2. z toho potom vie usúdiť, ako usmerňovať svoje verbálno-neverbálne činnosti, aby jeho výpovede (texty) boli v paradigmaticko-syntagmatickom pásme na znakové vyjadrenie obsahu témy primerané a zároveň efektívne (interakčno-pragmatický aspekt). Úspech či neúspech komunikanta je teda ukotvený v kvalite jeho vnútorného sveta – a to je svet jeho kogníciou získaných jazykovokomunikačných hodnôt a v kvalite ich prenosu do materializovanej zvukovej alebo grafickej znakovnej zóny.

Takto koncipovanú štylistiku vnímame ako jazykovednú disciplínu s kognitívne orientovaným vedeckovýskumným záberom kooperujúcu s klasickou, funkčno-systémovou štylistikou (pracovne by sme mohli kalkulovať s termínom kognitívna štylistika). Jej teoreticko-metodologickým východiskom by mohol byť *systém verbálneho správania*, ktorý poznáme z prác J. Horeckého a *systém interaktívnej štylistiky* vrátane chápania obsahu a formy štylémy prezentovaný D. Slančovou. Celú vec sa pokúsime konkretizovať (na pozadí teórií spomínaných autorov) takto:

V špecifickej oblasti systému axiologickej kompetencie človeka funguje jazyková a hodnotová zložka. V jazykovej zložke pôsobí:

1. **Konceptuálny, ideový podsystém** reflektujúci otázky: o čom, teda *čo* komunikovať, *prečo* komunikovať, s *kým* komunikovať – ide o psychoštylistické, socioštylistické a pragmaštylistické aspekty jazykovej zložky vedomia. Do konceptuálneho subsystému nepochybne patrí aj vnímanie sociálne diferencovaného prostredia, pričom značnú váhu má empirický poznatok, že v konkrétnom prostredí sa veci predpokladane opakujú, resp. sú v koexistencii. S tým človek v súvislosti s koncipovaním svojej idey akoby podvedome ráta, teda pomáha

mu to, čo poznáme pod spojením „*inferenčná dispozícia používateľov jazyka*“ (Dolník, tamže, s. 69) ako súčasť ich komplexnej axiologickej kompetencie.

2. **Znakový** (proces semiózy; v podaní J. Horeckého nominačný) – **semiotický podsystém**, ktorý reflektuje jazykovo-štylistické pravidlá a princípy systémovej a transdisciplinárne-interaktívnej štylistiky (materializovanie idey). Ide o svet semiózy jazykových hodnôt, ich kvality a efektívneho spôsobu ich využitia (*ako komunikovať*); tu sa ukazuje aj možnosť zisťovať *variantnosť* pomenovaní (teda aké sú možnosti a spôsoby využívania suplementárnych a komplementárnych znakov či označovaní mimojazykovej fakticity ako pendantu základných znakov s cieľom využiť ich na psycho-pragmatickejšie vyznanie i vyznenie výpovede; v istom zmysle ide o register konkurenčných výrazových množín: synonymi, antonymi, hyponymi, hyperonymi a i.).
3. **Interakčný podsystém**, ktorý funguje na báze a) subjektívnych príznakových verbálnych interakcií, b) objektívnych, vecných verbálnych (nepríznakových) interakcií, teda v oboch prípadoch výpovedí či výpovedných aktov s dôrazom na akčnosť, interakčnosť.

Uvedené subsystemy sú vnútorne organizované, usúvzťažnené vzťahmi medzi jazykom a myslením, medzi jazykom a sociálnym okolím, medzi myslením a poznaním a fungujú podľa tzv. *kognitívnych modelov*, ktorých obsahy sú reflexiami individuálne alebo sociálne podmienených skúseností človeka.

Takto orientované teoreticko-metodologické východisko predmetu štylistiky sa viaže na teóriu výpovedných aktov, resp. na výpovedný akt (výpovedné akty) ako na nositeľa významovej jednotky či propozičného obsahu výpovede – propozície. S tým, pravdaže, súvisí ďalšie vymedzenie, systemizácia a typologizácia výpovedných aktov, teda doplnenie či prehĺbenie toho, čo doposiaľ poznáme z Horeckého matrice a z teórie rečových aktov Austina a Searla. Nepochybne sem patrí aj jazyková a textová analýza výpovede ako jednotky, ktorá je jazykovo-znakovým vyjadrením výpovede o mimojazykovej realite, výskum textových typov a ich štruktúr, napr. naratívneho, deskriptívneho, argumentačného, explikatívneho, informačného a iných (v teórii J. Findru ide o obsahové modelové štruktúry, v Mistríkovej o slohové postupy). A napokon treba pripomenúť, že v jednom textovom type (modeli) sa môže vyskytovať niekoľko podtypov ako autorskostrategických postupov výkladu, rozprávania, opisu a i. Napríklad pri explikatívnom postupe sa k sebe istým spôsobom priradujú akty definície, referencie, parafrázy, analógie a pod., pri naratívnom akty epizácie, lyrizácie, monologizácie, dialogizácie, deskripcie a ich rozličných kombinácií. Otázkou a predmetom ďalšieho výskumu ostáva to, akým spôsobom v rámci istého typu textu jednotlivé podtypy spolu interagujú, ako sa spájajú, za akých okolností a prečo.

V hodnotovej zložke ako súčasti axiologickej kompetencie človeka sa typy a spôsoby hodnotenia textových a rečových jednotiek skúmajú napríklad z hľadiska

efektívnosti (pragmatický aspekt výpovede), *správnosti* (jazyková norma), *hľadiska štýlovej a štylistickej primeranosti* (štýlová a komunikačná norma), *emocionálnosti* (subjektívizácia výpovede), či z hľadiska *nocionálnosti* (objektívizácie výpovede).

Naznačili sme možnosti ďalšej teoreticko-metodologickej koncepcie a vedeckovýskumnej orientácie súčasnej štylistiky, ktorá uvedenými konštatáciami nadobúda aj iné dimenzie, resp. také, ktoré ju posúvajú aj nad či za hranice nateraz najmä v školskej praxi dominantnej systémovej štylistiky, s ktorou predložená koncepcia naďalej ráta ako s kooperujúcou disciplínou.

Literatúra

- BEŇUŠKOVÁ, Ľubica: Kde sa jazyk stretáva s vedomím. In: Jazyk a kognícia. Ed.: J. Rybár, V. Kvasnička, I. Farkaš. Bratislava: Kalligram 2005, s. 235 – 261.
- DOLNÍK, Juraj: Jazykový systém ako kognitívna realita. In: Jazyk a kognícia. Bratislava: Kalligram 2005, s. 39 – 77.
- FINDRA, Ján: Štylistika slovenčiny. Martin: Osveta 2004.
- HORECKÝ, Ján: Systém verbálneho správania. In: Človek a jeho jazyk. Bratislava: Veda 2001, s. 25 – 34.
- MISTRÍK, Jozef: Štylistika. Bratislava: SPN, 1985 (1.vyd.), 1997 (3. vyd.).
- ORGOŇOVÁ, Oľga – DOLNÍK, Juraj: Používanie jazyka. Bratislava: Univerzita Komenského 2010, 229 s.
- SLANČOVÁ, Daniela: Vymedzenie predmetu štylistiky. In: Slovo o slove. Zborník Katedry slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity. Prešov 2004, s. 17 – 23.
- SLANČOVÁ, Daniela: K vymedzeniu pojmu a termínu štýléma. In: Slovo o slove. Zb. Katedry slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity. Prešov 2006.
- SLANČOVÁ, Daniela: Štýl v jazykovej interakcii a jeho druhy. In: Slovo o slove. Zb. Katedry slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity. Prešov 2007, s. 118 n.

POLSTOROČNICA SLOVAKISTIKY NA UNIVERZITE V NOVOM SADE

Jozef Mlacek

*Katedra slovenského jazyka a literatúry, Filozofická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku,
Hrabovská cesta 1, 034 01 Ružomberok, e-mail: jozef.mlacek@gmail.com*

3. decembra 2011 mala slovakistika na Univerzite v Novom Sade, ale vlastne celá vojvodinská slovakistika, veľkú slávnosť: Pripomínalo sa polstoročie trvania univerzitného vzdelávania slovakistov na Filozofickej fakulte novosadskej univerzity. Jubileum bolo vhodnou príležitosťou nielen na pripomenutie istých dôležitejších skutočností zo samej polstoročnej existencie tejto vzdelávacej aj bádateľskej a všeobecne kultúrnej inštitúcie, ale aj na hodnotenie jej výsledkov v rozličných sférach jej pôsobenia. Obidvoje, teda aj zaznamenané skutočnosti z mnohotvárnej histórie aj hodnotenie najmä výsledkov činnosti jubilujúcej ustanovizne, zreteľne ukazuje jej priam kľúčovú pozíciu v celom kultúrnom, ba aj v celom národnom živote Slovákov vo Vojvodine. Je teda aj podnetom na to, aby sa aspoň niečo z naznačenej činnosti a jej výsledkov opäť priblížilo aj širšej slovakistickej verejnosti na Slovensku. Práve to bude cieľom nasledujúcich riadkov.

Ak začneme tieto poznámky pohľadom na samu jubilejnú slávnosť, predovšetkým treba povedať, že sa uskutočnila v dôstojnom spoločenskom rámci (za prítomnosti veľvyslanca a ďalších pracovníkov nášho zastupiteľského úradu v Belehrade, za prítomnosti popredných predstaviteľov vládnych *pokrajinských* vojvodinských úradov, za účasti čelných predstaviteľov novosadskej univerzity aj jej filozofickej fakulty, za účasti viacerých známych osobností z prostredia niektorých ďalších kultúrnych inštitúcií a spoločností vojvodinských Slovákov). Osobitnú hodnotu stretnutiu dodávala skutočnosť, že naň prišla viac ako polovica zo všetkých asi 120 doterajších absolventov jubilujúcej ustanovizne, takmer všetci jej doteraz žijúci pracovníci, ako aj niekoľkí z doterajších desiatich lektorov slovenčiny zo Slovenska. Keď na tomto mieste chceme prejsť od faktov samej slávnosti k základnej faktografii a hodnoteniam vlastnej činnosti jubilujúcej inštitúcie, môžeme sa opierať najmä o dve vystúpenia, ktoré na nej odznali. V prvom rade to bol komplexný a detailný hodnotiaci referát vedúceho Oddelenia slovakistiky prof. Dr. Michala Harpáňa, DrSc. (všeličo z neho sa publikovalo aj formou interview v aktuálnom čísle časopisu Hlas ľudu) a popri tom aj spomienkovo ladené, ale zároveň informačne veľmi bohaté vystúpenie prvého spomedzi slovenských lektorov – doc. Dr. Emila Horáka, CSc. Upozor-

nime tu teda aspoň na niekoľko skutočností, ktoré môžu upútať nielen čitateľov nášho časopisu, ale azda aj širšiu kultúrnu verejnosť na Slovensku.

Referát M. Harpáňa ukázal hádam všetky rozmery vývinu štúdia slovakistiky na fakulte v Novom Sade. Zachytil, ako sa menilo samo organizačné začlenenie slovakistického štúdia v rámci fakulty: Zo začiatku bolo spolu so štúdiom ruštiny súčasťou Katedry východných a západných slovanských jazykov a malo podobu dvojročného štúdia. Od roku 1968 už vznikla samostatná Katedra slovenského jazyka a literatúry a štúdium narástlo na štvorročné, takže začiatkom sedemdesiatych rokov 20. storočia už vyšli jeho prví absolventi. Neskôr sa katedra zmenila na Slovakistický ústav Univerzity v Novom Sade a po istom čase to bola opäť Katedra slovenského jazyka a literatúry. Zatiaľ posledným organizačným krokom v jej organizačnom spojení s fakultou je Oddelenie slovakistiky Univerzity v Novom Sade. Podstatné zmeny boli aj v zložení profesorského zboru. Na začiatku ho tvorili len dnes už nebohý literárny vedec akademik Ján Kmeť a vtedy ešte asistent a neskôr významný znalec vojvodinských slovenských nárečí (medzitým už aj penzionovaný) profesor Daniel Dudok. Pri samom začiatku bol ako externista aj učiteľ belehradskej slavistiky Michal Filip. Postupom času prichádzali ďalší (z nich niekoľkí ako dôchodcovia už tiež odišli z oddelenia či katedry, napr. doc. M. Myjavcová, prof. M. Týr, Dr. J. Valihora), a tak v súčasnosti má toto novosadské oddelenie troch riadnych profesorov (M. Harpáň na literárnu vedu, S. Čelovský na všeobecné a kultúrne dejiny a M. Dudok pre jazykovedu), ďalej má troch mimoriadnych profesorov (J. Hodoličová a A. Svetlík pre literárnu vedu a A. Marićová pre jazykovedné disciplíny), potom jednu docentku v oblasti jazykovedy (A. Makišová) a napokon troch odborných asistentov.

S neskrývanou hrdosťou sa pri týchto údajoch zakaždým podčiarkovala skutočnosť, že okrem prvých dvoch či troch učiteľov – tí boli odchovancami belehradskej slavistiky – takmer všetci ostatní spomenutí patria medzi vlastných odchovancov (medzi nich patril napr. aj doc. Michal Babiak, ktorý už dlhšie pôsobí na Katedre estetiky Filozofickej fakulty UK v Bratislave, ale prvé roky svojho pôsobenia vo funkcii odborného asistenta prežil tiež na novosadskej katedre). Pri charakteristike premien v učiteľskom zbore katedry primeranú pozornosť referát venoval aj účinkovaniu lektorov zo Slovenska. Tí boli na katedre s výnimkou malých prerušení (napr. počas vojny) prakticky od začiatku. Z referátu vyplynulo, že najdlhšie (a opakovane) v Novom Sade pôsobili už spomínaný doc. Emil Horák a Dr. František Lipka (neskôr slovenský veľvyslanec v Belehrade). Opakovane bol v Novom Sade aj doc. Miloslav Darovec, ktorý osobne zažil aj prvé bombardovanie Nového Sadu. Okrem nich v oddelení pôsobili aj I. Kotulič, doc. M. Blicha, Š. Muška (stredoškolský profesor z Púchova), ďalej tu boli aj R. Horáková, prof. Z. Hurtajová a autor týchto riadkov. Súčasným, a teda už naznačeným desiatym lektorom je prof. Juraj Glovňa

z nitrianskej Univerzity Konštantína Filozofa. Špecifikom ich pôsobenia na tejto katedre bola skutočnosť, že azda všetci boli nielen lektormi v bežnom zmysle, ale podľa potrieb katedry alebo oddelenia zároveň aj prednášateľmi niektorých jazykových alebo literárnovedných disciplín.

V referáte M. Harpáňa sa veľká pozornosť venovala absolventom jubilujúceho oddelenia. Predovšetkým sa vyzdvihlo, že mnohí z nich veľmi aktívne a úspešne pracujú najmä vo vojvodinskom školstve, ďalej v rozličných slovenských spoločenských a kultúrnych ustanovizniach, teda napr. v tlači, v televízii a rozhlase, ako aj vo verejnej správe. V referáte, ale aj v spomenutom interview sa vedúci oddelenia zamýšľal aj nad otázkou perspektívy absolventov slovakistiky, nad možnosťami ich ďalšieho uplatňovania, a teda, prirodzene, aj nad perspektívami vlastného oddelenia. Sympatické na týchto pasážach vyjadrení M. Harpáňa bolo najmä to, že bez nejakých silných slov, jednako však s opatrným optimizmom (tá opatrnosť bola podmienená v konkrétnej časovej situácii aj tým, že práve v dňoch osláv naši krajanovia s veľkým sústredením očakávali výsledky nedávneho sčítania obyvateľstva, ktoré môže všeličo napovedať smerom do budúcnosti tamojšieho slovenského spoločenstva) sa vyslovil v tom duchu, že sa o budúcnosť absolventov ani samého oddelenia netreba obávať. My, ktorí sme akoby zvonku mali možnosť aspoň v nejakom období byť pri tom a spoznať, s akou zodpovednosťou a náročnosťou sa tu priznáva každý diplom, ba už každá čiastková skúška, aké mnohostranné aktivity vyvíja každý z pracovníkov oddelenia hádam aj každý z jeho doterajších absolventov, môžeme týmto slovom vedúceho oddelenia iba pritakať a tiež vysloviť nádej na perspektívnu budúcnosť tohto študijného odboru na novosadskej filozofickej fakulte. Nádejou v tomto smere aj fakt, že oddelenie má i viacerých študentov neslovenského pôvodu, že môže ponúkať aj štúdium slovenčiny ako nie materinského jazyka, teda vlastne štúdium ďalších študijných odborov či programov.

Z ostatných príhovorov a pozdravov, ktoré odznali v programe jubilejnej slávnosti, osobitne zaujal predovšetkým už spomenutý prejav prvého slovenského lektora E. Horáka. Okrem tepla vrúcnnej osobnej spomienky to bolo najmä pre viacero podnetných myšlienok, ktorými prednášajúci prispel k plastickejšiemu obrazu najmä začiatkov pôsobenia jubilujúceho oddelenia. Predovšetkým z jeho slov upútalo opakované pripomenutie, akú dôležitú úlohu pri formovaní tohto pracoviska zohrala popri oficiálnych úradných postupoch z oboch strán (vtedajšej juhoslovanskej aj tiež vtedajšej československej) osobná iniciatíva D. Dudka a samého E. Horáka, keď v záujme rozbehnutia lektorátov (slovenského v Novom Sade a vtedy srbochorvátskeho zasa v Bratislave) si navzájom vypožičali byty, aby sa s rozbehom nemuselo čakať. Takáto poznámka pritom nijako nebola nejakým vynášaním vlastných zásluh rečníka či jeho partnera, išlo v nej o vecné pripomenutie faktu, že práve osobná iniciatíva zainteresovaných ľudí dokázala pohnúť aj zdanlivo neriešiteľnými skutoč-

nost'ami. Práve v osobnej iniciatíve pracovníkov oddelenia – od tých najstarších až po tých dnes najmladších – videl rečník najlepšiu záruku stability a hádam aj ďalšieho rozvoja tejto *štepnice vojvodinských Slovákov*, ako M. Harpáň nazval jubilujúce oddelenie v spomínanom interview v Hlase ľudu. Rovnako intenzívne v prejave E. Horáka zaznievala myšlienka o veľkej ústretovosti viacerých vtedajších novosadských serbokroatistov, o ich mnohostrannej podpore vznikajúcemu slovakistickému pracovisku, ako aj myšlienka, že takáto ústretovosť, takéto empatické prijímanie slovenských aktivít vo vojvodinskom prostredí sa prejavovalo azda v celej histórii pôsobenia tohto oddelenia a prejavuje sa aj v súčasnej zaiste nie ľahkej dobe.

A už len dva dodatky na záver. V prvom rade sa žiada ku všetkému povedanému podotknúť, že jubileum novosadskej univerzitnej slovakistiky je dôležitým, významným dňom nielen pre Nový Sad a vojvodinských Slovákov, ale aj pre celú, najmä lingvistickú a literárnovednú slovakistiku, teda aj pre tú u nás na Slovensku. Príspevok novosadských slovakistov do rozvoja celej slovenskej jazykovedy aj literárnej vedy je taký badateľný a zreteľný, že bez započítania ich prác by nebol obraz tohto rozvoja kompletný. Naozaj, ak by sa pozabudlo napríklad na dialektologické práce D. Dudka, na práce M. Myjavcovej z oblasti jazykovej kultúry aj sociolingvistiky, na práce M. Dudka z okruhu textovej lingvistiky (či jeho textiky) alebo zasa z okruhu výskumu slovenčiny ako menšinového jazyka, na práce M. Týra z oblasti slovných druhov (jeho ČÍSLOVKY...), resp. z oblasti jazykovej kultúry, na TEÓRIU LITERATÚRY a PREMENY ROZPRÁVANIA od vedúceho oddelenia prof. Michala Harpáňa a, chvalabohu, už aj na práce ďalšej generácie či ďalších generácií lingvistov aj literárnych vedcov z novosadskej filozofickej fakulty, bol by tento obraz viac alebo menej, ale vždy evidentne neúplný, skreslený. Teda ich jubileum je naozaj aj naším jubileom. A ten druhý dodatok: Na pozadí všetkého, čo sa z aktivít jubilujúceho oddelenia spomínalo aj vysoko oceňovalo, trochu chýba či chýbalo už len nejaké neverbálne, explicitnejšie ohodnotenie či priamo vyznamenanie. Ono trochu chýbalo najmä z ich domáceho prostredia (fakulty? univerzity?), ale na škodu by nebolo ani nejaké zo Slovenska. Jubilujúce Oddelenie slovakistiky na Filozofickej fakulte Univerzity v Novom Sade by si aj jedno aj druhé iste plným právom zaslúžilo.

TRETÍ ZVÄZOK SLOVNÍKA MAĎARSKÝCH PREVZATÍ V SLOVENČINE

(Luciano Rocchi: Hungarian Loanwords in the Slovak Language. III
[S – Ž]. Supplement. Trieste: EUT – Edizioni Università di Trieste,
2010. 118 s. ISBN 978-88-8303-294-3.)*

Lubor Králik

*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied, Panská 26, 813 64 Bratislava
e-mail: kralik@juls.savba.sk*

Tretí zväzok slovníka s názvom MAĎARSKÉ PREVZATIA V SLOVENČINE od talianskeho jazykovedca Luciana Rocchiho, pôsobiaceho na univerzite v Terste, prináša viac ako 380 hesiel začínajúcich sa na písmená S až Ž; samostatná časť s názvom DODATKY obsahuje 70 nových hesiel na písmená A až R, ako aj doplnky rôzneho charakteru (údaje o najstarších písomných dokladoch, inojazyčné paralely, možnosti alternatívnej etymologickej interpretácie a pod.) k viac ako 110 heslám, ktoré boli spracované v prvých dvoch zväzkoch recenzovaného diela.

Lexikálny materiál obsiahnutý v 3. zväzku slovníka potvrdzuje komplexnosť a mnohoaspektovosť skúmanej problematiky, ako sme ich naznačili už vo svojich informáciách o 1. a 2. zväzku.¹

Aj v najnovšom zväzku Rocchiho slovníka nachádzame výrazy, ktoré môžu byť dôležité i pre hungaristiku vo vlastnom zmysle: máme tu na mysli prípady, keď je nejaký maďarský výraz doložený v slovenských písomných pamiatkach skôr ako v textoch písaných po maďarsky.² Napr. najstarší doklad na maď. *strázsamester* „strážmajster“ z maďarských textov pochádza podľa údajov L. Rocchiho z r. 1695,

* Recenzia vznikla v rámci realizácie grantového projektu VEGA č. 2/0095/11. – Použité skratky jazykov: angl. – anglický, č./čes. – český, fr. – francúzsky, chorv. – chorvátsky, ide. – indoeurópsky, lat. – latinský, maď. – maďarský, nem. – nemecký, psl. – praslovanský, sln. – slovinský, srb. – srbský, strlat. – stredoveký latinský, tal. – taliansky, ukr. – ukrajinský

¹ Porov. naše publikácie v časopise Slovenská reč (2002, roč. 67, č. 2, s. 81 – 91; 2003, roč. 68, č. 4, s. 230 – 238).

² Na túto zaujímavú skutočnosť sme poukázali už v informácii o 1. zväzku Rocchiho slovníka. V uvedenej súvislosti možno zároveň vysloviť určité poľutovanie nad tým, že prvé dva zväzky recenzovaného diela chýbajú v zozname odbornej literatúry použitej pri príprave najnovšieho populárno-vedeckého maďarského etymologického slovníka (ZAIČZ, Gábor [főszerk.]: Etimológiai szótár. Magyar szavak és toldalékok eredete. Budapest 2006), ktorý obsahuje aj údaje o chronologickom zaradení interpretovaných maďarských výrazov.

autor však upozorňuje, že slovenský jazykový materiál umožňuje posunúť datovanie príslušného maďarského výrazu o pol storočia skôr, keďže v slovenských textoch je hungarizmus *strážamešter* doložený už v r. 1644; analogicky je to aj v prípadoch typu maď. *törvénybíró* „zástupca richtára; trestný sudca, člen trestného senátu“ (v maďarských písomných pamiatkach od r. 1817) či dial. *taráta* „spustnutý“ (o pôde a pod.), (od r. 1829) – porov. datovanie slovenských hungarizmov *torvenbírov* (doložené od r. 1789) a *tarata* (od r. 1742).

Analyzovaný materiál prináša mnoho zaujímavého aj z hľadiska poznania formálnej adaptácie hungarizmov v slovenskom jazyku. Napr. maď. *testszínű* „telovej farby, telový“ bolo prevzaté do slovenčiny ako *tesinový*, t. j. nastalo tu hláskové zjednodušenie [tešts-] > [tes-]; maď. *suhanc* „šarvanec, chlapčisko, chalan“ sa adaptovalo v podobe *šuhaj* (so zakončením *-aj* zrejme podľa výrazov *chumaj*, *lapaj*, *po-behaj* a pod.); maď. *unalom* „nuda, dlhá chvíľa“ bolo prevzaté ako *unalosť*, t. j. formálne sa prispôsobilo domácim abstraktám na *-osť* a pod.

Pokiaľ ide o sémantické aspekty preberania, poukážeme tu aspoň na maď. *su-gár* „tenký, štíhly; lúč a i.“, ktoré sa stalo východiskom pre vznik slk. dial. *šugarňis-ti* „hrdý, namyslený“ (utvorené pomocou dvoch sufixov: *-ný*, *-istý*); autor tu predpokladá významový vývin v smere „tenký, štíhly“ > „vysoký, vypínajúci sa“ > „vypínavý, vystatovačný, hrdý“. Špecifický prípad predstavuje slk. dial. *šohaníkda*, *ňigda* *šoha* „nikdy“, obsahujúce aj maď. *soha* „id.“: L. Rocchi tu hovorí o „tautologickom hybride tvorenom dvoma synonymami“ (s. 48) a uvádza preň typologické paralely v podobe staršieho angl. *love amour* „pohlavná láska“ (spojenie angl. *love* „láska“ a fr. *amour* „id.“), dalmatínskeho chorv. *bendobro* „dobro“ (tal. *bene* + chorv. *dobro* „id.“) a i. Do sféry ľudovoetymologických sémantických reinterpretácií zasa patrí pomenovanie *sikulský guláš* „pripravený podľa receptov maďarskej kuchyne“³ – ide tu o neadekvátny preklad maď. *székelygulyás*, doslova „Székelyov guláš“, podľa maďarského básnika a archivára Józsefa Székelya (1825 – 1895), ktorý sa stal autorom príslušného receptu; začiatkové *székely-* v maďarskom kompozite bolo u nás mylne stotožnené s etnickým názvom *székely* „Sikul“.

Pokiaľ ide o genetickú charakteristiku maďarskej lexiky prevzatej do slovenčiny, aj v 3. zväzku Rocchiho slovníka nachádzame početné výrazy, ktoré maďarčina sprostredkovala slovenčine z iných jazykov: napr. slk. *tanier* bolo prevzaté z maď. *tányér*, ktorého etymologickým východiskom je staršie tal. *tagliere* „id.“; v prípade slk. hovor. *ťapša* „plech (na pečenie), pekáč“ ide o prevzatie z maď. *tepse*, ktoré bolo prostredníctvom osmanskej turečtiny prevzaté z perzštiny;⁴ slk. dial. *vipingálovač*,

³ Slovník slovenského jazyka (ďalej SSJ). IV. Bratislava 1964, s. 77, s. v. *sikulský* „sedmohradský“.

⁴ Použitie vo funkcii nadávky (*ťapša nemotorná!* – porov. Krátky slovník slovenského jazyka [ďalej KSSJ]. 4., doplnené a opravené vyd. Bratislava 2003, s. 762: „pren. expr.“) vyplynulo akiste z formálnej blízkosti uvedeného hungarizmu a domáceho pejoratíva *ťapa* „nemotorná, ťarbavá žena“.

vifingálovač „vyzdobiť, okrášliť“ bolo utvorené na základe maď. *pingál* „maľovať, natierať“, čo je prevzaté z lat. *pingere* „maľovať, farbiť“, a pod. V niektorých prípadoch možno hovoriť o tzv. etymologických variantoch, ktoré majú rovnaké konečné etymologické východisko, avšak do slovenčiny boli prevzaté rôznymi cestami – porov. napr. slk. *švavor* (dial. i *švager*; priame prevzatie z nem. *Schwager*) vs. dial. *šógor* „id.“ (z maď. *sógor* < nem.); podobne slk. *vikár* (staršie *vikáriuš* „id.“ (z maď. *vikáriuš* < lat.) a pod. O vplyve maďarčiny svedčia aj prípady typu slk. dial. *sekrestíja* „sakristia“, ktoré možno interpretovať ako výsledok kontaminácie slk. *sakristia* (prevzatie zo strlat., resp. cirk. lat. *sacristia*) a maď. *sekrestye* „id.“ (zo strlat. *sacristia*, *sagrestia*, *segestia*), a pod.

Zo slavistického hľadiska môže byť osobitne zaujímavá problematika tzv. spätých prevzatí, t. j. prípadov, keď slovenčina prevzala z maďarčiny výraz slovanskej proveniencie. Napr. slk. *vajda* je prevzatím z maď. *vajda*, ktorého etymologickým východiskom je reflex psl. **vojevoda* (z toho i slk. *vojvoda*) v niektorom zo slovanských jazykov; slk. dial. *zálog* „záloha“ (prevzatie z maď. *zálog*) je etymologickým variantom domáceho *záloh* (zrejme už psl. **zalogъ*, od psl. **založiti* „založiť“); etymologickým východiskom staršieho slk. *zápor* „príval dažďa“ je maď. *zápor* (*eső*) „lejak“ (doslova „výdatný dažď [eső]“) – adjektívum *zápor* je formálnym variantom maď. *szapora* „sporý; výdatný, hojný a i.“, prevzatého zo slovanských jazykov (porov. slk. *sporý* „výdatný, obsažný, hojný“ < psl. **sporъ(jь)*), a pod.

Pri analýze slovenských hungarizmov L. Rocchi poukazuje aj na ich prípadné etymologické homonymy v slovenčine. Napr. slk. dial. *sanovať* „ľutovať; ponosovať sa, žalovať sa“, prevzaté z maď. *szán* „ľutovať“ (staré prevzatie z turkických jazykov), treba z genetického hľadiska oddeľovať od slovesa *sanovať* „ozdravovať; uzdravovať a i.“, ktorého východiskom je lat. *sanare* „id.“, odvodené od lat. *sanus* „zdravý“, v slangovom výraze *šero* „pivo“ nemožno hľadať akési prenesené použitie substantíva *šero* „prítmie, polotma“ (domáceho pôvodu), keďže tu ide o prevzatie z maď. *sör* „pivo“,⁵ a i. V súvislosti so starším slk. *túz*, *túzok* „drop veľký (zool. Otis tarda)“, prevzatým z maď. *túzok* „id.“⁷ (pôvodom z turkických jazykov), L. Rocchi upozorňuje, že maďarské etymologické slovníky uvádzajú pre maď. *túzok* aj ďalší význam „eso“; súhlasíme s autorovým názorom, že tu zrejme treba predpokladať samostatný etymón – môže ísť o prevzatie zo slk. *túz* „eso“, čo je výraz nemeckého pôvodu.

⁵ Slk. *zápor* v príslušnom význame (v SSJ V [1965], s. 503, uvedené ako *zápor*³) sa nachádza vo vzťahu etymologickej homonymie k slk. *zápor*¹ „záporná vlastnosť, nevýhoda; negácia“ i *zápor*² (aj *zápora*) „závora“, čo sú domáce výrazy súvisiace so slovesami *zaprieť*, *zapierať*.

⁶ Výraz sa v slovenčine adaptoval ako neutrum podľa synonymného *pivo*.

⁷ Forma *túz* vznikla zrejme až v slovenčine obmenou pôvodného *túzok*, kde sa koncové *-ok* mohlo pociťovať ako zdrobňujúca prípona; jej odstránením vzniklo „nezdrobnené“ *túz*.

Naše ďalšie pripomienky sa týkajú jednotlivých výrazov analyzovaných v recenzovanej práci.

Súrit'. – Podobne ako V. Machek, aj L. Rocchi uvažuje o maďarskej proveniencii tohto slovesa, upozorňuje však, že Machkom postulovaný etymón v podobe „maď. *szorít* tisknouti, tlačiti, hnáti, doléhati“⁸ spôsobuje ťažkosti fonetického aj morfológického charakteru.⁹ Ako možné východisko pre slk. *súrit'* L. Rocchi uvádza maď. *szúr* „pichať, bodat“, pričom v prípade slk. *súrit'* predpokladá analogický sémantický vývin, aký nastal v angl. *to prod* „pichať, štuchať, strkať (špicatým predmetom) a pod.; pobádať, povzbudzovať, poháňať“. ¹⁰ Takýto etymologický výklad je podľa nášho názoru pravdepodobnejší¹¹ ako hypotéza Š. Ondruša, ktorý sa pokúšal interpretovať slk. *súrit'* ako reliktovej reflex predpokladaného psl. **suriti* „tlačiť“. ¹²

Šervilág. – Gemerské *šervilág* (s variantnou formou *šervivág*) „záružlie močiarnie (bot. *Caltha palustris*)“¹³ L. Rocchi interpretuje ako kompozitum, ktorého druhú časť

⁸ MACHEK, Václav: Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. Praha 1957, s. 486, s. v. *súrit'*.

⁹ Autor tu má zrejme na mysli fonetický rozdiel *o ~ ú*, ako aj skutočnosť, že pri prevzatí maďarského slovesa s príponou *-it* by sme v slovenčine očakávali zachovanie uvedeného sufixu; porov. napr. slk. dial. *piritovať* „pripravovať jedlo na horúcej masti, vyprážať“ < maď. *pir-ít* „opekať, pražiť, piecť“ v recenzovanom zväzku slovníka.

¹⁰ Porov. aj slk. *na-bádať, po-bádať*, odvodené od rovnakého koreňa ako *bodať*. – Pre úplnosť dodajme, že maď. *szorít* (od ugrofínskeho **šor3* „úžky; zužovať sa“) a *szúr* (od ugrofínskeho **šurβa* „strkať, pichať, bodat“) spolu etymologicky nesúvisia; porov. A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára (ďalej MNyTESz). 3. Budapest 1976, s. 786 – 787, 805; Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen (ďalej EWU). II. Budapest 1993, s. 1451, 1461.

¹¹ Proti uvedenej etymologickej interpretácii možno namietnuť, že pri preberaní slovesa by sme očakávali skôr adaptáciu so sufixom *-ovať*, t. j. podobu **súrovať* (porov. hungarizmy typu *ban-ovať, bant-ovať, bečel'-ovať, mulat-ovať* a i., germanizmy na *-ír-ovať* a pod.). Naznačený spôsob morfológickej adaptácie sloves cudzieho pôvodu je v slovenčine nepochybne najproduktívnejší, nie však výlučný – porov. prípady typu *cúv-ať, čar-ať* či *kynož-it', traf-it'*.

¹² „Slovenčina je totiž jediný slovanský jazyk, ktorý v slovese *súrit'* zachoval staré praslovanské sloveso *suriti* vo význame „tlačiť“. O tom, že sloveso *suriti* v prasloviančine žilo, svedčia jeho odvodeniny *svarb, svara* vo význame „spor, hádka“, ktoré majú skoro celoslovanské rozšírenie: naše a české *svár, poľské swar, ruské svara* atď.“ (ONDRUŠ, Šimon: O zrode a živote slov. In: Kultúra slova, 1970, roč. 4, č. 6, s. 203); za odvodeninu od psl. **suriti* „tlačiť“ autor považuje aj psl. **syrb, *syr*, keďže syr je „stlačené, zhustené mlieko, syr sa vyrába stláčaním, zhusťovaním mlieka“ (s. 202). Hoci Š. Ondruš interpretuje koreň psl. **suriti* ako **sour-* < **souHr-* (t. j. s rekonštrukciou indoeurópskej laryngály), explicitne ho neusúvzťahuje s nijakým zo známeho inventára indoeurópskych koreňov; vzhľadom na predpokladanú východiskovú sémantiku typu „tlačiť“ by tu azda prichádzalo do úvahy ide. **seu-* „vytlačať“, ktorého reflexy sú však spoľahlivo doložené len v indoiránskych jazykoch (porov. LEXIKON DER INDOGERMANISCHEN VERBEN. 2., erweiterte und verbesserte Aufl. Wiesbaden 2001, s. 537 – 538: príslušný koreň sa v tomto diele uvádza s otáznikom, jeho rekonštrukcia na indoeurópskej úrovni je neistá). V neprospech Ondrušovej hypotézy svedčí aj fakt, že psl. **svarb, *svara* i **syrb* majú iné etymologické východiská – k problematike porov. najnovšie Etymologický slovník jazyka staroslovenského. 15. Brno 2010, s. 904, s. v. **svarb*; s. 917, s. v. **syrb*.

¹³ Porov. ORLOVSKÝ, Jozef: Gemerský nárečový slovník. Martin 1982, s. 328: *šervilág* (Rozložná), *šervivág* (Honca).

tvorí maď. *virág* „kvet“, pričom prvý komponent *šer-* nie je dostatočne jasný.¹⁴ Ako možné etymologické východisko autor navrhuje formu **(mo)šervirág* (s aferézou prvej slabiky):¹⁵ v zmysle takejto interpretácie ide o prevzatie z maď. *mocsár-virág* „id.“, čo je zloženina maď. *mocsár* „močiar“ a *virág* „kvet“, pričom maď. *mocsár* (prevzatie slovanského pôvodu) bolo v gemerských nárečiach substituované domácim výrazom *mošár, mošer* „močiar“. – Uvedená hypotéza je akceptovateľná zo sémantického hľadiska,¹⁶ jej nedostatkom je podľa nášho názoru predpokladaná formálna redukcia výrazu: v prospech aferézy začiatočného **mo-* nemôžeme uviesť nijaké iné slovenské doklady. V prípade gemerského *šervilág* by sme uvažovali skôr o etymologickom východisku v podobe maď. dial. *sár-virág* „*Caltha palustris*“¹⁷ (od maď. *sár* „blato“¹⁸), t. j. o pôvodnom **šárvirág* s ďalším hláskovým vývinom v smere *šá-/ša- > še-*.¹⁹

Šušnavý. – Pri interpretácii tohto výrazu autor predpokladá prevzatie z maď. *susnya* „špinavý, otrhaný; lenivý, mdlý; ktorý má pokazený žalúdok a páchne mu z úst“, ktoré sa v maďarskej etymológii považuje za slovo nejasného pôvodu; uvažuje sa tu o formálnej obmene (s asimiláciou *r-s- > s-s-*) maď. *rusnya* „špinavý, odporný a i.“, čo je prevzatie zo srb., chorv. *ružan* „škaredý, odporný“.²⁰ Etymologická problematika uvedeného slovenského výrazu je podľa nášho názoru zložitejšia, pričom možno zrejme uvažovať aj o domácom pôvode slova: 1. v prípade slk. *šušnavý* „ignavus pusio“²¹ prichádza do úvahy súvislosť so slk. *šušmať* (*sa*) „zdlouhavě, neobratně pracovati, piplati (se)“²², odvodzovaným od koreňa *šuš-*;²³ 2. *šušňavý* „usmr-

¹⁴ „However, the first element *šer-* cannot be identified with certainty“ (s. 45 recenzovanej publikácie).

¹⁵ S ďalšou disimilatívnou zmenou *r-r- > r-l-* (**šervirág > šervilág*) a následnou asimiláciou *v-l- > v-v-* (*šervilág > šervivág*).

¹⁶ K motivácii pomenovaní záružlia vlhkým prostredím, v ktorom rastie, porov. novšie HAVLOVÁ, Eva (Gavlova, Jeva): Nazvanija kalužnicy (*Caltha palustris*) v slavianskych jazykoch. In: Ad fontes verborum. Issledovanija po etimologii i istoričeskoj semantike. K 70-letiju Žanny Žanovny Varbot. Moskva 2006, s. 85 – 86.

¹⁷ Új magyar tájszótár (ďalej ÚMT). 4. Budapest 2002, s. 842.

¹⁸ K nominácii porov. slk. dial. *blatích* „*Caltha palustris*“ (Slovník slovenských nářečí. I. Bratislava 1994, s. 126).

¹⁹ Porov. nasledujúce doklady u J. Orlovského (Gemerský nářečový slovník, s. 323 – 324): *šelvia* „*salvia* lékárska (bot. *Salvia officinalis*)“, *šebľa* „šabl’a“, *šefel* „šafel“ (Honce), *šefel* „šafel“, *šerit* „čarit“ (Rozložná).

²⁰ Porov. MNyTESz 3, s. 622, s. v. *susnya*!; EWU II, s. 1369.

²¹ Citované z rukopisného slovníka A. Latsného (18. stor.); Historický slovník slovenského jazyka (ďalej HSSJ) príslušné heslo neobsahuje.

²² KÁLAL, Miroslav: Slovenský slovník z literatury aj nářečí. (Slovensko-český diferenciální.) Banská Bystrica 1923, s. 700.

²³ V. Machek (Etymologický slovník jazyka českého a slovenského, s. 518, s. v. *šušňati se*) charakterizuje príslušný český výraz ako „typické slovo expresivní“, „utvořeno patrně“ kontamináciou čes. *šiplati se* a slovíce typu čes. *fifnit se*, pričom „u je druhotné“. V rámci inoslovanských paralel tohto expresiva V. Machek uvádza aj už zmienené slk. *šušmať* (*sa*) a sln. *šušnja* „osoba loudavě mluvící n[ebo] pracující“ (k jeho novšej interpretácii porov. nižšie – pozn. č. 26).

kaný“ a *šušniak* „usmrkanec“, ktoré L. Rocchi uvádza v príslušnom hesle, sú podľa nášho názoru odvodené od slk. *sušeň*, *šuseň*²⁴ „zasušený výlučok z nosa“;²⁵ 3. k slk. expr. *šušniak* „nadávka mladému, neskúsenému človeku“ porov. *sopliak*, *usoplenec* či *usmrkanec* ako expresívne označenia neskúseného mladého človeka.²⁶ – Možno si preto položiť otázku, či by nebolo vhodné prehodnotiť aj vyššie zmienenú etymologickú interpretáciu samotného maď. *susnya* „špinavý, otrhaný; lenivý, mdlý; ktorý má pokazený žalúdok a páchne mu z úst“. Zdá sa, že tu mohli splynúť dve rôzne slová: ako etymologické východisko pre maď. *susnya* „lenivý, mdlý“ prichádza do úvahy slovanský výraz s významom typu „kto pomaly, zdĺhavo niečo robí a pod.“, zodpovedajúci sln. *šušnja* (porov. pozn. č. 23, 26); maď. *susnya* vo významoch „špinavý, otrhaný; ktorý má pokazený žalúdok a páchne mu z úst“ mohlo byť prevzaté z formy typu slk. **šušňa* „usoplená, zasoplená žena“²⁷ – prirodzene, nemožno vylúčiť ani ich vzájomnú sémantickú interakciu.²⁸

Túra. – V súvislosti so slk. *túra* „1. namáhavá a dlhá cesta, namáhavý a dlhý výstup (obyč. horský a športového rázu), konaný najčastejšie pešo; 2. hovor. expr. namáhavá, vyčerpávajúca práca; 3. zried. doba určená na prácu, pracovná zmena, pracovný turnus; 4. odb. obrat al. väčší počet obrátov pri tanci“²⁹ autor uvažuje o prevzatí³⁰ z maď. *túra* „1. obrat (pri tanci)“ (doložené od r. 1884), „2. športová

²⁴ Pôvodne *sušeň*, odvodenina od *suchý* (porov. aj staršie slk. *sušňavý* „týkajúci sa hlienu, nečistý, špinavý“ – HSSJ V [2000], s. 565); forma *šuseň* vznikla druhotnou asimiláciou *s-š-* > *š-š-*, ktorá môže súvisieť s expresívnou sémantikou výrazu.

²⁵ Porov. aj významovo blízke *sopel*: *soplavý*, *sopliak*.

²⁶ Podľa L. Rocchiho môže slk. *šušňavý* v uvedených významoch predstavovať etymologické homonymum („it may be a different [homophonous] word“ – s. 51) k slk. *šušňavý* „hovoriaci nosom a pod.“, ktoré je zrejme zvukomalebného pôvodu („č. zvukomalebné *šušňati* mluviť nosom = huhňati“; Machek, loco cit.); sem akiste patria aj slovesá *šuš-k-at*, *šuš-l-at*. – Novšie M. Furlanová (in: BEZLAJ, France: Etimološki slovar slovenskega jezika. IV. Ljubljana 2005, s. 135 – 136) odvodzuje od rovnakého koreňa aj už spomenuté sln. *šušnja* (porov. pozn. č. 23); autorka tu predpokladá významový vývin „šuskať, šepkať, hovoriť potichu“ > „hovoriť (resp. konať) pomaly“.

²⁷ K ďalšiemu významovému vývinu v smere „zasoplený“ > „špinavý atď.“ porov. napr. nem. *Rotz-bube* „nadávka špinavému chlapcovi“ (Deutsches Wörterbuch von Jacob und Wilhelm Grimm. Online: http://dwb.uni-trier.de/Projekte/WBB2009/DWB/wbgui_py?lemid=GA00001, cit. 5. 11. 2011. Maď. *susnya* v eventúálnom pôvodnom význame „zasoplený (t. j. zašpinený suchým hlienom)“ by v takom prípade malo podobné etymologické východisko ako maď. *susnya* „vedľajšie konáre; haluzina, raždzie; kukuričné listy“, ktoré sa vysvetľuje ako pravdepodobné prevzatie južnoslovanského, resp. slovinského pôvodu, porov. sln. *sušnja*, *sušmad* „suchá haluzina“ (od sln. *suh* „suchý“; porov. MNyTESz 3, s. 622, s. v. *susnya*²).

²⁸ K možnej súvislosti významov „lenivý“ a „špinavý“ porov. napr. maď. dial. *lusta* „1. lenivý; 2. (o vode) stojatý alebo tečúci veľmi pomaly; (o pitnej vode) odstáty, už nie čerstvý; 3. špinavý, nečistý...“ (ÚMT 3 [1992], s. 919). Do úvahy napokon prichádza aj vývin v smere „zdĺhavo niečo robiť, piplať sa, babrať sa“ > „zababrať sa, zašpiniť sa“ (porov. už Machek, loco cit.); vylúčiť zrejme nemožno ani zložitejšiu evolúciu typu „špinavý“ > „zapáchajúci“ > „ktorému páchne z úst (od pokazeného žalúdka)“ > „ktorému je nevoľno (od žalúdka)“ > „malátny, mdlý, lenivý“.

²⁹ Porov. SSJ IV (1964), s. 613.

³⁰ „*túra*... Prob[ably] Hung[arian] *túra*... The word may have spread through Hungarian“ (s. 67 recenzovanej práce).

túra“ (od r. 1895), utvoreného na základe slovesa *túrázik* „konať túry“, ktoré vzniklo prekladom nemeckého spojenia *Touren unternehmen* „id.“, od nem. *Tour* „obrat, otáčka; výlet, cesta, túra; obrat (pri tanci); rad (pri pletení, háčkovaní)“, čo je prevzatie z fr. *tour* „otáčka, otočenie, obrat a i.“.³¹ – Zdá sa, že L. Rocchiho viedla k tejto úvahe formálna zhoda maďarského a slovenského výrazu; maď. *túra* a slk. *túra* však majú podľa nášho názoru odlišnú genézu (napriek rovnakému konečnému etymologickému východisku). V prípade slk. *túra* je zrejme metodologicky najjednoduchšie uvažovať o priamom prevzatí z nemčiny: keďže nem. *Tour* patrí k substantívam ženského rodu,³² môžeme tu predpokladať morfológickú adaptáciu v smere nem. [*die*] *Tour* > slk. *túra* (fem.), a nie **túr* (mask.),³³ analogicky sa dá akiste objasniť ženský rod aj v prípade autorom citovaných českých (*túra*) a poľských (*tura*) paralel, kde podľa nášho názoru už iba ťažko možno uvažovať o vplyve maďarčiny.³⁴

Úžera. – L. Rocchi korektne konštatuje, že o nepochybnom prevzatí z maďarčiny (maď. *uzsora* < lat. *usura* „používanie [požičaných peňazí]; výnos z požičaných peňazí, úroky“, od lat. *uti, usus sum* „používať“) možno hovoriť iba v prípade formy *užora*, ktorá je doložená v staršej slovenčine; súčasné spisovné *úžera* nie je z hľadiska prípadnej sprostredkujúcej úlohy maďarského jazyka celkom jasné.³⁵ V tejto súvislosti treba pripomenúť, že predpoklad prevzatia v smere maď. *uzsora* > slk. *úžera* nevysvetľuje formálnu odlišnosť obidvoch výrazov, najmä rozdiel vo vokalizme *o ~ e*. Tento problém možno podľa nášho názoru vyriešiť tak, že budeme

³¹ S významovým vývinom „otočenie (do kruhu)“ > „cesta okolo niečoho, okružná cesta“ > „výlet, prechádzka (s návratom do východiskového bodu)“; porov. aj Trésor de la Langue Française Informatisé. Online: <http://atilf.atilf.fr/> (s. v. *tour*³), cit. 5. 11. 2011.

³² Východiskové fr. *tour* je maskulínium.

³³ Priamym prevzatím z nemčiny, resp. už z francúzštiny je nepochybné maď. *túr* (i *tour*) „obrat (v tanci), kolo (v tanci, pri kartových hrách, športových súťažiach)“ (porov. A magyar nyelv értelmező szótára. VI. Harmadik, változatlan kiadás. Budapest 1980, s. 844, s. v. *túr*³). Je zaujímavé, že príslušné heslo v MNyTESz ani v EWU nenachádzame.

³⁴ Slk. *túra* vo význame „(okružná) cesta, obchôdzka“ je doložené už v próze Gustáva Kazimíra Zechentera-Laskomerského RADVANSKÝ JARMOK z r. 1870 (online: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/155/Zechenter-Laskomersky_Zarty-a-rozmary/21#ixzz1cXYgApen, cit. 5. 11. 2011): *Zišiel som sa s dvoma spolužiakmi a tí ma volali k spomenutej už ovocine. Hľadeli sme kúpiť čím najviac a najlepšieho i najlacnejšieho ovocia. Išli sme rad radom popri všetkých košoch, koštujúc všade a nekupujúc nikde. Už sme po tretí raz tú túru štastlivo a s dobrým prospechom započali, išlo to dobre, až sme prišli k jednému krupinskému mešťanovi. – Na čes. túra (staršie i tura, toura) vo význame typu „cesta, cestovanie“ sme našli najstarší doklad z r. 1869 (časopis Květy): *Cesta odtud (z Herculeana) na Vesuv jest poněkud pohodlnější než z Pompeji. Rychle nám upraví dva koně, k této tuře zvláště dresirované...* Porov. Příruční slovník [jazyka českého] a databáze lexikálního archivu. Online: <http://bara.ujc.cas.cz/psjc/> (s. v. *tura*), cit. 5. 11. 2011.*

³⁵ „... as for stand[ard] Sl[ovak]ka úžera there is some doubt“ (s. 70). L. Rocchi cituje názor V. Machka, podľa ktorého bolo slk. *úžera* prevzaté prostredníctvom maď. *uzsora* a chorv. *užura* z tal. *usura*, ako aj predpoklad I. Kniezsú, že slk. *úžera*, chorv. (kajkavské) *ožura*, *užura* a ukr. (zakarpatské) *užera* boli prevzaté cez maďarčinu, a nie priamo z latinčiny.

uvažovať o sekundárnom zblížení lat. *usura* so slk. *u-žrať*, *u-žierať*,³⁶ resp. o ľudovoetymologickej interpretácii lat. *usura* ako derivátu („užieranie“) od uvedených slovies; takto možno zrejme objasniť aj začiatočné *ú-* v slk. *úžera* – ku kvantitatívnej alternácii v prefixe porov. deverbatíva typu *u-lomiť*: *ú-lomok*, *u-niesť*: *ú-nos*, *u-skočiť*: *ú-skok* a pod.³⁷

Vojto. – V súvislosti so starším slk. *vojto* (i *vojta*) „hra v karty“ L. Rocchi uvádza aj srb., chorv. *vojta* „id.“, pričom za etymologické východisko týchto výrazov považuje maď. *vojta* „id.“. Sám autor však pripomína, že pôvod maďarského výrazu nie je známy; nemožno preto vylúčiť, že v maďarčine i v slovenčine ide o paralelné prevzatie z nateraz neidentifikovaného zdroja.³⁸

³⁶ Porov. už upozornenie V. Blanára: „V ľudovej reči dnes splýva *úžera* (k lat. *usura*) s domácim *úžera*, *užierač* (k slovesu *užierať*)“ (BLANÁR, Vincent: Niekoľko myšlienok o slovenskom etymologickom slovníku [Na okraj Etymologického slovníka jazyka českého a slovenského]. In: Slovenská reč, 1959, roč. 24, č. 2, s. 107). – Historický slovník slovenského jazyka (VI [2005], s. 287) uvádza homonymá *úžera*¹ „1. požičkovanie peňazí na vysoký úrok; 2. vysoký zisk z požičaných peňazí, úrok“ a *úžera*² „zožranie“. Anton Bernolák (Slowak Slowníki Česko-Latínskó-Nemecko-Uherskí. IV. Budae 1825, s. 3551) pripísal slovesu *užerať* dva významy: 1. iteratívum od *užrať*; 2. „foenus iniquum exercere, fenerare, fenerari praeter aequum“. – Nie je vylúčené, že k ľudovoetymologickému zblíženiu lat. *usura* s domácim slovesom prispelo strlat. *usura mordens* „fenus iniquum“ (BARTAL, Antonius: Glossarium mediae et infimae Latinitatis Regni Hungariae. Lipsiae 1901, s. 686), obsahujúce atribút *mordens*, čo je príčastie prítomné od lat. *mordere* „hrýzť, hloďať; trápiť, zožierať“.

³⁷ Nie celkom jasný je pôvod konsonantu *ž* v slk. *úžera*. Na margo už zmienených úvah o prevzatí slk. *úžera* z maď. *úzsora* (< lat. *usura*) možno pripomenúť, že lat. *usura* bolo použité aj v latinskom texte Biblie – okrem viacerých kníh Starého zákona (Lv 25, 36 – 37; Dt 23, 19 – 20 a i.) ho nachádzame i v Novom zákone, konkrétne v podobenstve o zverených talentoch v Matúšovom evanjeliu (Mt 25, 27): *oportuit ergo te mittere pecuniam meam nummulariis et veniens ego recepissem utique quod meum est cum usura* „Mal si teda dať moje peniaze peňažníkom a ja by som si bol po návrate vzal svoj majetok aj s úrokom“ (citované podľa: Biblia Sacra Vulgata. Online: <http://www.bibelwissenschaft.de/online-bibel/biblia-sacra-vulgata/lesen-im-bibeltext/>, cit. 5. 11. 2011; Biblia. Slovenský ekumenický preklad s deuterokanonickými knihami. Bratislava 2007, s. 34 [samostatná paginácia časti Nová zmluva]). Nie je preto vylúčené, že uvedený výraz mohol preniknúť (vo význame „úrok“) do slovenského prostredia už v relatívne skorých fázach prítomnosti kresťanstva u nás, a to priamo z latinčiny (t. j. nie maďarským prostredníctvom); v takom prípade by konsonant *ž* mohol odrážať výslovnosť severotalianskych, resp. bavorských misionárov. K ďalšiemu sémantickému vývinu v smere „(vysoký) úrok, *úžera*“ porov. pozn. č. 36.

³⁸ Príslušný názov kartovej hry je známy aj v českom prostredí. Český literárny historik Ferdinand Střejček (České názvosloví společenských her. In: Naše řeč, 1935, roč. 19, č. 6 – 7, s. 303 – 308) cituje nasledujúci kuplet z veselohry PRAŽSTÍ SLÁDCI, ANEB KUBÍČEK DOSTANE ZA VYUČENOU od Prokopa Šedivého z r. 1819: „Všecky karty znám výborně, / jenom když se hraje svorně: / šestadvacet a barvíčka, / půldvanácté, též i cvička, / trentu, vojtu, maryáše, / znám já také naševaše“ (s. 305). Pomenovanie *vojta* F. Střejček implicitne hodnotí ako domáce („Zde jsou již jen tři výrazy převzaté [cviček, trenta, maryáš], kdežto ostatních pět jsou původní slova česká...“ – s. 306), neuvádza však jeho etymologickú charakteristiku. – V nadväznosti na Střejčkovu úvahu o domácom pôvode čes. *vojta* nemožno nepoukázať na formálnu zhodu tohto apelatíva s mužským menom *Vojta*, čo je domácka podoba českého mena *Vojtěch* (podobne slk. *Vojtech*: *Vojto*): ide tu azda o názov hry motivovaný príslušným osobným menom? K nominácii porov. slk. *čierny Peter* „kartová hra“ (KSSJ, s. 97, s. v. *čierny*).

Živáň. – V nadväznosti na autorov výklad o maďarskej proveniencii výrazu (prevzatie z maď. *zsvány* „zbojník“, v konečnom dôsledku azda perzského pôvodu) možno poukázať na ďalší vývin tohto slova v slovenčine. SSJ charakterizuje výraz *živáň* ako hovorové expresívum s významami „1. zbojník (i v nadávkach); 2. nezbedník, huncút“, ³⁹ z čoho vyplýva, že vo výraze nastalo zmiernenie (meliorizácia) pôvodného negatívneho významu; ⁴⁰ v KSSJ sa už význam „zbojník“ hodnotí ako zastarávajúci a ako primárny význam slova *živáň* sa uvádza „živé dieťa“ (hovor. expr.) ⁴¹ – z toho vyplýva, že hungarizmus *živáň* sa v slovenčine zrejme začal pociťovať ako domáci derivát ⁴² od adjektíva *živý*; východiskom pre takúto (ľudovoetymologickú) reinterpretáciu výrazu sa mohli stať kontexty typu *malý živáň* „malý nezbedník“ (o nezbednom, príliš pohyblivom, bystrom, *živom* dieťati).

Ako naznačuje aj naša informácia o záverečnom zväzku Rocchiho slovníka, jednotlivé výklady v ňom uvedené môžu občas viesť k úvahám o alternatívnych etymologických interpretáciách analyzovaného materiálu, čo len potvrdzuje nepochybnú inšpiratívnosť recenzovaného diela pre ďalší výskum slovenských hungarizmov, resp. maďarsko-slovenských (i -slovanských) jazykových kontaktov. Trojzväzkový slovník L. Rocchiho, obsahujúci vyše 1 800 hesiel, sa azda niekedy v budúcnosti stane jedným zo základných a neodmysliteľných prameňov pri eventuálnej príprave podrobného etymologického slovníka slovenského jazyka (spracúvajúceho aj lexiku staršej slovenčiny a slovenských nárečí), ktorá zostáva jednou z významných úloh slovenskej lingvistiky; už teraz však môže slúžiť ako hodnotné materiálové východisko pre štúdie venované pozícii hungarizmov v lexikálnom systéme slovenského národného jazyka v jeho rôznych formách či v rôznych obdobiach jeho vývinu (stratifikácia prevzatí maďarského pôvodu z chronologického aspektu, ich sémanticko-tematické okruhy, vzťah k domácim synonymám, produktívnosť z hľadiska tvorby vlastných slovotvorných hniezd, štylistická charakteristika, geografická distribúcia v slovenských nárečiach a pod.). Recenzované dielo, ktoré by nemalo chýbať v odborných knižniciach našich slovákistických pracovísk, okrem slovákistov nepochybne ocenia aj hungaristi, bádatelia so záujmom o problematiku jazykových kontaktov v stredoeurópskej oblasti (porovnávacie štúdium hungarizmov v jazykoch priamo susediacich s maďarčinou a pod.) či lingvisti, ktorí skúmajú lexikálne prevzatia v rôznych jazykoch z typologického hľadiska. ⁴³

³⁹ SSJ V (1965), s. 809.

⁴⁰ K meliorizácii významu porov. všeobecne známe prípady typu *huncút*, *galgan* a pod.

⁴¹ KSSJ, s. 980.

⁴² Porov. odvodeniny typu *hluch-ý*: *hluch-áň*, *slep-ý*: *slep-áň* a pod.

⁴³ Porov. napr. novšiu kolektívnu monografiu *Loanwords in the World's Languages. A Comparative Handbook*. Ed. Martin Haspelmath – Uri Tadmor. Berlin – New York 2009.

INŠPIRATÍVNE SONDY DO VZÁJOMNÝCH VZŤAHOV MEDZI JAZYKOM, ČLOVEKOM A KULTÚROU

(DOLNÍK, Juraj. 2010. Človek – jazyk – kultúra. Bratislava: Kalligram
2010. 224 s. ISBN 978-80-8101-377-5)

Miloš Horváth

*Katedra žurnalistiky, Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Gondova 2, 814 99 Bratislava
e-mail: milos.horvath@gmail.com*

Profesor Juraj Dolník je, dozaista, v súčasnosti jedným z našich najaktívnejších pragmaticky orientovaných lingvistov. Už sme si mohli zvyknúť na množstvo vedeckých publikácií, vychádzajúcich v poslednom čase z jeho autorskej dielne a zachytávajúcich rôzne oblasti lingvistického výskumu, ktoré výrazne presahujú hranice imanentnej lingvistiky – teóriou spisovného jazyka a jazykovej kultúry počnúc, cez lexikológiu a lexikálnu sémantiku pokračujúc a končiac až pri všeobecnej lingvistike a diskurzívnej analýze jazykových štruktúr. Takéto širokospektrálne ucho-povanie a vysvetľovanie fenoménu jazyka, spočívajúce v nazeraní na jeho podstatu, stavbu a fungovanie v širších interdisciplinárnych súvislostiach rečovej činnosti, dokladá aj jedna z jeho najnovších vedeckých monografií, nami recenzovaná publi-kácia JAZYK – ČLOVEK – KULTÚRA, vychádzajúca vo vydavateľstve Kalligram v rámci edície nazvanej „učebnice Kalligramu“¹.

Hneď na úvod treba zdôrazniť, že v tomto prípade nejde o vyčerpávajúcu ana-lýzu jedného zvoleného výskumného problému z toho či onoho uhla pohľadu, ale o čiastkové sondy do viacerých lingvistických tém s výrazným presahom aj do iných spoločenskovedných disciplín a subdisciplín, ktorých spojivom je jazyk v jeho kul-túrnom a interpretačnom aspekte, pričom niektoré z nich sú postavené zatiaľ „len“ na predbežnom, hypotetickom základe a vyžadujú si ďalšie explicitné rozpracovanie (napríklad problematika kultúrnej relativizácie emócií a citov, kultúrnej interpretá-cie, kultúrneho obrazu textu a pod.). Zodpovedá tomu aj horizontálne členenie pub-likácie, ktoré pozostáva z troch hlavných kompozičných častí: I. Jazyk vo vzťahu k človeku a kultúre (s. 17 až 76), II. Kultúrne aspekty jazyka (s. 81 až 140) a III. Sú-časný slovenský jazykovokultúrny obraz (strany 147 až 211). Tieto makrokapitoly sa následne vnútorne členia na menšie kapitoly a podkapitoly, ktoré, hoci vždy obsa-hujú explicitné zhrnutie povedaného, v kontexte celej problematiky vyznievajú zá-

¹ Zaradenie tejto publikácie do edičnej série učebníc (zrejme vysokoškolských) je sporné, nakoľko v nej autor dominantne nepoužíva zjednodušujúci didaktický výklad. Práve naopak, využíva pomerne náročné myšlienково-logické postupy, čo spolu s kumulovaním terminologických pomenovaní výrazne sťažuje vnímanie textu a jeho adekvátnu a korektnú interpretáciu. Vo viacerých ohľadoch ide o striktné vedecký až experimentálny text, a preto jeho označenie za učebnicu považujeme za chybu vydavateľa.

merne neukončene, a tak ponúkajú erudovanému čitateľovi dostatočný priestor na dotvorenie (prijatie, selektívne modifikovanie či odmietnutie) načrtnutých ideí.

Nezainteresovanému čitateľovi – nelingvistovi (predpokladáme, že aj takémuto percipientovi sa kniha dostane do rúk, nakoľko nie je úzko lingvisticky orientovaná) sa môžu zdať niektoré príklady, tézy a úvahy až príliš vykonštruované (umelé), avšak sme presvedčení, že práve v tom tkvie posolstvo i sila recenzovanej publikácie. Pôsobiť neortodoxne, a najmä inšpiratívne na potenciálneho čitateľa s cieľom obrátiť jeho pozornosť aj na také javy a súvislosti jazyka vo vzťahu k nanajvýš rozpínavej kategórii kultúry, o existencii ktorých doposiaľ vôbec netušil alebo neuvažoval. Upozorňuje na to napokon i sám autor vo svojom predhovore, keď píše: „Kniha je určená predovšetkým nastupujúcej generácii slovenských jazykovedcov a zámerom jej autora je inšpirovať ich k skúmaniu nastolených otázok aj k hľadaniu nových súvislostí, ale aj k hľadaniu ‘spojencov’ zo sociálnych a kultúrnych vied“ (s. 13). Lingvistika touto cestou v podaní J. Dolníka nadobúda moderný, inovatívny a zároveň explanačný rozmer, v dôsledku čoho sa ako veda sama stáva čoraz dôležitejšou súčasťou celostného poznávania sveta a reality okolo nás.

Kľúčovou otázkou vo vzťahu k recenzovanej knižnej publikácii je, či čitateľ, ktorý nie je dostatočne oboznámený s aktuálnymi myšlienkovými prúdmi v oblasti lingvistického bádania a ich prienikmi do iných sociálnych a kultúrnych vied, dokáže porozumieť pomerne zložitým pojmovým štruktúram, s ktorými autor operuje, a preniknúť tak pod povrch skúmaných javov a relácií. V knihe ide totiž, a to chceme zdôrazniť, o náročný a informačne i terminologicky veľmi nasýtený (až presýtený) výklad, vyžadujúci si opakované a nanajvýš diskurzívne čítanie.

Jednou z možností, ako sa vyhnúť explicitnej a jednostrannej odpovedi na nastolenú otázku zjavnej náročnosti výkladu, je pristupovať k textu knihy selektívne a vybrať si z nej len tie parciálne témy, ktoré čitateľa zaujímajú, oslovia, alebo ktorým porozumie. Celá publikácia totiž pozostáva z kapitol, ktoré sú informačne i interpretačne prístupnejšie (napríklad autorov výklad o kultúrnej determinovanosti emócií a citov – s. 33 až 43 alebo kapitola viažuca sa k pojmu rituál – s. 110 až 123). Je však dobré vybrať si aj z kapitol, ktoré na rozdiel od už spomenutých predpokladajú vysoký stupeň introspekcie do danej problematiky, ako aj predbežnú teoretickú bázu (napríklad metodologicky orientovaný výklad o scientistickom verzus anti-scientistickom prístupe k jazyku – s. 57 až 71 alebo autorov terminologický exkurz do problematiky internej a externej jazykovej a kultúrnej pamäte – s. 93 až 109). V tejto súvislosti si dovoľím tvrdiť, že publikácia je na jeden, resp. prvý pokus (čítanie) ako celok neuchopiteľná (čitateľ sa v nej môže poľahky „stratiť“ alebo ho jej abstraktnosť môže odradiť). Na druhej strane však práve na základe tejto vnútornej charakteristiky posudzovanej publikácie ju možno označiť za interpretačne otvorenú až nevyčerpatelnú. Dokumentujú to najmä autorove ilustračné kultúrne interpretácie

viacerých textov, ktorými obohacuje svoj výklad, ako aj príklady jazykovokultúrnych javov vyvolávajúcich protichodné reakcie zo strany používateľov slovenského jazyka.

Vzhľadom na relatívne veľké množstvo výskumných stimulov, ktoré recenzovaná publikácia ponúka, nebudeme sa zaoberať ich výpočtom. Ako sme už spomenuli, je na potenciálnom čitateľovi (či už „bežnom“, kritickom alebo vzorovom²), ktoré idey, postrehy a úvahy autora si vyberie a bude ďalej cielene rozvíjať a interpretovať. Namiesto toho sa sústreďime na výber a zovšeobecnenie niekoľkých základných téz, na ktorých je postavená myšlienková os celej publikácie a ktorá zároveň zodpovedá aktuálnej výskumnej orientácii autora. Ide o tieto idey a tézy:

1) Celý proces fungovania a reprodukovania kultúry a relevantných kultúrnych významov v oblasti sociofaktorov, mentefaktorov i artefaktorov je podľa J. Dolníka založený na akomodačno-asimilačnom mechanizme, ktorý sa objavuje aj v jeho starších prácach. Vo vzťahu ku kategórii kultúry sa tento mechanizmus prejavuje v neustálom intuitívnom i vedomom realizovaní dvoch komplementárnych operácií, a to akomodácie a asimilácie. Akomodácia spočíva v uplatňovaní a nadväzovaní na štandardizované správanie v istom sociokultúrnom priestore, čím sa toto správanie prirodzene reprodukuje. Asimilácia tkvie v tom, že spoločnosť a kultúra poskytuje svojím členom istú variabilitu prejavov tohto správania, a tak jedinec „na stimuly svojej genetickej výbavy reaguje pod vplyvom svojho vlastného motivačného sveta, zahŕňajúceho mimobiologické potreby, individuálne záujmy, želania, predstavy, ideály a pod., čím si v konečnom dôsledku prispôsobuje genetické podnety tomuto svetu“ (s. 21 – 22). Pôsobením tohto akomodačno-asimilačného mechanizmu sa človek – jedinec stáva sociálnou a kultúrnou bytosťou, ako aj plnohodnotným a akceptovaným členom (príslušníkom) určitého užšie vymedzeného kolektívu (etnického, národného a pod.).

2) Jazykový znak a jeho textové modifikácie (čiže rôzne druhy a typy textov v diskurzívnom ponímaní) nie sú len semiotickými jednotkami (objektmi), ale zároveň sú aj jednotkami (objektmi) kultúrnymi, čo je principiálne v súlade s aktuálnymi trendmi zaužívanými v súčasnej kultúrnej semiotike a kultúrnej antropológii. Podľa autora to vyplýva z tézy, že „istý objekt nadobúda status kultúrneho objektu tým, že sa mu prisúdi istý význam, čiže ‘zvýznamnenie’ (sémantizácia) rovná sa jeho skultúrnemu (kultivácii)“ (s. 142). Text tak nadobúda atribút obrazu kultúry, resp. kultúrneho obrazu, čo sa dá interpretovať dvojako: „Obraz sa vzťahuje na výsek sveta chápaný ako kultúra a zároveň utváranie tohto obrazu je určené kultúrou. To znamená, že kultúra je zobrazeným objektom (v texte – doplnil M. H.) aj determinantom

² Odvolávajúc sa na známeho talianskeho semiotika Umberta Eca, vysvetlenie tejto špecifickej čitateľskej kategórie v súvislosti s recipientským kultúrnym obrazom textu nájdeme v recenzovanej knihe na strane 131.

tohto obrazu“ (s. 124). Žiadalo by sa v tejto súvislosti ešte dodať, že obidve dimenzie textu ako kultúrneho obrazu sú vzájomne previazané a nemožno ich pri interpretácii oddeliť. Každý text je totiž produktom kultúry, a teda je ňou determinovaný, ale zároveň je aj jej nosičom, čím ju spätne ovplyvňuje a modifikuje jej obraz.

3) Nadväzujúc na originálnu ideu amerického kultúrneho antropológa Clifforda Geertza o tom, že kultúra – v metaforickom ponímaní – je textom, teda nadobúda charakter textu, „správa sa“ ako text, J. Dolník zdôrazňuje dôležitosť interpretačného prístupu ku kultúre, jazyku i textu, v rámci ktorého sa chápe kultúra (podobne ako text) ako sieť významov. Tento interpretačný rozmer kultúry zároveň navrhuje obohatiť o moment performatívnosti, spočívajúci v zameraní pozornosti na samotné „vytváranie kultúrnych významov, čiže na dynamiku kultúry“ (s. 111), s čím súvisí podľa našej mienky aj schopnosť kolektívu poučiť sa z chýb a prešľapov z minulosti a revidovať svoj kultúrny status.

4) V rámci teórie spisovného jazyka a jazykovej kultúry J. Dolník už dlhodobo zastáva a obhajuje stanovisko racionálneho liberalizmu vo vzťahu ku konfliktom medzi spisovnou normou a úzom. Tento svoj postoj vysvetľuje na pozadí kultového vnímania spisovného jazyka jeho používateľmi, resp. reprezentantmi danej mikro-kultúry (v našom prípade slovenskej národnej kultúry). V intenciách uvedenej myšlienkového schémy sa jazyk, podobne ako iné axiologické produkty kultúry, stáva kultovým objektom, čiže objektom vedomého uctievania, velebenia, ale aj ochraňovania. Práve moment prílišného ochrannárskeho vzťahu k jazyku, vyplývajúci z jeho kultového významu pre daný kolektív, je zvlášť nápadný v našich kultúrnych podmienkach, čo súvisí s pretrvávajúcim (i umelo živeným) pocitom jeho ohrozenia, ale aj s nízkym jazykovým a kultúrnym sebavedomím nás, Slovákov. História, ale aj aktuálna politicko-spoločenská realita ponúka na to dostatok dôkazov (pasivita členov nášho kultúrneho spoločenstva, spoliehanie na pomoc zvonka, heroizovanie niektorých osobností našej kultúrnej histórie, a naopak zatracovanie iných a pod.).

Ako naznačuje i uvedený stručný prehľad ťažiskových ideí a téz, recenzovaná publikácia ČLOVEK – JAZYK – KULTÚRA je vzhľadom na naše podmienky, ako aj lingvistickú tradíciu, experimentálnou a inšpiratívnou vedeckou prácou moderného typu. V troch širšie koncipovaných kapitolách ponúka dostatok vedecko-výskumných stimulov vo viacerých (naznačených i nenaznačených) bodoch, no zároveň o to väčšie množstvo otvorených otázok situovaných na priesečníku vzájomných vzťahov dvoch fenoménov, t. j. jazyka a kultúry. Vari najmarkantnejšou otázkou spájajúcou viaceré úvahy autora je otázka, či reflexia vzájomných vzťahov jazyka a kultúry má smerovať len k detailnejšiemu zachyteniu kategórie kultúry a vysvetleniu procesov v nej prebiehajúcich, alebo aj k jej rozvoju želaným smerom. V prípade, že posudzovaná kniha vyvolá aj druhú zo spomínaných reakcií, želanie jej autora – citované v úvode – bude naplnené.

PRAKTICKÁ LEXIKOLÓGIA S NÁDYCHOM MODERNEJ METODOLÓGIE

(Orgoňová, O. – Bohunická, A.: Lexikológia slovenčiny. Bratislava:
Stimul 2011, 1. vydanie. 245 s. ISBN 978-80-8127-030-7)

Dana Široká

*Katedra slovenského jazyka Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, Gondova 2
814 99 Bratislava, e-mail: danka.siroka@gmail.com*

Ak by sme mali nájsť vhodné pomenovanie pre publikáciu LEXIKOLÓGIA SLOVENČINY, mali by sme sa pohybovať niekde na škále medzi označeniami ako praktickosť, užitočnosť a potrebnosť. Predkladané skriptá sú praktické z hľadiska rýchlej aplikácie predkladanej odbornej látky na príručné cvičenia, užitočné pre všetkých študentov a poslucháčov slovenskej lexikológie na katedrách slovenského jazyka a potrebné predovšetkým z dôvodu aktualizácie teoretických statí súčasnej slovenskej lexikológie a jazykovedy vôbec. Autorky touto publikáciou inovovali poznatky o monosémickej a polysémickej lexike, o ich sémantike, derivatológii, lexikografii, axiológii, suprasémantike a dynamike slovnej zásoby. Veľkú hodnotu skriptám dodáva aj aplikácia súčasných moderných metód slovenskej lingvistiky, a to konkrétne použitie etnolingvistických prístupov pri skúmaní slovenskej lexiky, ako aj pri riešení lexikologických problémov.

K svojej etnolingvistickej orientácii sa autorky priznávajú hneď v úvodných slovách publikácie a zdôrazňujú nutnosť nazerania na jazyk v spätosti s kultúrou. Úvodný text (Etnolingvistika a lexikálna interpretácia sveta) je potvrdením pokrokovej metodologickej tendencie a autorky nabádajú na používanie lexiky nielen ako so systémovým, štruktúrnym prvkom, ale na narábanie so slovnou zásobou ako s „konkrétnym prejavom obrazu kultúry slovenského etnika“ (s. 5). Vychádzajú predovšetkým z podkladov poľskej lingvistiky (Bartmiński a iní), ako aj ruskej lingvistickej školy (S. Tolstěj) a dodávajú, že vzniká dvojaké zameranie tejto disciplíny. Na jednej strane kognitivistické (vzhlľadom na mentálnu činnosť používateľov jazyka) a na druhej strane sociálne (vzhlľadom na sociálnu determináciu používania jazyka konkrétnymi skupinami jeho nositeľov). Takúto orientáciu autorky vstúpajú aj študentom, pre ktorých je príručka určená, no zároveň udržiavajú kontinuitu so stále aktuálnymi lexikologickými publikáciami J. Dolníka (monografia LEXIKOLÓGIA, 2003, 2. vyd. 2007 a skriptá SÚČASNÝ SLOVENSKÝ JAZYK. LEXIKOLÓGIA. SEMINÁRNE CVIČENIA. 1990, 2. vyd. 1994, 3. vyd. 1997). Práve ony sa vďaka svojej teoreticko-praktickej štruktúre stali koncepčným vzorom pri zostavovaní tematických celkov práce, ktorú možno zaradiť medzi ucelené, jednoliate a najmä moderné vysokoškolské publikácie.

Inšpiratívna je hneď úvodná kapitola, kde autorky predkladajú interpretáciu súčasných trendov v jazykovede a podávajú výklad základných termínov etnolingvistiky (alebo kultúrnej lingvistiky, lingvokulturológie, antropologickej lingvistiky), ako aj objasnenie potreby interdisciplinárneho prepojenia lingvistiky s etnológiou, kulturológiou, sociológiou, kognitívnymi vedami pri súčasnom výskume, a tým nabádajú k novej interpretácii konštruovaním jazykového obrazu sveta. Ako je známe z etnolingvistických prác, táto kvalitatívna metóda nenadväzuje na objektivistickú scientistickú metodológiu, nemá ambíciu „odrážať“ pravdu, ide skôr o „portrét“ reality. Ten prezentuje konvencionalizovanú (opakovaním kolektívne akceptovaných a ustálenú) intersubjektívnu interpretáciu s viditeľne antropocentrickými (k človeku sa vzťahujúcimi a prirovnávajúcimi) sklonmi. Keďže v slovenskej jazykovede ide o relatívne nové inštrumentárium, autorky uvádzajú na vysvetlenie tohto teoretického náčrtu ako príklad rozsiahlu kognitívnu definíciu slova „*kôň*“ podľa etnolingvistického slovníka J. Bartmińského (SŁOWNIK STEREOTYPÓW I SYMBOLI LUDOWYCH, 1997, 2001). Tým ukázali, že konštrukcia obrazu sveta:

- vychádza zo slovníkových údajov, avšak zaujímavou zložkou lexikálneho významu sa nejavia komponenty z logickej stavby pojmov, ale komponenty dané subjektívnym hodnotením vecí;
- obsahuje základné každodenné poznatky o opisovanom predmete (osobe, činnosti, atď.), napr. čo robí, ako vyzerá, ako sa správa;
- výklad musí klásť dôraz na spoločensky ustálené vlastnosti objektov, ktoré sú zaužívané na základe opakovania, stereotypu a sú kolektívne štandardizované medzi používateľmi daného jazyka;
- výklad je obohatený o kultúrnu (mimojazykovú) dimenziu významov a o údaje súvisiace s hodnotou, teda „potrebnosťou“ objektov pre človeka;
- výklad je orientovaný na kognitívnu zložku významu, ktorá je často výsledkom prirodzeného metaforického či metonymického myslenia človeka.

Úvodná kapitola je tak teoreticko-metodologickým štartom do ďalšej, teoreticko-aplikačnej časti publikácie, ktorá obsahuje ďalších sedem kapitol. Prvá kapitola (Základné termíny lexikálnej sémantiky) je potrebnou pomôckou pre študentov, pretože jadrne načrtáva kľúčové pojmy tematického celku. Autorky zreteľne oddeľujú termín *obsah* od termínu *význam* (obsah slova sa skladá z významu a jeho mimovýznamových prvkov), čím preukazujú svoj pragmaticky ladený prístup k riešeniu lingvistických problémov; rozlišujú a definujú paradigmatické a syntagmatické slovo; podávajú stručné odlišenie polysémie od homonymie; náznakovito približujú onomaziologickú a semaziologickú lexikálnu paradigmu; pričom všetkým vymenovaným pojmom sa podrobnejšie venujú v nasledujúcich kapitolách. Záver kapitoly tvoria praktické cvičenia, ktoré študenti môžu zužitkovať na zopakovanie prebraných termínov v spojení s prácou s materiálovými jednotkami.

Nasledujúce kapitoly, podobne ako prvú, autorky hierarchicky koncipujú v postupnosti od všeobecného (teoretického) ku konkrétnemu (praktickému). Viaceré state reflektujú predchádzajúce vedecko-výskumné aktivity autoriek, nadväzujú na ich doterajšie štúdie, známe z časopisov a zborníkov. Tak možno napríklad odhaliť rukopis A. Bohunickej pri koncipovaní kapitoly o metafore. Svoje kognitivistické inšpirácie plodne uplatnila v stati Konceptuálna metafora, kde využila poznatky z prác českej lingvistky I. Vaňkovej alebo amerických lingvistov G. Lakoffa a M. Johnsona. O. Orgoňová scelila svoje doterajšie parciálne príspevky i pedagogické skúsenosti v rozsiahlej kapitole Suprasémantika lexikálnych jednotiek. Obe autorky v publikácii využili výsledky z početných empirických výskumov v rámci diplomových a dizertačných prác svojich zverencov, a tým obohatili texty o aktuálne poznatky doplnené súčasnými príkladmi. Mnohé aplikačné textové ukážky a príklady v skriptách sú atraktívnym oživením všeobecných statí akcentujúcim komunikačno-pragmatickú dimenziu lexikálneho materiálu. Autorky v nich použili množstvo úryvkov z publicistiky či beletristiky z rôznych sfér kultúrneho a spoločenského života. Nebáli sa siahnuť ani po textoch moderných piesní, reklám, politických prejavov či po úryvkoch z bulvárnych denníkov alebo internetových blogov. Spomínaná kapitola je tiež dokladom snahy autoriek preukázať dynamiku a otvorenosť slovenskej lexiky. Zvolenou stratégiou nevtieravo usmerňujú adresáta na vnímanie komunikačnej flexibility prostriedkov lexikálnej zásoby ako nevyčerateľnej studnice inšpirácie pre ďalšie poznávanie.

Dokladom o náklonnosti autoriek ku kultúrnej lingvistiky lublinskej školy (okolo J. Bartmińského), ale aj českej školy (sústredenej v tíme I. Vaňkovej) je nesporne stať Etnolingvistická analýza. Je súčasťou 2. kapitoly s názvom Monosémická lexika a nadväzuje na známe metódy výkladu lexikálnych významov na báze komponentovej analýzy či prototypovej analýzy. Autorky svoj výklad o etnolingvistických konštituentoch významu slova následne ilustrujú na príklade komplexného rozboru obrazu pomenovania „matka“ vo vedomí society bežných Slovákov. Najprv predstavujú stereotypy zaužívané pre Slovákov ako bežné hodnoty, ktoré si predstavia pri portretovaní matky v rôznych vekových kategóriách (napríklad obraz matky pre osemnásťročnú dcéru: „*matka je z iného sveta*“), potom autorky podávajú hyperonymá (matka = rodič), hyponymá (matka = napr. slobodná matka), kohyponymá (zvieracia matka), typické a kontrastné výrazy (láskyplná vs. nemilosrdná matka), kultúrne ekvivalenty (biologická matka), sémantické derivácie a frazémy (matka zem), slovotvorné derivácie (materinský jazyk) a napokon aj ďalšie kolokácie spájané s výrazom „*matka*“. Týmto rozsiahlym príkladom autorky znamenite priblížili nový lexikálno-sémantický výskumný trend, pričom v aplikačnej časti ponúkajú jeho rozšírenie práve výberom cvičení orientovaných na sémantiku a používanie slova „*matka*“, ako aj na praktické porovnanie komponentovej a etnolingvistickej

analýzy a nabádajú študentov na oboznámenie sa s poľskou publikáciou SŁOWNIK STEREOTYPÓW I SYMBOLI LUDOWYCH J. Barmińskiego. V tretej časti kapitoly (Prototypová analýza) autorky pripomínajú čitateľovi riziká nedostatočného určovania sémantiky pomenovaní ako súboru nevyhnutných a dostačujúcich prostriedkov („NDP“) a poukazujú na relativitu hraníc klasických aristotelovských (zatvorených) kategórií významových parametrov. Tak motivujú recipienta osvojiť si aj prototypovú analýzu významu zohľadňujúcu okrem „NDP“ aj typické sémantické parametre prototypu ako najlepšieho exempláru otvorenej kategórie exemplárov istých entít. Pridružovanie prototypovej analýzy ku komponentovej analýze je ďalším dokladom o potrebe nielen logickej (vedeckej), ale aj jazykovo-kultúrnej identifikácie označovanej reality bežným používateľom slov jazyka.

Tretia kapitola s názvom Polysémická lexika je zameraná na problematiku viacvýznamových lexém. Autorky venujú pozornosť predovšetkým polysémii a v rámci nej derivačnej polysémii, kde bližšie priblížili klasifikačné a implikačné obsahové vzťahy vnútri polysémantov. Venujú sa aj kosémii a multisémii ako typom mnohovýznamovosti. Stať o otázke vzťahu polysémie a homonymie nedostala toľko priestoru ako predošlá problematika, avšak užitočné informácie sú pre študentov dostačujúce na rozoznanie rozdielu medzi viacvýznamovými jednotkami a jednotkami bez významovej súvislosti či podobnosti. Náležitý priestor je tiež venovaný metafore ako významnému článku pri tvorení druhotných významov lexém. Pri klasifikácii metafory je vhodné okrem klasickej „systémovolingvistickej“ klasifikácie sústrediť sa na rozdelenie metafor podľa miery uzualizovanosti na uzuálne (lexikalizované, slovníkové, konvenčné) a okazionálne (nelexikalizované, aktuálne, individuálne), čím sa pozornosť upriamuje aj na tvorenie a používanie metafor v spontánných rečových prejavoch. Takto podaným teoretickým náčrtom autorky v prezentovanej kapitole posúvajú aj problematiku obraznosti za hranice systémovej lingvistiky.

Nasledujúca kapitola, zameraná na náuku o tvorení slov, derivatológiu, znamená prienik medzi teoretickými opismi systémových vzťahov v lexike J. Dolníka a teoretickými poznatkami o slovenskej slovotvorbe J. Furdíka. Pod jednou „strechou“ sa v kapitole stretávajú slovotvorné spôsoby a postupy; teória motivácie a jej typy doplnené veľmi živými a aktuálnymi príkladmi (fotografie billboardov s príkladmi okazionálnych slov, ktoré vznikli kondenzačnou motiváciou); pozornosť sa ďalej venuje formálnej a sémantickej slovotvorbe a pretváraniu slov. Cvičenia za teoretickou časťou sú opäť nástrojom fixovania nadobudnutých teoretických poznatkov, i keď práve pri takýchto typoch cvičení by bolo vhodné mať poruke kľúč so správnymi odpoveďami, aby potenciálna sebareflexia študentov bola spoľahlivo overiteľná.

Dve záverečné kapitoly sú stručným prehľadom postupov aplikovaných pri koncipovaní základných výkladových slovníkov slovenčiny (SSJ, KSSJ a SSSJ)

s primeranými cvičeniami z lexikografie (Lexikografia a výklad významu), no autorky nevynechali ani dynamické tendencie v lexike (Dynamika lexikálnej zásoby slovenčiny). Keďže dynamické procesy nie sú jednostranné, ich výklad je didakticky prehľadne usúvzťažnený s opačne pôsobiacou tendenciou – neologizácia vs. antikvarizácia, ekonomizácia vs. expanzia formy, terminologizácia vs. determinologizácia, intelektualizácia vs. demokratizácia a internacionalizácia vs. nacionalizácia, pričom všetky tendencie sú detailnejšie rozpracované v iných kapitolách predkladanej publikácie.

Najrozsiahlejšia a azda aj najprepracovanejšia je piata kapitola s názvom Suprasémantika lexikálnych jednotiek. Pod pojmom suprasémantiky interpretujú pisateľky skrípt „vonkajšie, prídavné, nadstavbové hodnoty k významu pomenovaní, ktoré zachytávajú vonkajšie okolnosti výskytu lexikálnych jednotiek“ (str. 137) a podľa toho je následne kapitola štruktúrovaná na báze parametrov spisovnosti/nespisovnosti, štýlového, časového parametra a parametra pôvodu, pričom sa odvolávajú na stratifikačný model jazyka podľa D. Slančovej a M. Sokolovej. Vďaka vymenovaným parametrom sa nezanedbateľná časť lexiky (osobitne z bežnej hovorenej slovenčiny) zaraďuje do subštandardnej variety a autorky, ako tu už bolo viackrát uznanlivo spomenuté, ilustrujú svoje konštatovania na bohatom dokladovom materiáli zo súčasne používaných registrov rôznych variet národného jazyka. Príklady na lexikálne jednotky s rôznymi príznakmi a s rôznou príslušnosťou k varietám spisovného i nespisovného jazyka (ako neologizmy, slangizmy a pod.) uvádzajú na báze ich výskytov v spontánných komunikátoch na internete či z podkladov nimi vyškoľených záverečných prác, potvrdzujúcich mieru uzualizácie sledovaných pomenovaní aj v sociolingvistických výskumoch. Takto zhromaždený lexikálny materiál posilňuje efekt aktuálnosti a jedinečnosti publikácie a prispieva k jej atraktivnosti. Autorky samy uvádzajú, že v horizonte niekoľkých rokov sa výrazy v jazykovej praxi prehodnocujú, a preto sa ich snaha o podanie opisu súčasného stavu spisovného, štandardného i subštandardného jazyka veľmi vysoko oceňuje. Prínosné je v kapitole tiež zúročovanie teoretických podnetov z pier lingvistických elévov – diplomantov či doktorandov. Za takúto výzvu na teoretickú reflexiu a ďalšie skúmania možno považovať zavedenie termínu *profislangizmy* (hraničná kategória medzi slangizmami a profesionalizmami, kam patrí napríklad výraz *pacoši*, čiže v lekárskom prostredí slangovo označovaní pacienti). Tiež treba oceniť jedinečnosť hravých cvičení, predovšetkým z oblasti slangovej lexiky.

Časový parameter je doslova „nabitý“ novými informáciami s množstvom doložených príkladov pripomínajúcich potrebu komplexnejšieho monotematického diela o lexikálnej neológii v slovenčine. Kapitolka v posudzovaných skriptách svojím všestranne precíznym spracovaním teórie aj ilustračného materiálu je tak najmä pre študentov slovakistiky užitočným náčrtom problematiky lexikálnych inovácií

v slovenčine v treťom tisícročí. Rovnako kreatívne, kvalitné a čerstvé sú aj cvičenia v závere, pri ktorých študenti nemusia mať pocit, že ide o neologizmy generácie ich rodičov. Podkapitola Parameter pôvod obsahuje síce stručný, zato cenný teoretický materiál o novovzniknutej, rozvíjajúcej sa disciplíne zameranej na cudzosť v jazyku, xenolinguistike, konkrétne xenolexikológii, a predstavuje jej súčasné kultúrno-interpretačné východiská. Upozorňuje pritom na fundamentálne okruhy jej budúceho výskumného zacielenia, ktoré sa jednak zamýšľajú nad identitou xenodiskurzu v konkrétnej societe, jednak orientujú pozornosť na skúmanie mentálneho zaobchádzania s cudzím v spoločenskej praxi.

Táto stručná podkapitola uzatvára kapitolu Suprasémantika lexikálnych jednotiek a podčiarkuje novátorstvo a potrebu skúmania nových trendov a disciplín v rámci slovenskej lingvistiky. Široko koncipovaná piata kapitola prezentuje autorky knihy ako tvorivé, odborne erudované vedkyne, ktoré cítili potrebu aktualizácie súčasných dostupných lexikologických materiálov. Ich snaha vytvoriť cvičenia pre študentov na zrozumiteľnejších, dostupnejších, modernejších a hravejších základoch by mohla kontinuálne podnecovať aj stúpajúci záujem o lexikológiu slovenčiny.

Ukážkou praktickosti prezentovanej publikácie je umiestnenie parciálneho výseku z celkovej bibliografie na záver každej kapitoly (v tých rozsiahlejších ju autorky uvádzajú na konci podkapitol) podobne ako zaradenie užitočného registra na koniec skript, čo pre čitateľov znamená rýchlu orientáciu a dostupnosť. Škála použitej domácej aj zahraničnej literatúry prezrádza korektný rozhľad autoriek a súčasne ich skúsenosti z pedagogického pôsobenia a cit pre potreby akademickej praxe. V jej rámci využili poznatky „staršej renomovanej školy“, ktorá v domácej lexikológii znamená tradičné vedomosti (reprezentované prácami J. Horeckého, J. Furdíka a mnohých ďalších) vedľa aktuálneho solidného základu (napríklad v prácach J. Dolníka či K. Buzássyovej) v prepojení s „novou školou“ reprezentovanou jednak samotnými autorkami, jednak spomínanými talentovanými študentmi – autormi záverečných prác integrovaných do skript. Práve množstvo modelových verbálnych situácií, príkladov, ale tiež obrázkov a výstrižkov komplexných komunikátov z novín dodáva práci punc originality a nefalšovanosti, čo isto ocení každý študent. Takéto „živé“ ukážky vnímame ako veľmi produktívne a ich zaradenie do učebnice suguje aj širšiu potrebu obnovy ďalších učebných textov a pragmaticky orientovaných lingvistických prác s etnokultúrnymi východiskami.

Praktické učebné texty a cvičenia autoriek O. Orgoňovej a A. Bohunickej LEXIKOLÓGIA SLOVENČINY pôsobia ako komplexný súbor moderných poznatkov zo slovenskej lexikológie. Okrem toho sú dôkazom napredovania slovenskej lingvistiky k transdisciplinárnemu prepojeniu so sociológiou, kognitívnymi vedami, etnológiou či kulturológiou. V neposlednom rade sa stávajú praktickou pomôckou pre poslucháčov slovenčiny, ktorú, pravda, ocenia nielen študenti, ale aj učitelia lexikológie

slovenčiny. Elektronická verzia publikácie je zadarmo dostupná na webových stránkach Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Autorkám sa podarilo prepojiť teoretické s praktickým, vedecky vážne s didakticky hravým a tradičné s moderným. Za to si zasluhujú ocenenie a poďakovanie minimálne od tých, ktorí príručku budú vo svojom študentskom či profesijnom živote využívať.

ŽIVOTNÉ JUBILEUM ALEXANDRY JAROŠOVEJ

Klára Buzássyová*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Panská 26, 813 64 Bratislava,
e-mail: klarab@juls.savba.sk*

V roku 2012 si slovenskí jazykovedci pripomínajú významné životné jubileum Mgr. Alexandry Jarošovej, CSc., vedkyne, osobnosti, ktorej doterajšie pôsobenie v jazykovede, osobitne v lexikografii a lexikológii, ale aj za hranicami týchto disciplín, prináša už takmer tri desaťročia výsledky, ktoré predstavujú mimoriadne cenný prínos do teórie a praxe lexikografie – do poznania jednotiek lexikálnej zásoby, identifikácie ich vlastností, ako aj do prezentácie týchto poznatkov skutočne mnohoaspektového charakteru v lexikografických dielach – v dvojajazyčných aj jednoajazyčných slovníkoch. Pri prvom bilancovaní autorkinho jazykovedného diela hodnotitelia ocenili účasť Alexandry Jarošovej ako spoluautorky štvrtého až šiesteho dielu VEĽKÉHO SLOVENSKO-RUSKÉHO SLOVNÍKA (1990; 1993; 1995), hodnotnú, na vysokej úrovni zvládnutú náročnú tému METODOLOGICKÉ VÝCHODISKÁ SKÚMANIA ČIASTKOVÝCH SYSTÉMOV SLOVNEJ ZÁSOBY (S APLIKÁCIOU NA SLOVESÁ POHYBU V SLOVENČINE A RUŠTINE) (kandidátska dizertačná práca, 1985); knižne publikovanú ako súčasť monografie troch autorov Dolník, J. – Jarošová, A. – Benkovičová, J.: POROVNÁVACÍ OPIS SLOVNEJ ZÁSOBY, 1993. Takýto vstup do skúmania jazykov z konfrontačného, porovnávacieho hľadiska bol našej jubilantke odrazovým mostíkom na celú sériu štúdií s konfrontačnou tematikou, publikovaných v 90. rokoch najmä v časopise Slavica Slovaca (o lexikálnej jednotke z konfrontačného hľadiska, o čiastkových systémoch slovnej zásoby z konfrontačného hľadiska, o onomaziologickom aspekte konfrontácie, o východiskách dvojajazyčnej lexikografie ako kombinácii konfrontačnej sémaziológie a onomaziológie). Vďaka tomuto hlbokému preniknutiu do metodológie, do metodických aspektov tvorby dvojajazyčných slovníkov (a, pravdaže, aj vďaka skúsenosti z vlastného spoluautorstva a redakčnej práce na významnom konkrétnom lexikografickom diele VSRS) mohla byť A. Jarošová aj zasvätenou autorkou príspevku PRÍNOS „BRATISLAVSKEJ LEXIKOGRAFICKEJ ŠKOLY“ K TEÓRII A PRAXI DVOJAJAZYČNEJ LEXIKOGRAFIE, 1996). Štúdiu s témou čiastkových systémov slovnej zásoby PROBLEMS OF SEMANTIC SUBDIVISION IN BILINGUAL DICTIONARY ENTRIES publikovala v jednom z najprestížnejších zahraničných časopisov lexikografického zamerania, v International Journal of Lexicography, 2000.

Alexandra Jarošová je pri svojom „druhom“ významnom jubileu na vrchole svojej úspešnej vedeckej práce; a veríme, že tento vrchol v ďalších aktivitách dokáže prekonať a pokračovať v úspešnom napredovaní. Za roky svojho života vo vede sa naša jubilančka stala spoluautorkou šiestich vedeckých monografií – troch zväzkov slovníka VEĽKÝ SLOVENSKO-RUSKÝ SLOVNÍK, 1990; 1993; 1995; dvoch zväzkov SLOVNÍKA SÚČASNÉHO SLOVENSKÉHO JAZYKA, A – G (2006; vedecká redaktorka); SSSJ H – L (2011; vedecká redaktorka a spoluautorka); knižnej monografie POROVNÁVACÍ OPIS LEXIKÁLNEJ ZÁSOBY (1993; spoluautorka). Je autorkou 62 vedeckých prác (štúdií v domácich a zahraničných časopisoch, kapitol vo vedeckých prácach zahraničných a domácich, príspevkov v zborníkoch, publikovaných príspevkov na zahraničných konferenciách, abstraktov, posterov), 9 odborných prác v zahraničných aj domácich časopisoch a zborníkoch, 5 recenzií, autorkou hesiel v encyklopédiách, editorkou (redaktorkou a zostavovateľkou) 3 zborníkov, 5 prác uverejnených na internete a ďalších. Úplný súpis jej prác¹ obsahuje doteraz 126 položiek (podľa kategórií publikačnej činnosti, resp. scientometrických údajov neustále detailnejšie rozčleňovaných). Bibliografia A. Jarošovej svedčí o kontinuitnosti, sústredenosti na dominantnú oblasť výskumu („lexikografia budovaná na vedeckých základoch“ povedané lapidárnymi slovami D. Kollára), zároveň však aj o žánrovej rozmanitosti, ktorú prináša a aj vyžaduje život vedca na začiatku 21. storočia. Nejde len o členenie na vedeckú činnosť a popularizáciu vedeckej činnosti, ako sme na to boli kedysi a dosiaľ sme nadhľadovo zvyknutí, ale o ďalšiu vnútornú rozčlenenosť. A. Jarošová si na registráciu svojej doterajšej publikačnej činnosti mohla vyplniť skutočne pozoruhodný počet položiek (kategórií).

Pri príležitosti tohtoročného jubilea A. Jarošovej sa na tomto mieste zameriavame najmä na uplynulých desať rokov jej vedeckého života, pravda, s istými presahmi do predchádzajúcich rokov. V časopise Slovenská reč si totiž pripomíname našu jubilančku ako slovakistku prvý raz. Vo svojej terajšej práci na výkladovom slovníku slovenského jazyka uplatňuje teoretické zistenia, ku ktorým sa počas svojho pôsobenia vo vede dopracovala. Ide o vedecké a výskumné dielo A. Jarošovej „uložené“ v početných štúdiách a aplikované v slovníku, vedecko-organizačné, manažérske dielo (efektívne riadenie projektu výkladového slovníka aj projektov riešených v spolupráci so zahraničnými partnermi), o aktivity jubilančky ako členky výboru Slovenskej terminologickej siete, o jej prednášky (pre slovenských prekladateľov v Európskom parlamente, Európskej komisii a v Európskej rade (napr. Luxemburg, 5. – 6. 6. 2012) alebo v rámci cyklu prednášok Kognitívne vedy, organizovaných Matematicko-fyzikálnou fakultou UK. To všetko svedčí o tom, že dielo A. Jarošovej

¹ Komplettný súpis prác A. Jarošovej bude uverejnený v pripravovanom zborníku referátov z konferencie pri príležitosti jej životného jubilea: SLOVO V SLOVNÍKU. ASPEKTY LEXIKÁLNEJ SÉMANTIKY – GRAMATIKA – ŠTYLISTIKA (PRAGMATIKA).

sa v poslednom desaťročí rozrástlo do pozoruhodných rozmerov, do šírky aj hĺbky uchopenia riešených výskumných problémov.

Vyslovenie obdivu pritom patrí predovšetkým schopnosti jubilantky plniť na vysokej úrovni dominantnú – spoločensky aj vedecky významnú, minucióznu, hoci nie vždy docenenú (a aj našimi scientometrickými kategóriami fakticky nehodnotenú, resp. ťažko hodnotiteľnú), lexikografickú prácu na slovníku akademického typu – ako výsledku vedeckej činnosti s veľkým podielom základného a zároveň aplikovaného výskumu. Vážime si a oceňujeme však aj ľudské vlastnosti a spôsob, akým jubilantka vykonáva svojmu srdcu blízku, ale mimoriadne náročnú prácu hlavnej riešiteľky veľkého projektu výkladového slovníka a hlavnej redaktorky viaczväzkového Slovníka súčasného slovenského jazyka. Túto svoju „srdcovku“ robí vysoko nad zvonka predstaviteľný rámec.

A. Jarošová vstúpila do projektu tvorby viaczväzkového výkladového slovníka ako členka redakčného tímu v r. 2000 vo fáze, keď sa rámcová koncepcia a prvotné inštrukcie na koncipovanie hesiel dopĺňali o početné dodatky ako podklad na spresňovanie a vypracovanie kompletnej koncepcie tohto diela. Zo spracovania viacerých tém postupne vznikli jubilantkine zásadné lexikologické štúdie. Nové originálne poznatky a riešenia A. Jarošovej sa uplatnili v koncepcii slovníka, kde spracovala ústrednú kapitolu o chápaní lexikálneho významu, o typoch výkladu hesiel, o synonymii, o prezentácii frazeológie aj odbornej lexiky v tomto diele. Sú publikované na začiatku prvého zväzku: Jarošová, A. – Buzássyová, K. – Bosák, J.: VÝCHODISKÁ A ZÁSADY SPRACOVANIA SLOVNÍKA, 2006 (spoluautorstvo A. Jarošovej 57 %) a pretavujú sa do spracúvania ďalších zväzkov diela. Nájde ich v početných časopisecky a inak publikovaných štúdiách reflektujúcich jestvujúce slovníkové spracovanie po vydaní prvého aj druhého zväzku.

V priebehu viacročného spájania teoretických a metodologických aktivít s ich uplatňovaním v lexikografickej praxi na konkrétnom type slovníka A. Jarošová využítka vlastnú skúsenosť s viacerými druhmi slovníkov (dvojazyčnými, výkladovými, terminologickými). Vypracovanie autorkiných štúdií bolo vyvolané potrebou lexikografického spracovania, ale práce zároveň predstavujú aj výrazný teoretický prínos pre lexikálnu sémantiku, pre poznanie lexikálneho významu slova, pre frazeológiu, terminografiu; pre súvzťažnosť gramatiky a (lexikálneho) významu slova. Zásadné štúdie A. Jarošovej sa týkajú výrazov, pre ktoré autorka zaviedla termín *monokolokabilné slová* (publikované napr. v Jazykovednom časopise, 1995) a určila rozsah tejto pojmovej kategórie slov s veľmi obmedzenou spájateľnosťou v slovenčine). A. Jarošová riešila viacetapovo aj problematiku *ustálených spojení*, a to v štúdiách, ktoré sa komplementárne dopĺňajú. Predstavujú výrazný jubilantkin prínos do typológie ustálených spojení: LEXIKALIZOVANÉ SPOJENIE V KONTEXTE USTÁLENÝCH SPOJENÍ, 2000; VIACSLOVNÝ TERMÍN A LEXIKALIZOVANÉ SPOJENIE, 2000, ako aj OBRAZNÁ TERMI-

NOLÓGIA ALEBO ODBORNÁ FRAZEOLÓGIA? AKO RIEŠIME TÚTO A PODOBNÉ OTÁZKY V PRIPRAVOVANOM SLOVNÍKU SÚČASNÉHO SLOVENSKEHO JAZYKA, 2005.

Všetky štúdie A. Jarošovej, ale najmä posledne spomínanú, možno pre ich priamo vzorovú logickú metodickú aj kompozičnú výstavbu odporúčať do pozornosti (osobitne) mladším kolegom, adeptom jazykovedy, najmä doktorandom. Autorka v úvodnej expozícii témy vždy predstavuje prehľad doterajších názorov na riešenie problému. Potom kladie (dobrú) otázku, ktorú pokladá za kľúčovú zo svojho hľadiska, napr.: „Čo je pre obraznú terminológiu určujúce – obraznosť alebo funkcia?“ Na základe nasledujúcej analýzy vrátane diskusie (v danom prípade s názorom J. Mlacka) potom jubilančka robí čiastkové závery: „Ukazuje sa, že v istej fáze lexikografickej analýzy nie je primárne to, ako je viacslovná lexikálna jednotka stvárnená, ale akú má funkciu.“ Celkový záver autorky štúdie je potom ten, že aj obrazné termíny patria do sféry terminológie, nie do frazeológie. K jubilančným prácam z tohto tematického okruhu patrí aj najnovšie publikovaná štúdia USTÁLENÉ PRIROVNANIA: PROBLÉMY ICH CHÁPANIA A LEXIKOGRAFICKÉHO ZACHYTENIA, 2011.

Teoretickú aj aplikatívnu dimenziu vzhľadom na Slovník súčasného slovenského jazyka majú štúdie J. Jarošovej venované lexikálnym zoskupeniam v slovníku – *synonymám a variantom*. Aj táto problematika sa pri SSSJ, ako ho pracovne nazývame, riešila postupne a viacetapovo. Zovšeobecnenie a reflexiu po vydaní prvého zväzku SSSJ predstavuje jubilančtina štúdia PROBLÉM UVÁDZANIA SYNONÝM VO VÝKLADOVOM SLOVNÍKU, 2008. Mimoriadne závažnú problematiku, ktorej riešenie v Slovníku súčasného slovenského jazyka bolo, ako vieme, u časti používateľskej odbornej aj laickej verejnosti prijaté s výhradami či priamo odmietavo, je chápanie a spracovanie variantných jednotiek lexikálnej zásoby. Štúdia A. Jarošovej PROBLEMATIKA LEXIKÁLNEJ VARIANTNOSTI A SPÔSOBY JEJ LEXIKÁLNEHO ZACHYTENIA, 2009, na veľkej ploche (36 strán) do hĺbky predstavila všetky druhy variantov, ktoré doteraz riešili slovenskí jazykovedci (v rámci prístupov z rozličných jazykových rovín – na fonetickej, fonologickej, morfematickej, morfologickej, pravopisnej rovine, na dotyku tvorby slov a lexikálnej sémantiky). *Lexikálnu významovú totožnosť variantov* tu chápe ako *totožnosť lexikálneho významu* v celom komplexe jeho zložiek. Nielen z tejto publikácie sa jazykovedci môžu presvedčiť, že prezentácia heslových jednotiek chápaných ako *lexikálne varianty* v pripravovanom výkladovom slovníku predstavuje premyslené (dobré uvážené) nezjednodušujúce riešenie. Predovšetkým jeho jubilujúca hlavná redaktorka prináša ďalšie spresnenia v ich chápaní v niektorých bodoch aj oproti tomu, ako je tento jav predstavený v prvom zväzku slovníka. Prijaté riešenie predkladá ako jedno z alternatívnych riešení, nie ako jediné možné. Čitateľom časopisu Slovenská reč je možno známa séria štúdií, ktoré A. Jarošová publikovala v spoluautorstve s M. Sokolovou (aj v spolupráci s M. Ivanovou), kolegyňa-

mi z Prešovskej univerzity: OPTIMALIZÁCIA GRAMATICKEJ CHARAKTERISTIKY SUBSTANTÍV V SLOVNÍKU SÚČASNÉHO SLOVENSKEHO JAZYKA, 2008; KVANTITATÍVNE ALTERNÁCIE V LEXÉMACH -ÄR, -ÄREŇ, 2008; DIFTONGIZÁCIA VOKALICKÝCH SKUPÍN IE, IA, A LEXIKOGRAFICKÁ PRAX, 2008.

Do aktuálnej normatívnej a kodifikačnej problematiky vstúpila naša jubilantka diskusne aj príspevkami: PROBLÉM VÝZNAMU PREDLOŽKY „KVÔLI“ NA POZADÍ LINGVISTICKEJ REFLEXIE A JAZYKOVÉHO MATERIÁLU, 2010; PODOBY NITRAN A NITRANČAN V KONTEXTE SLOVOTVORNÝCH MODELOV A KODIFIKAČNÝCH RIEŠENÍ, 2011. Napokon z hľadiska teoretických základov vypracúvaného Slovníka súčasného slovenského jazyka a aplikácie teoretických zistení A. Jarošovej v tomto výkladovom slovníku, ale aj vôbec z hľadiska prínosu pre všeobecnú jazykovedu a oblasť u nás zahŕňanú pod pojem teória spisovného jazyka, sú významné jej štúdie zamerané na vymedzenie definičných znakov pojmu *jazyková norma* s jeho ďalšou aplikáciou na lexikálnu rovinu. Autorka v štúdií LEXIKÁLNA NORMA A VÝKLADOVÝ SLOVNÍK, 2010, na základe podrobnej analýzy relevantných pojmov a početných čiastkových analýz ukazuje, že lexikograf musí zisťovať normu z úzu na základe dostatočne reprezentatívneho množstva dokladov.

Zisťovanie normy, teda výber z úzu tých lexikálnych prostriedkov, ktoré budú zachytené v slovníku (v našom prípade v SSSJ) sa uskutočňuje na základe kritérií: ustálenosť, funkčnosť, systémovosť, celonárodná platnosť, úplnosť. V prípade kolízie kritérií je rozhodujúcim kritériom funkčnosť. Ak by sa zdalo, že nejde o nič nové, treba povedať, že jubilantka všetky tieto kritériá nanovo vymedzuje a určuje im miesto podľa uvedeného hierarchického poradia. Z jej hľadiska, ani z prezentácie v slovníku napríklad nie sú súčasťou normy tzv. *potenciálne slová* vytvorené v súlade so systémom (resp. z rozličných príčin dotvorené k už jestvujúcim izofunkčným slovám), ale nedoložené v úze. Výber uskutočnený podľa spomenutých kritérií tvorí normu spisovnej slovenčiny a normu hovorovej slovenčiny. Problematika lexikálnej normy a jej zachytenia vo výkladovom slovníku rezonuje nielen v slovenskej jazykovede, ale aj v širšom medzinárodnom kontexte. Výrazom toho je aj štúdia, ktorú jubilantka publikovala ako členka Lexikologicko-lexikografickej komisie pri Medzinárodnom komitáte slavistov DESKRIPTÍVNA A NORMATÍVNA DIMENZIA SLOVNÍKA SÚČASNÉHO SLOVENSKEHO JAZYKA, 2009). (Na tohtoročné podujatie tejto komisie a do zborníka venovaného 90. výročiu narodenia M. A. Palamarčuka pripravila štúdiu KRITIKA SLOVENSÝCH SLOVNÍKOV A JAZYKOVÁ NORMA).

A. Jarošová patrí medzi priekopníkov v zavádzaní a využívaní počítačov v lingvistickom výskume na Slovensku. Viedla grantový projekt budovania prvej lexikálnej databázy elektronických textov v JÚLŠ SAV, ktorú môžeme považovať za predchodkyňu dnešného Slovenského národného korpusu (projekt si v tomto roku pripomína desaťročnú existenciu 2002 – 2012). Pre lexikografov bola etapa, v ktorej A. Jarošová spolu s Vladimírom Benkom položili základy a zásady počítačovej lexi-

kografie, veľmi dôležitým obdobím. Ako najbližší kolegovia oceňujeme všetku precíziu, dôkladnú, a veľmi namáhavú prácu hlavnej redaktorky a editorky tisícok hesiel slovníka analyzovaných a zjednocovaných jej erudovaným okom. Dokladom toho sú nielen tu v nevyhnutnom výbere spomenuté publikované práce našej jubilantky, ale aj mnohopočetné nepublikované analyticko-metodické materiály a inštrukcie, texty zovšeobecňujúce skúsenosti pre autorov (aj budúcich autorov) pri záverečnej editácii a po vyjdení prvého zväzku Slovníka súčasného slovenského jazyka (2006) a v ešte vo väčšej miere po vyjdení druhého zväzku (2011).

Treba spomenúť a oceniť aj jubilantkine ďalšie výskumné a vedecko-organizačné organizačné aktivity – medzinárodnú spoluprácu s partnerským Ústavom pro jazyk český AV ČR na projekte PRINCÍPY A METÓDY TVORBY VÝKLADOVÉHO SLOVNÍKA. Je „zhmotnená“ v dvoch knižných publikáciách LEXIKOGRAFIE V INFORMAČNÍ SPOLEČNOSTI (Red. A. Rangelova, J. Světlá, A. Jarošová, 2008); ČESKÁ A SLOVENSKÁ VÝKLADOVÁ LEXIKOGRAFIA NA ZAČÍATKU 21. STOROČIA (Red. J. Světlá, A. Jarošová, A. Rangelova, 2011). V predchádzajúcej „etape“ vedeckého pôsobenia jubilujúcej vedkyne mala významný medzinárodný rozmer spolupráca A. Jarošovej na projekte krajín Európskej únie TELRI (Transeurópska infraštruktúra jazykových zdrojov). K tomuto druhu aktivít patrí aj práca A. Jarošovej vo výbore Slovenskej terminologickej siete. Medzinárodná akceptácia jej pôsobenia by nebola možná, keby jubilantka nevložila maximum tvorivých síl, mysliteľského potenciálu a pracovného nasadenia do stáleho rozvíjania svojich vedomostí sledovaním výsledkov dosiahnutých v lexikálnej sémantike, v lexikologickom, lexikografickom, v gramatickom výskume, vo frazeologickom výskume svojich predchodcov a súčasníkov v slovákistických aj slavistických (rusistických) aj anglistických štúdiách. Nie náhodou svoj najnovší príspevok určený na tohtoročný kongres a do Zborníka príspevkov k 14. kongresu Asociácie európskych lexikografov EURALEX-u a ktorý sa koná v nórskom Osle, jubilantka nazvala SLOVNÍK SÚČASNÉHO SLOVENSKÉHO JAZYKA: PRODUKT TRADÍCIE A INOVÁCIE. (DICTIONARY OF THE CONTEMPORARY SLOVAK LANGUAGE: PRODUCT OF TRADITION AND INNOVATION).

A. Jarošová na vysokej úrovni a so ct'ou dokáže prezentovať Slovník súčasného slovenského jazyka ako lexikografické dielo, ktoré má ambíciu a cieľ na úrovni najnovších poznatkov súčasnej teórie lexikálnej sémantiky vo výkladovom slovníku národného jazyka veľkého typu ukázať bohatstvo a pestrosť lexikálneho fondu slovenčiny s výstižnými výkladmi lexikálneho významu jeho jednotiek, s gramatickými údajmi a štylistickým hodnotením, ako ho autori chápu v súčasnej etape poznania. Slovník to dokazuje používateľsky ústretovým spôsobom, kde nechýbajú početné inovatívne riešenia, aj metodologický prístup, ktorý priliehavo vystihujú slová našej jubilantky: „Slovník sa viac ako doteraz opiera o model významu ako komplexu hodnotení, postojov a konotácií prezentovaných vo vedomí bežného člena nášho jazykového spoločenstva.“

Ako sa tento cieľ darí dosahovať, naznačili posudzovatelia v recenziách po vyjdení prvých dvoch zväzkov slovníka, ktorí ocenili lingvistickú aj spoločensko-kultúrnu hodnotu tohto diela. Prvý zväzok diela SLOVNÍK SÚČASNÉHO SLOVENSKEHO JAZYKA, A – G získal Certifikát Slovak Gold v oblasti vedy a kultúry; bola mu udeľená aj Prémia Literárneho fondu za vedeckú a odbornú literatúru za rok 2007 v kategórii Slovníková a encyklopedická literatúra; SLOVNÍK SÚČASNÉHO SLOVENSKEHO JAZYKA, H – L získal 3. miesto v medzinárodnej súťaži Slovník roka 2011. Osobnosť vedeckej projektu a hlavnej redaktorky A. Jarošovej je na tomto diele podstatná a výrazne prispela k tomu, že práci lexikografického kolektívu slovníka sa dostalo takýchto ocenení. Jej štúdie stimulované lexikografickou prácou na tomto diele, objasňujúce teoreticko-metodologické pozície, na základe ktorých tento slovník plní svoju deskriptívnu a normatívnu funkciu. Práce s reflektujúcou aj perspektívnou dimenziou prispievajú k zvyšovaniu úrovne tohto viaczväzkového diela.

Najbližší spolupracovníci, spoluriešitelia na projekte Slovníka súčasného slovenského jazyka, celý Jazykovedný ústav ako inštitúcia, kolegovia – jazykovedci z univerzitných pracovísk na Slovensku, jazykovedci z partnerských akademií vied aj z univerzít v blízkom aj vzdialenejšom zahraničí si vysoko cenia výskumné výsledky, ktoré dosiahla A. Jarošová vo výskumných oblastiach lexikológia a lexikografia (v teoretickom pláne aj v praktickej realizácii), korpusová, resp. počítačová lexikografia, a najnovšie aj jej prínos do frazeologického výskumu (oblasti, ktorú slovenskí frazeológovia už dlhé roky rozvíjajú na medzinárodnej úrovni). Kolegovia, priatelia a redakcia časopisu Slovenská reč blahoželajú Alexandre Jarošovej k životnému jubileu a k úspechom v jej doterajšej činnosti výrazne obohacujúcej poznatky slovenskej jazykovedy a lingvistiky vôbec a vyslovujú jej za ňu poďakovanie.

Milá Saška Jarošová! Veľmi si vážime si Tvoje osobnostné vlastnosti, tvoju múdrosť, náročnosť, a pritom taktnosť, s ktorými vedieš riešiteľský kolektív a práce na takom významnom diele, akým je pripravovaný výkladový slovník slovenčiny. Želáme Ti do ďalších rokov veľa tvorivých síl, úspechov v oblasti, ktorej si zasvätila svoj talent a mimoriadne schopnosti a prajeme dostatok zdravia, takého potrebného pre pocit spokojnosti a radosti z dosiahnutých výsledkov, aj z tých ďalších, ktoré ešte prídu.

MLADÉ ŽIVOTNÉ JUBILEUM JANY KESSELOVEJ

Daniela Slančová

*Inštitút slovakistických, mediálnych a knižničných štúdií, Filozofická fakulta
Prešovskej univerzity v Prešove, 17. novembra 1, 080 78 Prešov
e-mail: daniela.slancova@unipo.sk*

Na začiatku jari, 3. apríla 2012, oslávila životné jubileum doc. PaedDr. Jana Kesselová, CSc. Jubileum, okrem toho, že umožňuje prísť k oslávenkyni s pomyselnou kyticou, je príležitosťou pristiaviť sa pri jej tvorbe a poukázať na to, aký teoretický aj aplikačný prínos znamená pre poznanie slovenčiny, pre jej vyučovanie a pre slovenskú lingvistiku vôbec. J. Kesselová (Bartková) sa narodila v r. 1962 v podtatranskej Spišskej Sobote a jej doterajšie pôsobenie je fyzicky úzko späté s východným Slovenskom. Až do maturity na gymnáziu v Poprade žila vo Svite. (Ktovie, možno práve v styku s tatranskou prírodou zrodila sa odolnosť a húževnatosť, s akou prechádza peripetiami života.) Po absolvovaní učiteľského štúdia slovenského jazyka a literatúry a občianskej náuky na Pedagogickej fakulte v Prešove Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach zostala verná prešovskému akademickému prostrediu – pôsobila ako asistentka, odborná asistentka a docentka (od r. 2002) postupne na Pedagogickej fakulte UPJŠ, Fakulte humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity a Filozofickej fakulte tej istej univerzity. V súčasnosti je členkou Katedry slovenského jazyka Inštitútu slovakistických, mediálnych a knižničných štúdií Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity.

Tvorba J. Kesselovej je mnohostranná, no vykazuje viacero priesečníkových bodov, ktoré ju robia vzácnou kompaktnou, vyrovnanou a súladnou. Po prvých troch štúdiách, venovaných pod vplyvom jej vtedajšieho školiteľa prof. Juraja Furdíka slovo tvorbe, sa výskumne osamostatnila a vytyčovala si svoje vedecké záujmy v súlade s utvárajúcim sa náhľadom na zmysel a potreby lingvistického bádania, a to vo vzájomne prepojených intenciách: komunikácia – dialóg – morfológia – komunikácia detí a vývin detskej reči – didaktika slovenského jazyka – korpusová lingvistika. V mnohom je v slovenských podmienkach priekopníčkou. Tak prvá monografia LINGVISTICKÉ ŠTÚDIE O DIALÓGU DETÍ (2001) predstavovala v čase svojho publikovania jednu z prvých ucelených prác, ktoré sa venovali reči slovensky hovoriacich detí. Na základe autentických audionahrávok sa v nej analyzuje dialogická komunikácia detí mladšieho školského veku. Dialóg sa v nej chápe procesuálne, teda jednak ako výsledok rečovej činnosti, jednak ako proces produkcie textu. Podčiarkuje sa v nej potreba skúmať dialóg autenticky, nie na pozadí písaného textu, ako sa to v slovenskej lingvistike tradične robilo. Okrem originálnej typológie dialógu jej zvolený prístup umožnil, ako na to v posudku upozornil spomínaný J. Furdík, novo vyhodnotiť

javy utvárajúce spontánny dialóg, napr. opakovanie a elipsu, tak, že „z hľadiska týchto zistení sa mnohé doterajšie tvrdenia lingvistov i praktické prístupy učiteľov ukazujú ako nedorozumenia, ba ako celkom pomýlené“. Na Lingvistické štúdie o dialógu detí nadväzuje monografia MORFOLÓGIA V KOMUNIKÁCIÍ DETÍ (2003). Rozoberá sa v nej ten istý materiál, no z metodologicky odlišného uhla pohľadu. V interdisciplinárne uchopenej prvej kapitole o paralele hry a jazyka sa nachádzajú výrazné analógie medzi typológiou hry a detského dialógu. V práci sa nadväzuje na J. Dolníkom postulovanú teóriu jazykovej prirodzenosti a prirodzenej morfológie, pričom za jeden z prejavov prirodzenosti v ontogenéze slovnodruhovo diferencovanej morfológie autorka pokladá preferenciu prototypových reprezentantov v prototypových funkciách, teda preferenciu tých prvkov slovnodruhových tried, ktoré sú nositeľmi ich reprezentatívnych vlastností. V ďalších kapitolách sa skúmajú ontogeneticky podmienené funkčnokomunikačné vlastností slovných druhov v prirodzenej komunikácii detí a jednotlivé slovné druhy sa analyzujú podľa miery „prirodzenosti“ výskytu (frekvencie a prototypovej realizácie) v poradí: pronomína, verbá, substantíva, konjunkcie, partikuly, prepozície, adjektíva, adverbiá, numeráliá, interjekcie. Už v tejto publikácii sa ozýva neskoršie naplno prejavovaný záujem o hlbšie skúmanie rečovej realizácie vzťahovosti, a to nielen z hľadiska ontogenézy reči.

Záujem o detskú reč u J. Kesselovej pretrváva, stáva sa jednou z ústredných osobností tímu slovenských bádateľiek, ktorým sa v priebehu necelých desiatich rokov podarilo začať a rozvinúť v slovenských podmienkach priekopnícky výskum ontogenézy reči slovensky hovoriacich detí v ranom období vývinu (od narodenia po predškolský vek). J. Kesselová sa v jeho rámci sústredila hlavne na vývin sémantiky a gramatiky, no jej zástoj v spomínanom výskume bol a je aj všeobecnometodologický. Nateraz hlavným výstupom tejto etapy výskumu je rozsiahla štúdia Sémantické kategórie v ranej ontogenéze reči dieťaťa v kolektívnom zborníku ŠTÚDIE O DETSKEJ REČI (2008). Procesuálne modelovanie vývinu sémantických kategórií spočíva v zachytení ich vývinovej postupnosti, ktorá sa chápe ako prelínanie vonkajšej dynamiky (postupné pribúdanie nových sémantických kategórií a vznik nových kombinácií zo skôr osvojených kategórií) a vnútornej dynamiky (kvantitatívny nárast reprezentantov jednotlivých kategórií a tvarotvorných procesov).

Ďalšiu etapu výskumu predstavovala jeho aplikačná časť spočívajúca v adaptácii skríningového nástroja Communicative Development Inventories na včasné vyhľadávanie detí s hrozbou odchýlného rečového vývinu. Ide o test komunikačného správania pre slovensky hovoriace deti vo veku od 8 do 30 mesiacov, štandardizovaný na vzorke viac ako 1700 detí z celého územia Slovenska, umožňujúci hodnotiť jazykové aj neязыkové správanie detí v danom veku. Výstupom je kolektívna monografia HODNOTENIE KOMUNIKAČNÝCH SCHOPNOSTÍ DETÍ V RANOM VEKU (2010), ktorej je J. Kesselová spoluautorkou. Takto zameraný materiál výskum detskej reči po-

máha odstrániť viaceré mýty prameniace z nie dostatočného autentického poznania tohto vývinu a z mechanického preberania iných zdrojov. J. Kesselová na to upozorňuje slovami: „Longitudinálny výskum autentického materiálu ukázal, že je problematická reliabilnosť niektorých tvrdení o detskej reči v literatúre a že vlastný empirický výskum je nevyhnutný. Napríklad J. Rybár (2005, s. 86) v súvislosti s vývinom reči medzi 18 – 30 mesiacmi uvádza, že ide „o výraznú etapu dvojslovných viet a telegrafickej reči. Je to reč bez ohýbania a predložiek (v tomto štádiu má dieťa výrazné problémy so syntaxou)“. Avšak podľa našich zistení (Kapalková a kol., 2010, s. 106), ak dieťa v období 18 – 30 mesiacov neprodukuje žiadne gramatické tvary a nepoužíva predložky, vývinovo sa nachádza na úrovni 5. percentilu. Ak je gramatický subtest jedinou oblasťou s produkciou spadajúcou do pásma 5. percentilu, dieťa má oneskorený vývin reči. Ak okrem gramatického subtestu dieťa dosahuje pásmo pod 5. percentilom ešte v jednej oblasti hodnotenia, ide o dieťa s identifikovaným rizikom narušeného vývinu reči, ktoré vyžaduje logopedickú a/alebo psychologickú intervenciu (tamtiež, s. 88 – 89).“ (2011b, s. 346)

Ďalšou výrazne sa profilujúcou oblasťou vedeckého záujmu jubilantky je problematika spojok a spájacích výrazov, ktorá si našla vyjadrenie v rozsiahlej kapitole Operátory na rozširovanie a rozvíjanie výpovede v kolektívnej monografii MORFOLOGICKÉ ASPEKTY SÚČASNEJ SLOVENČINY (2011). Spojky a spájacie výrazy sa v nej charakterizujú na báze slovenského národného korpusu spôsobom, ktorý autorka označuje ako deskriptívno-komunikačný. Vyzdvihnúť treba hlavne komunikačný prístup, keď sa zdôrazňuje úloha spojok pri spoluvytváraní pragmaticko-komunikačných funkcií výpovedí. Slovenská lingvistická verejnosť sa už tohto roku môže tešiť na prvú monografiu v slovenskej lingvistike, venovanú spájacím prostriedkom zo synchronného, diachrónneho a ontogenetického hľadiska, ktorú pripravuje kolektív vedený jubilantkou.

J. Kesselová je bádatelkou s teoretickým, ale aj širokým aplikačným záberom. Od začiatku svojej vedeckej tvorby sa rovnako venovala didaktickému rozmeru sprostredkovania poznatkov o slovenskom jazyku. To má v jej chápaní nielen charakter osvojovania, ale aj zažívania a prežívania. Napovedá to názov kolektívnej vysokoškolskej učebnice UČÍME SLOVENČINU KOMUNIKAČNE A ZÁŽITKOVY (2003) a najnovšie kapitoly Zákonitosti morfológického vývinu dieťaťa a Konceptuálne lingvistické východiská v kolektívnej vysokoškolskej učebnici INTEGROVANÁ DIDAKTIKA SLOVENSKEHO JAZYKA A LITERATÚRY PRE PRIMÁRNE VZDELÁVANIE (2011). Integrovaný je aj autorský prístup J. Kesselovej, keďže v spomínaných kapitolách zužitkúva poznatky získané z predchádzajúcich oblastí svojho výskumu. O prístupe autorky svedčia nasledujúce slová: „... predmetom školského opisu morfológického systému slovenčiny majú byť len také jazykové prostriedky, ktoré predtým boli v reči dieťaťa. Vidíme v tom naplnenie požiadavky, aby fyzická činnosť dieťaťa predchádzala pred jej

zvnútornením do podoby myslenia (Fontana, 1997, s. 77). Názorne povedané, neučme dve nové veci odrazu – aj nové výrazy, aj nové lingvistické poznatky o nich. V komunikačných cvičeniach, naopak, využívame tie sémantické skupiny slovných druhov, ktoré sú v spontánnej detskej produkcii okrajové alebo sa nevyskytujú vôbec, prípadne výrazy, ktoré už sú deťom známe, predstavujeme v nových, pre dieťa neobvyklých kontextoch.“ (2011a, s. 343). Na takéto slová má tu správnu akribíciu. Je totiž autorkou, resp. spoluautorkou 36 (!) učebníc, cvičebníc a metodických príručiek pre učiteľov slovenského jazyka pre 1. a 2. stupeň základnej školy. Patrí k priekopníckam dištančného elektronického vzdelávania na slovenských vysokých školách a využívania informačných a komunikačných technológií pri vyučovaní slovenčiny (kolektívne práce VYUŽITIE INFORMAČNÝCH A KOMUNIKAČNÝCH TECHNOLOGIÍ V PREDMETE SLOVENSKÝ JAZYK A LITERATÚRA PRE ZÁKLADNÉ ŠKOLY, 2010; VYUŽITIE INFORMAČNÝCH A KOMUNIKAČNÝCH TECHNOLOGIÍ V PREDMETE SLOVENSKÝ JAZYK A LITERATÚRA PRE STREDNÉ ŠKOLY, 2010). S učiteľmi slovenského jazyka spolupracuje aj na početných metodických stretnutiach, prednáškach a seminároch.

V takomto stručnom prehľade sa dá zmieniť len o monografických prácach jubilantky, do jej personálnej bibliografie však patrí viac ako stovka štúdií (z nich mnohé boli publikované práve v našom časopise), odborných a popularizačných článkov. Domnievam sa, že jej vedeckú tvorbu možno ako celok z metodologického hľadiska charakterizovať slovami dynamika, procesualnosť, vzťahovosť, a to na báze interdisciplinarity a kombinácie kvantitatívnej a kvalitatívnej metodiky.

Prítomnosť J. Jany Kesselovej v slovenskom lingvistickom priestore sa nevyznačuje hlukom superstar. Je to skôr tichšia, no vytrvalá prítomnosť, príznačná poctivou prácou a kritickým sebahodnotením toho, čo má ambíciu prekročiť priestor pracovne. Ak prijmeme názor o ikonickom charaktere štýlu v zmysle bufonovského štýlu, to je človek sám, potom exaktný a elegantný štýl bez zbytočných okrás, zato však čitateľsky prítiažlivý a „pre ľudí“ je výrazným znakom jubilantkinej osobnosti.

Na záver si dovoľím osobnú poznámku: Mám to potešenie tráviť s Jankou Kesselovou veľa času v pracovných diskusiách i priateľských rozhovoroch, pričom jedno sa často prelína s druhým. Deje sa tak v oficiálnom prostredí pracoviska, ale aj mimo neho, pri šálke kávy, ako aj na početných konferenčných a pracovných cestách od Sabinova po Montreal, ktoré nám osud doprial spoločne stráviť. Odchádzam z takýchto stretnutí obohatená o intelektuálne prenikavé názory a nasiaknutá človečnosťou, ktorá je taká charakteristická aj pre vedeckú prácu jubilantky. Zaželajme teda doc. PaedDr. Jane Kesselovej, CSc., pri jej mladom jubileu zdravie, harmonizujúcu prítomnosť najbližších, elán a odhodlanie do ďalšej práce, nech je jej tvorba, ako aj ona sama, pre svojich študentov, kolegov, pre slovenskú lingvistiku a lingvodidaktiku naďalej inšpirujúcou.

Literatúra

- ANDRIČÍK, Marián – FRÜHAUFOVÁ, Eva – KESSELOVÁ, Jana: Využitie informačných a komunikačných technológií v predmete Slovensky jazyk a literatúra pre základné školy. Košice: Elfa 2010. 204 s.
- FONTANA, David: Psychologie ve školní praxi. Praha: Portál 1997, s. 65 – 78.
- KAPALKOVÁ, Svetlana – SLANČOVÁ, Daniela – BÓNOVÁ, Iveta – KESSELOVÁ, Jana – MIKULAJOVÁ, Marína: Hodnotenie komunikačných schopností detí v ranom veku. Bratislava: Slovenská asociácia logopédov 2010. 110 s.
- KESSELOVÁ, Jana: Lingvistické štúdie o komunikácii detí. Prešov: Náuka 2001. 136 s.
- KESSELOVÁ, Jana: Morfológia v komunikácii detí. Prešov: Vydavateľstvo Anna Nagyová 2003. 149 s.
- KESSELOVÁ, Jana: Sémantické kategórie v ranej ontogenéze reči dieťaťa. In: Štúdie o detskej reči. Ed. D. Slančová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2008, s. 121 – 168.
- KESSELOVÁ, Jana: Operátory na rozširovanie a rozvíjanie výpovede. In: Morfológické aspekty súčasnej slovenčiny. Ed.: J. Dolník. Bratislava: VEDA, Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2011, s. 326 – 387.
- LIPTÁKOVÁ, Ľudmila a kol.: Integrovaná didaktika slovenského jazyka a literatúry pre primárne vzdelávanie. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove Pedagogická fakulta, Katedra komunikačnej výchovy, Kabinet výskumu detskej reči a kultúry 2011. 580 s.
- PALEČÁROVÁ, Jana – KESSELOVÁ, Jana – KUPCOVÁ, Jana: Učíme slovenčinu – komunikačne a zážitkovo. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 2003. 240 s.
- RYBÁR, Ján: Vývin jazyka u dieťaťa – vrodené verzus získané. In: Jazyk a kognícia. Eds. J. Rybár – V. Kvasnička – I. Farkaš. Bratislava: Kalligram 2003, s. 84 – 103.
- SABOL, Juraj – ANDRIČÍK, Marián – HEVIER, Daniel – KESSELOVÁ, Jana – MILČÁK, Marián: Využitie informačných a komunikačných technológií v predmete Slovensky jazyk a literatúra pre stredné školy. Učebný materiál. 3. Košice: Elfa 2010. 195 s.

SÚPIS PRÁC DOC. JANY KESSELOVEJ, rod. BARTKOVEJ ZA ROKY 1986 – 2011

Bibliografia prác J. Kesselovej je usporiadaná chronologicky a ďalej v rámci jednotlivých rokov podľa druhu príspevkov. Najprv sa v príslušnom roku uvádzajú knižné práce, vedecké štúdie a odborné články v odborných časopisoch a zborníkoch (polotučne), za nimi (obyčajným typom písma) iné články, referáty, recenzie, drobné príspevky, správy a pod. V závere sa osobitne uvádza redakčná činnosť.

1986

Slovotvorná čeľaď slova robot. In: Kultúra slova, 1986, roč. 20, č. 5, s. 150 – 153.
Vplyv vyučovania slovotvornej stavby slova na rozvoj poznávacích schopností žiakov. In: Komenský, 1986, roč. 111, č. 2, s. 69 – 72.

1987

Čo neviete o medzinárodných slovách. [Tomin, J.: Čo neviete o medzinárodných slovách. Bratislava 1987.] In: Slovenský jazyk a literatúra v škole, 1987/88, roč. 34, č. 5, s. 92 – 94 (ref.).

1988

O zložených adjektívach s časťou -tvorný. In: Slovenská reč, 1988, roč. 53, č. 3, s. 151 – 157.

Lexikálne neologizmy v literatúre science-fiction. In: Slovenská reč, 1988, roč. 53, č. 2, s. 93 – 99.

Metodika jazykovej výchovy v materských školách. [Kočiš, F. – Ďungelová, H. – Glozneková, C.: Metodika jazykovej výchovy v materských školách. Bratislava 1987.] In: Kultúra slova, 1988, roč. 22, č. 5, s. 186 – 189 (rec.).

1990

O vzťahu žiakov k vyučovaniu slovenského jazyka. In: Komenský, 1990, roč. 115, č. 4, s. 214 – 216.

K otázke poznávania vybraných slov. In: Komenský, 1990, roč. 116, č. 3, s. 145 – 147.

Hrkálky dojcencom, chrastítka kojencom. In: Východ na voľné chvíle, príl. Víkend, 1990, č. 22, s. 12. – Tamže: Kto promuje a kto je promovaný (č. 24, s. 12). – Pekingský – pekinský (č. 27, s. 12). – Rómsky jazyk – rómčina, či rómština (č. 34, s. 12).

1991

Komunikatívna koncepcia a nácvik dialógu v slohovej výchove. In: Komenský, 1991, roč. 116, č. 1, s. 20 – 23.

1992

Výstavba dialógu detí. In: Slovenská reč, 1992, roč. 57, č. 5, s. 269 – 277; 1993, roč. 58, č. 5, s. 275 – 281.

K výstavbe dialógu detí. In: Varia. 1. Materiály z Kolokvia mladých jazykovedcov (Modra-Piesok 21. – 22. októbra 1991). Red. M. Nábělková – M. Šimková. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV 1992, s. 98 – 101.

Sémantická syntax na 1. stupni ZŠ. In: Komenský, 1992, roč. 117, s. 14 – 17.

Jazyk – neznámy nástroj. [Krupa, V.: Jazyk – neznámy nástroj. Bratislava 1991.] In: Kultúra slova, 1992, roč. 26, č. 5 – 6, s. 178 – 182 (ref.).

Kniha o fungovaní jazyka v pracovnej komunikácii. [Dohalská-Zichová, M.: Dynamika verbální komunikace – mluvené slovo v teorii a praxi. Praha 1991.] In: Kultúra slova, 1992, roč. 26, č. 10, s. 312 – 315 (ref.).

1993

Sémantická klasifikácia slovies v spontánnom dialógu detí. In: Varia. 2. Materiály z II. kolokvia mladých jazykovedcov (Modra-Piesok 26. – 27. októbra 1992). Red. M. Nábělková – P. Odaloš. Bratislava – Banská Bystrica: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV, Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela 1993, s. 33 – 37.

Kontext v dialogickom texte detí mladšieho školského veku. In: Text a kontext. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Text v priestore jazykovej komunikácie. Text v priestore literárnej komunikácie. Text v priestore didaktickej komunikácie. Prešov 18. – 19. novembra 1993. Red. F. Ruščák. Prešov:

Pedagogická fakulta v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach 1993, s. 117 – 122. ISBN 80-8869-706-9.

Sloveso v reči detí a v jazykových cvičeniach. In: Zborník z vedeckého sympózia Moderné technológie vzdelávania. Časť 4. Komunikačný program výučby materinského jazyka. Súčasné trendy vo vyučovaní cudzích jazykov. (Na obálke: Medacta '93. Medzinárodné sympózium. Vysoká škola pedagogická Nitra. Zborník 4.) Red. A. Hašková et al. Nitra: Vysoká škola pedagogická 1993, s. 51 – 52, angl. res. s. 52.

Komunikatívny princíp vo vyučovaní sloviens na prvom stupni základnej školy. In: Slovenský jazyk a literatúra v škole, 1993/94, roč. 40, č. 3 – 4, s. 106 – 112.

1994

Komunikatívne cvičenia zo slovenského jazyka pre 3. a 4. ročník základnej školy. 1. vyd. Prešov: Exco 1994. 44 s. ISBN 80-967090-1-1 (spoluautorka Ľ. Liptáková).
Opakovanie a jeho funkcia v dialogickom texte. In: Slovenská reč, 1994, roč. 59, č. 6, s. 343 – 351.

1995

Tematické postupnosti v spontánnom monológu v skupine. In: Varia. 4. Materiály zo IV. kolokvia mladých jazykovedcov (Modra-Piesok 30. 11. – 2. 12. 1994). Red. M. Nábělková – P. Odaloš. Bratislava – Banská Bystrica: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV – Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela 1995, s. 42 – 48.

Z didaktiky jazyka a literatúry. In: Slovo o slove, spravodajca katedry slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty v Prešove, 1995, roč. 1, s. 10 – 13.

1996

Úspornosť výrazu v spontánnom dialógu detí. In: Studia Philologica. 3. Red. Z. Stanislavová et al. Prešov: Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach, Pedagogická fakulta v Prešove 1996, s. 159 – 176, slov. res. s. 177, nem. res. s. 177 – 178.

1997

Detská reč a komunikačné vyučovanie materinského jazyka na 1. stupni ZŠ (na materiáli adjektívnej lexiky). In: Varia. 6. Zborník zo VI. kolokvia mladých jazykovedcov (Modra-Piesok 27. – 29. 11. 1996). Red. M. Nábělková. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV 1997, s. 74 – 80. – Znovu publikované: Detská reč a komunikačné vyučovanie materinského jazyka na prvom stupni základnej školy. (Na materiáli adjektívnej lexiky.) In: Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy. Sociolinguistica Slovaca. 3. Red. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 1997, s. 268 – 275. ISBN 80-2240-479-9.

Rétorika na 1. stupni základnej školy. In: Slovo o slove, spravodajca Katedry slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty a Fakulty humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity, 1997, roč. 3, s. 37 – 42. – Znova publikované: Komenský, 1998, roč. 122, č. 7 – 8, s. 159 – 160.

1998

Substantíva v komunikácii (na materiáli spontánneho dialógu detí). In: Slovenská reč, 1998, roč. 63, č. 5, s. 272 – 279.

Od ortofónie ku komunikácii. In: Slovenský jazyk a literatúra v škole, 1998, roč. 44, č. 7 – 8, s. 223 – 229.

Adjektíva v jazykovom systéme a v komunikácii (nad novou učebnicou slovenského jazyka pre 5. ročník základnej školy). In: Slovenský jazyk a literatúra v škole, 1998, roč. 45, č. 12, s. 37 – 41.

Psycholingvistický pohľad na adjektívnu lexiku detí. In: Jazykovédne aktuality, 1998, roč. 35, č. 1 – 2, s. 5 – 11.

Jedenásť esejí o jazyku, reči a človeku. [Findra, J.: Jazyk, reč, človek. Bratislava 1998.] In: Slovo o slove, spravodajca Katedry slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty a Fakulty humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity, 1998, roč. 4, s. 40 – 42 (ref.).

K jubileu profesora Jozefa Jacka. In: Slovenská reč, 1998, roč. 61, č. 2, s. 119 – 120 (k 70. narodeninám J. Jacka). – Další autorkin jubilejný článok s rovnakým názvom pri tej istej príležitosti: Prešovská univerzita, periodikum Akademickiej obce Prešovskej univerzity, 1998, roč. 2, č. 3 – 4, s. 3 – 4.

Nestraťme dieťa v dialógu. In: Rodina a škola, 1998, roč. 46, č. 8, s. 12.

1999

Rozviazané jazyčky. Cvičenia zo slovenského jazyka pre 3. a 4. ročník ZDS. 1. časť. 1. vyd. Prešov: Náuka 1999. 44 s. ISBN 80-968202-2-2.

Ref.: Palenčárová, J.: Aby nám každý rozumel. In: Slovo o slove, spravodajca Katedry slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty v Prešove, 2000, roč. 6, s. 64 – 65 (aj o 2. časti z r. 2000).

O funkcii zámen v dialogickej komunikácii. In: Slovenská reč, 1999, roč. 64, č. 4, s. 193 – 202. angl. abstrakt s. 193.

Dieťa v hre a dialógu (vývinové paralely hry a komunikácia dieťaťa). In: Slovo o slove, spravodajca Katedry slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity, 1999, roč. 5, s. 23 – 28.

Komunikačná funkcia adverbii v spontánnom dialógu detí. In: Retrospektívne a perspektívne pohľady na jazykovú komunikáciu. Materiály z 3. konferencie o komunikácii, Banská Bystrica – Donovaly 11. – 13. septembra 1997. 2. diel. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela 1999, s. 100 – 103. ISBN 80-8055-287-8.

Čeština s maňáskem Hláskem. In: Slovo o slove, spravodajca Katedry slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity, 1999, roč. 5, s. 62 – 64 (ref. o rade učebníc českého jazyka Čeština s maňáskem Hláskem).

2000

Rozviazané jazyčky. Cvičenia zo slovenského jazyka pre 3. a 4. ročník ZŠ. 2. časť. 1. vyd. Prešov: Náuka 2000. 48 s. ISBN 80-968202-4-9.

Ref.: Palenčárová, J.: Aby nám každý rozumel. In: Slovo o slove, spravodajca Katedry slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty v Prešove, 2000, roč. 6, s. 64 – 65 (aj o 1. časti z r. 1999).

Slovenský jazyk pre 7. ročník základných škôl. Učebnica. 1. diel. 1. vyd. Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana 2000. 64 s. ISBN 80-7158-292-1. – 2. vyd. 2002. ISBN 80-7158-395-2 (spoluautori E. Tibenská, V. Patráš, M. Sedláková, J. Sabol).

Ref.: Kašiarová, N.: Didaktická analýza učiva v príprave učiteľa slovenského jazyka na 2. stupni ZŠ. – Pedagogické rozhľady, 2002, roč. 11, č. 3, s. 9 – 10.

Častice v jazykovom systéme a v komunikácii dieťaťa. In: Slovenská reč, 2000, roč. 65, č. 5 – 6, s. 257 – 269, angl. abstrakt s. 257.

2001

Lingvistické štúdie o komunikácii detí. 1. vyd. Prešov: Náuka 2001. 136 s. ISBN 80-89038-05-0.

Ref.: 1. Kupcová, J.: Reč dieťaťa ako objekt lingvistického výskumu. – Slovo o slove. Zborník prác Katedry slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity. 8. Red. L. Sičáková. Prešov: Náuka – Gustáv Moško 2002, s. 90 – 92. ISBN 80-89038-19-0. – 2. Dudok, M.: Monograficky o detskej reči. – Obzory. Príloha Hlasu ľudu pre kultúru, vedu, umenie a literatúru, 2002, roč. 19, č. 1 (212), s. 2.

Slovenský jazyk pre 5. ročník základných škôl pre nevidiacich. Učebnica. 1. časť. 1. vyd. Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana 2001. 64 s. ISBN 80-7158-323-5 (vedúca autorského kolektívu E. Tibenská, spoluautori V. Patráš, J. Sabol, M. Sedláková).

Slovenský jazyk pre 5. ročník ZŠ pre nevidiacich. Gramatická príručka. 1. vyd. Bratislav: Orbis Pictus Istropolitana 2001. 64 s. ISBN 80-7158-324-3 (vedúca autorského kolektívu E. Tibenská, spoluautori V. Patráš, J. Sabol, M. Sedláková).

Slovenský jazyk pre 7. ročník základných škôl. Učebnica. 2. diel. 1. vyd. Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana 2001. 64 s. ISBN 80-7158-299-9. – 2. vyd. 2003. ISBN 80-7158-458-4 (vedúca autorského kolektívu E. Tibenská, spoluautori E. Frühaufová, V. Patráš, J. Sabol, M. Sedláková).

Slovenský jazyk pre 7. ročník základných škôl. Cvičebnica. 1. vyd. Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana 2001. 64 s. ISBN 80-7158-300-6. – 2. vyd. 2002. ISBN 80-7158-376-6. – 3. vyd. 2003. ISBN 80-7158-459-2. – 4. vyd. 2005. ISBN 80-7158-587-4 (vedúca autorského kolektívu E. Tibenská, spoluautori E. Frühaufová, V. Patráš, J. Sabol, M. Sedláková).

Slovenský jazyk pre 8. ročník základných škôl. Učebnica 1. diel. 1. vyd. Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana 2001. 64 s. ISBN 80-7158-310-3. – 2. vyd. 2003.

ISBN 80-7158-460-6 (vedúca autorského kolektívu E. Tibenská, spoluautori E. Frühaufová, V. Patráš, J. Sabol, M. Sedláková).

Ref.: 1. Sedláková, A.: Slovo o slove. Zborník Katedry slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity. 9. Red. Ľ. Sičáková. Prešov: Pedagogická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2003. ISBN 80-8068-119-6. S. 206 – 209. – 2. Sedláková, A.: „Klebeta“ o typografickej úprave textu. – Učiteľské noviny, 2001, roč. 51, 10. 5. 2001, č. 19, s. 4 (rec.).

Metamorfózy jazykového vedomia ako cesta ku komunikácii. In: Slovo a obraz v komunikaci s dětmi. Cesty ke komunikaci. Sborník příspěvků z odborného semináře pořádaného Katedrou českého jazyka a literatury s didaktikou Pedagogické fakulty Olomoucké univerzity a Kabinetem literatury pro mládež, jazykové a literární komunikace Kabinetu českého jazyka a literatury Ostravské univerzity v listopadu 2000. Ed. M. Rosová – R. Novák. Ostrava: Ostravská univerzita 2001, s. 9 – 12. ISBN 80-7042-183-5.

Funkčno-sémantické vlastnosti predložiek v spontánnej komunikácii detí. In: Slovenská reč, 2001, roč. 66, č. 4, s. 204 – 217.

2002

Slovenský jazyk pre 8. ročník základných škôl. Učebnica 2. diel. 1. vyd. Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana 2002. 64 s. ISBN 80-7158-311-1. – 2. vyd. 2004. ISBN 80-7158-529-7 (vedúca autorského kolektívu E. Tibenská, spoluautori E. Frühaufová, V. Patráš, J. Sabol, M. Sedláková).

Rozviazané jazyčky. Cvičenia zo slovenského jazyka pre 3. a 4. ročník ZŠ. Metodický sprievodca. 1. vyd. Prešov: Náuka 2002. 23 s. ISBN 80-89038-18-2.

O kvantifikátoroch (funkcia a sémantika numerálií a iných prostriedkov kvantifikácie v komunikácii detí). In: Studia Philologica. 10. Ed. J. Kesselová. Prešov: Fakulta humanitných a prírodných vied PU 2002, s. 10 – 17. ISBN 80-8068-171-6.

Z centra na perifériu (funkcia a sémantika interjekcií v spontánnom prehovore dieťaťa). In: Slovo o slove. Zborník prác Katedry slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity. 8. Red. Ľ. Sičáková. Prešov: Náuka – Gustáv Moško 2002, s. 25 – 30. ISBN 80-89038-19-0.

Jazyk a reč v školskej komunikácii. In: Jazyk a jazyková komunikace nově – prvky hry ve školní výuce mateřštiny. Tematický materiál k 6. kulatému stolu Hra v komunikaci s dětmi, pořádanému v rámci cyklu Slovo a obraz v komunikaci s dětmi. Ostrava: Pedagogická fakulta Ostravské univerzity 2002. 40 s. ISBN 80-7042-226-2 (spoluautorky J. Svobodová, J. Palenčárová).

Status spojok v sémantickosyntaktických vzťahoch spontánneho komunikátu dieťaťa. In: Slovenská reč, 2002, roč. 67, č. 3, s. 129 – 141, angl. abstrakt s. 129.

Dialóg vo vyučovaní materinského jazyka. In: Slovenský jazyk a literatúra v škole, 2001/2002, roč. 48, č. 9 – 10, s. 270 – 280.

2003

Morfológia v komunikácii dieťaťa. 1. vyd. Prešov: Vydavateľstvo Anna Nagyová 2003. 149 s. ISBN 80-967845-5-2.

Ref.: 1. Pancáková, K.: *Studia Philologica*. 12. Ed. J. Kesselová. Prešov: Fakulta humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity v Prešove 2004, s. 209 – 211. ISBN 80-8068-326-3. – 2. Zajacová, S.: *Slovenská reč*, 2006, roč. 71, č. 3, s. 174 – 179.

Slovenský jazyk pre 8. ročník základných škôl. Zbierka úloh. 1. vyd. Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana 2003. 64 s. ISBN 80-7158-421-5. – 2. vyd. 2004. ISBN 80-7158-574-2 (vedúca autorského kolektívu E. Tibenská, spoluautori E. Frühaufová, V. Patráš, J. Sabol, M. Sedláková).

Slovenský jazyk pre 9. ročník základných škôl. Učebnica. 1. diel. 1. vyd. Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana 2003. 64 s. ISBN 80-7158-419-3. – 2. vyd. 2005. ISBN 80-7158-628-5 (vedúca autorského kolektívu E. Tibenská, spoluautori E. Frühaufová, V. Patráš, J. Sabol, M. Sedláková).

Ref.: Sedláková, A.: *Slovo o slove*. Zborník Katedry slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity. 10. Red. Ľ. Sičáková. Prešov: Pedagogická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2004, s. 206 – 210. ISBN 80-8068-290-9.

Učíme slovenčinu komunikačne a zážitkovo. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 2003. 222 s. ISBN 80-10-00328-X (spoluautorky J. Kupcová, J. Pálenčárová).

Ref.: Pancáková, K.: *Slovenčina komunikačne a zážitkovo*. – *Slovenský jazyk a literatúra v škole*, 2005/2006, roč. 52, č. 1 – 2, s. 56 – 58.

K princípu prirodzenosti v ontogenéze morfológie (na materiáli tzv. vzťahových slov v komunikácii dieťaťa). In: *Komunikácia a text*. Zborník materiálov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou organizovanej pri príležitosti životného jubilea doc. PhDr. Františka Ruščáka, CSc., v dňoch 15. – 16. novembra 2001 v Prešove. Red. Z. Stanislavová. Prešov: Náuka 2003, s. 200 – 204, angl. res. s. 204. ISBN 80-89038-21-2.

Morfológia v lingvistickom a didaktickom kontexte (na materiáli spojkového subsystému slovenčiny). In: *Príprava učiteľov elementaristov v novom storočí*. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie, Prešov 26. – 27. 9. 2002. Zost. D. Šimčík – M. Portik. Prešov: Pedagogická fakulta Prešovskej univerzity 2003, s. 455 – 459. ISBN 80-8068-146-5.

Možnosti a obmedzenia informačno-komunikačných technológií vo vyučovaní. K východiskám a zámerom experimentu. In: *Trendy soudobé výuky didaktických disciplín na vysokých školách*. Sborník příspěvků z mezinárodní elektronické konference, duben – říjen 2003. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně 2003, s. 7 – 82. ISBN 80-70-44-495-9 (spoluautori F. Franko, E. Drotárová).

Slovensko-český pasívny bilingvizmus detí a mládeže v premenách času. In: *Slovo a obraz v komunikaci s dětmi – komunikace s dětmi v proměnách doby*.

- Sborník příspěvků z odborného semináře pořádaného Katedrou českého jazyka a literatury s didaktikou PdF OU a Kabinetem literatury pro mládež, jazykové a literární komunikace Katedry českého jazyka a literatury Pedagogické fakulty Ostravské univerzity 21. listopadu 2003. Red. R. Novák. Ostrava: Ostravská univerzita 2003, s. 5 – 9. ISBN 80-7042-305-6 (spoluautorka J. Palenčárová).
- „Monológ“ vo vyučovaní materinského jazyka. In: Slovenský jazyk a literatúra v škole, 2002/2003, roč. 49, č. 7 – 8, s. 208 – 216 (spoluautorka J. Palenčárová).
- Spojky ako indikátor myšlienkových operácií dieťaťa mladšieho školského veku. In: Slovo o slove. Zborník Katedry slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity. 9. Red. Ľ. Sičáková. Prešov: Pedagogická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2003, s. 57 – 63. ISBN 80-8068-119-6.
- Systémový a komunikačný prístup v morfológickom výskume (na materiáli predložkového a spojkového subsystému detskej komunikácie). In: Tradícia a perspektívy gramatického výskumu na Slovensku. Ed. M. Šimková. Bratislava: Veda 2003, s. 108 – 112, angl. res. s. 112. ISBN 80-224-0732-1.
- 2004
- Slovenský jazyk pre 9. ročník základných škôl. Učebnica 2. diel. 1. vyd. Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana 2004. 64 s. ISBN 80-7158-420-7 (vedúca autorského kolektívu E. Tibenská, spoluautori J. Sabol, M. Sedláková).
- Komunikačná funkcia slovenčiny v nových informačných technológiách (na materiáli videokonferenčného dialógu). In: Slovenčina na začiatku 21. storočia. Na počesť profesora Ivora Ripku. Ed. M. Imrichová. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove – Fakulta humanitných a prírodných vied 2004, s. 78 – 86, angl. res. s. 86. ISBN 80-8068-271-2 (spoluautori A. Dirner, F. Franko, P. Murín).
- Slovensko-český pasívny bilingvizmus detí a mládeže. (Sonda do jazykového vedomia detí a mládeže.) In: Slovo o slove. Zborník Katedry slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity. 10. Red. Ľ. Sičáková. Prešov: Pedagogická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2004, s. 24 – 33. ISBN 80-8068-290-9 (spoluautorka J. Palenčárová).
- Informačno-komunikačné technológie vo vyučovaní ako prostriedok výchovy k samostatnosti (k východiskám a zámerom výskumu). In: Aktuálne trendy v teórii výchovy. Zborník príspevkov z medzinárodného vedecko-teoretického seminára, Prešov, 2. – 3. 10. 2003. 2. časť. Prešov: Fakulta humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity 2004, s. 196 – 202. ISBN 80-8068-256-9 (spoluautori F. Franko, E. Drotárová).
- The effectivity of pedagogical communication in distance learning (interpretation of the results of an experiment). In: ICETA 2004 Conference Proceedings. 3rd

International Conference on Emerging Telecommunications Technologies and Applications. Ed. F. Jakab – L. Samuelis – M. Bučko. Košice: Elfa 2004, s. 555 – 562. ISBN 80-89066-85-2 (spoluautori Š. Franko, E. Litavcová, A. Dirner).

O dialógu v súčasnej škole [Höflerová, E.: Školský dialóg a jeho vliv na rozvoj reči detí. Ostrava, Pedagogická fakulta Ostravskej univerzity 2003. 119 s.]. In: Slovo o slove. Zborník Katedry slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity. 10. Red. Ľ. Sičáková. Prešov: Pedagogická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2004, s. 191 – 194. ISBN 80-8068-290-9 (rec.).

2005

Slovenský jazyk. 1. Experimentálny učebný text pre 3. ročník ZŠ. 1. vyd. Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana 2005. 48 s. ISBN 80-7158-640-4 (spoluautorky Z. Hirschnerová, M. Sedláková).

Slovenský jazyk. 1. Pracovný zošit. Experimentálny učebný text pre 3. ročník ZŠ. 1. vyd. Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana 2005. 48 s. ISBN 80-7158-641-2 (spoluautorky Z. Hirschnerová, M. Sedláková).

Hra ako východiskový princíp vývinu a vyučovania dialógu. In: Tradiční a netradiční metody a formy práce ve výuce českého jazyka na základní školy. Sborník prací z mezinárodní konference konané 19. března 2004 na Pedagogické fakultě UP v Olomouci. Olomouc: Univerzita Palackého 2005, s. 82 – 90. ISBN 80-244-1002-8.

K princípu prirodzenosti v ontogenéze morfológie. In: Jazyk a komunikácia v súvislostiach. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej 24. a 25. júna 2004 na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Zost. J. Dolník. Bratislava: Univerzita Komenského 2005, s. 49 – 58. ISBN 80-223-2023-4.

Porozumenie textu ako znovuoživený lingvo-didaktický problém. In: Slovo o slove. Zborník Katedry komunikačnej a literárnej výchovy Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity. 11. Ed. Ľ. Sičáková – Ľ. Liptáková. Prešov: Pedagogická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2005, s. 62 – 72. ISBN 80-8068-362-X.

Osobné zámená ako prostriedky sociálnej deixy v súčasnej hovorenej komunikácii. In: Západoslonské jazyky v 21. storočí. Zborník vedeckovýskumných prác. Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici – Ostravská univerzita v Ostrave – Uniwersytet Slaski w Katowicach. Ed. P. Odaloš. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela 2005, s. 69 – 83. ISBN 80-8083-154-8.

Komunikačno-pragmatický status osobných zámen v súčasnej hovorenej komunikácii. In: Slovenská reč, 2005, roč. 70, č. 3, s. 129 – 141.

Komunikačná funkcia jazyka v stredoškolskej výučbe slovenčiny. In: Slovenský jazyk a literatúra v škole, 2004/2005, roč. 51, č. 5 – 6, s. 129 – 136.

Využitie slohových postupov a útvarov. 2. In: Naša škola. Odborný metodický časopis pre učiteľov predškolských zariadení a 1. stupňa základnej školy, 2005, roč. 8, č. 8, s. 10 – 16 (spoluautorka J. Palenčárová).

Jazyk a literatúra v príprave budúceho učiteľa. [Jazykové a literárni vzdelávaní žiakov, učiteľů a vychovateľů – teórie a súčasná praxe. Ed. E. Höflerová. Ostrava, Pedagogická fakulta Ostravské univerzity 2004. 103 s.]. In: Slovo o slove. Zborník Katedry komunikačnej a literárnej výchovy Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity. 11. Ed. Ľ. Sičáková – Ľ. Liptáková. Prešov: Pedagogická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2005, s. 226 – 229 ISBN 80-8068-362-X. (rec.).

2006

Slovenský jazyk. Učebnica. 1. časť. Experimentálny učebný text pre 4. ročník ZŠ. Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana 2006. 96 s. ISBN 80-7158-729-X ((spoluautorky Z. Hirschnerová, M. Sedláková).

Slovenský jazyk. Učebnica. 2. časť. Experimentálny učebný text pre 3. ročník ZŠ. Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana 2006. 96 s. ISBN 80-7158-646-3 (spoluautorky Z. Hirschnerová, M. Sedláková).

Slovenský jazyk. Učebnica. 2. časť. Experimentálny učebný text pre 4. ročník ZŠ Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana 2006. 120 s. ISBN 80-7158-762-1 (spoluautorky Z. Hirschnerová, M. Sedláková).

Virtuálna kolaborácia a e-learning. Nitra: Pedagogická fakulta UKF v Nitre 2006. 112 s. ISBN:978-80-8094-053-9 (spoluautori T. Kozík, M. Hostovecký, M. Ožvoldová, F. Franko, A. Dirner, R. Bernátová, M. Bernát, M. Lošonská).

Slovenský jazyk pre 9. ročník základných škôl. Zbierka úloh a cvičení. Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana 2006. 64 s. ISBN 80-7158-694-3 (vedúca autorského kolektívu E. Tibenská, spoluautori E. Frühaufová, Ľ. Liptáková, J. Sabol, M. Sedláková).

K vzťahu sémantických kategórií, pragmatických funkcií a priemernej dĺžky výpovede v ranej ontogenéze reči dieťaťa. In: Studia Slovaca. Zborník vedeckých prác členov Katedry slovenského jazyka a literatúry. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Pedagogická fakulta, Katedra slovenského jazyka a literatúry 2006, s. 26 – 33. ISBN 80-8083-350-8 (spoluautorka Daniela Slančová).

Úspešnosť humanitne orientovaných študentov v priamej a dištančnej výučbe In: Technológia vzdelávania, 2006, roč. 14, č. 8, s. 14 – 17 (spoluautor F. Franko).

Kreatívne písanie v komunikačnom a zážitkovom vyučovaní materinského jazyka na 1. stupni ZŠ. In: Zborník zo Sympózia o tvorivom písaní. Bratislava: Metodicko-pedagogické centrum Bratislavského kraja 2006, s. 94 – 97. ISBN 80-7164-409-9 (spoluautorka J. Palenčárová).

Kognitívno-afektívne aspekty dištančnej prípravy budúcich učiteľov slovenského jazyka. In: Tradiční a netradiční metody a formy práce ve výuce českého jazyka na základní škole. Sborník prací z mezinárodní konference. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta 2006, s. 59 – 63. ISBN 80-244-1282-9 (spoluautor F. Franko).

Písanie ako proces alebo tvorivé písanie na 1. stupni ZŠ. In: Slovo o slove. Zborník Katedry komunikačnej a literárnej výchovy Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity. 12. Ed. Ľ. Sičáková – Ľ. Liptáková. Prešov: Prešovská univerzita, Pedagogická fakulta, Katedra komunikačnej a literárnej výchovy 2006, s. 71 – 78. ISBN:80-8068-362-X (spoluautorka J. Palenčárová).

2007

Slovenský jazyk pre 3. ročník základných škôl. Metodická príručka. Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana 2007. 108 s. ISBN 978-80-7158-881-2 (spoluautorky Z. Hirschnerová, M. Sedláková).

Slovenský jazyk pre 3. ročník základných škôl. Učebnica. Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana 2007. 184 s. ISBN 978-80-7158-770-5 (spoluautorky Z. Hirschnerová, M. Sedláková).

Slovenský jazyk pre 3. ročník základných škôl. Pracovný zošit. Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana 2007. 96 s. ISBN 978-80-7158-769-9 (spoluautorky Z. Hirschnerová, M. Sedláková).

Slovenský jazyk. 8. Zbierka úloh a cvičení. Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana 2007. 72 s. ISBN 978-80-7158-684-5 (spoluautorky J. Krajčovičová, M. Caltiková).

Komunikačný potenciál operátorov na rozširovanie a rozvíjanie výpovede. In: Jazyk a komunikácia v súvislostiach. 2. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie 6. – 7. 9. 2007 na Katedre slovenského jazyka Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Ed. O. Orgoňová. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského 2007, s. 354 – 362. ISBN 978-80-223-2427-4.

K sémantickým kategóriám a pragmatickým funkciám v ranej ontogenéze reči dieťaťa In: Zborník materiálov zo 6. medzinárodnej vedeckej konferencie o komunikácii Kontinuítne a diskontinuítne otázky jazykovej komunikácie, Banská Bystrica, 13. – 15. septembra 2006. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici 2007, s. 178 – 183. ISBN 978-80-8083-455-5 (spoluautorka D. Slančová).

Áno, ale... (o komunikačnom potenciáli adverbatívnych operátorov. In: Slovo o slove. Zborník Katedry komunikačnej a literárnej výchovy Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity. 13. Ed. Ľ. Sičáková – Ľ. Liptáková – B. Hlebová. 1. vyd. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Pedagogická fakulta, Katedra komunikačnej a literárnej výchovy 2007, s. 127 – 134. ISBN 978-80-8068-646-8.

2008

Slovenský jazyk pre 4. ročník základných škôl. Metodická príručka. Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana 2008. 120 s. ISBN 978-80-7158-864-1 (spoluautorky Z. Hirschnerová, M. Sedláková).

- Slovenský jazyk pre 4. ročník základných škôl. Učebnica. 1. vyd. Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana 2008. 208 s. ISBN 978-80-7158-862-7 (spoluautorky Z. Hirschnerová, M. Sedláková).
- Slovenský jazyk pre 4. ročník základných škôl. Pracovný zošit. 1. vyd. Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana, 2008. 96 s. ISBN 978-80-7158-863-4 (spoluautorky Z. Hirschnerová, M. Sedláková).
- Slovenský jazyk. 8. Metodická príručka. Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana 2008. 128 s. ISBN 978-80-7158-686-9 (spoluautorky J. Krajčovičová).
- Operátory príčinného vzťahu v súčasnej písanej slovenčine. In: Slovo o slove. Zborník Katedry komunikačnej a literárnej výchovy Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity. 14. Ed. Ľ. Sičáková – K. Vužňáková – R. Rusňák. 1. vyd. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Pedagogická fakulta, Katedra komunikačnej a literárnej výchovy 2008, s. 23 – 30, angl. res. s. 30. ISBN 978-80-8068-752-6.
- Sémantické kategórie v ranej reči dieťaťa. In: Štúdie o detskej reči. Ed. D. Slančová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2008, s. 121 – 167. ISBN 978-80-8068-701-4.
- K procesuálnemu modelovaniu sémantických kategórií v rannom vývine detskej reči. In: Člověk – jazyk – text. Sborník z mezinárodní lingvistické konference. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích 2008, s. 141 – 145. ISBN:978-80-7394-075-1 (spoluautorka D. Slančová).
- Lingvo-didaktické východiská tvorby učebných osnov zo slovenského jazyka pre 2.-4. ročník základnej školy. In: Inovácie vo vyučovaní jazyka a literatúry [elektronický zdroj]. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Pedagogická fakulta, Katedra komunikačnej a literárnej výchovy 2008, s. 20 – 42. ISBN 978-80-8068-795-3.
- Jazyk a sloh v súčasnej škole: model – učebnice – výsledky. In: Jazyk a literatúra v škole: zážitok a poznanie. Zborník z medzinárodnej konferencie Jazyk a literatúra v škole – zážitok a poznanie, 18. – 19. 10. 2007 v Prešove. Ed. J. Kesselová – M. Germušková. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Fakulta humanitných a prírodných vied 2008, s. 59 – 64. ISBN 978-80-8068-788-5.

2009

- Slovenský jazyk pre 5. ročník základných škôl. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá 2009. 141 s. ISBN 978-80-10-01787-4 (spoluautorky J. Krajčovičová, M. Sedláková, Z. Hirschnerová).
- Slovenský jazyk pre 6. ročník základných škôl. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 2009. 95 s. ISBN 978-80-10-01800-0 (spoluautorka J. Krajčovičová).

- Výskum detskej reči – východisko slovenskej verzie testu CDI. In: Kvalitatívni prístup a metódy vo viedach o človeku. 8. Kvalitatívni prístup pro praxi. Ed. M. Šucha – M. Charvát – V. Řehan. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci 2009, s. 279 – 287. ISBN:978-80-244-2374-6 (spoluautorka S. Kapalková).
- Operators for extending and developing an utterance (based on operators of concessive relation). In: NLP, Corpus Linguistics, Corpus Based Research. NLP, Corpus Linguistics, Corpus Based Research. Fifth International Conference, Smolenice, Slovakia, 25 – 27 November 2009. Proceedings. Brno: Tribun 2009, s. [184] – 197. ISBN 978-80-7399-875-2. URL:<http://korpus.juls.sav-ba.sk/~slovko/2009>
- Operátory podmienkových vzťahov v súčasnej slovenčine (korpusové inšpirácie). In: Języki zachodniosłowianskie w XXI wieku. Tom 3. Współczesne języki słowiańskie. Red. O. Wolińska – M. Szymczak-Rozlach. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego 2009, s. [93] – 97. ISBN 978-83-226-1769-4.
- O zmysle vyučovania slovenčiny v súčasnej škole. In: Slovo o slove. Zborník Katedry komunikačnej a literárnej výchovy Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity. 15. Ed. Ľ. Liptáková – K. Vužňáková – R. Rusňák. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Pedagogická fakulta, Katedra komunikačnej a literárnej výchovy 2009, s. 151 – 158. ISBN 978-80-8068-972-8.
- Laheyovej systém sémantických kategórií v diagnostike rečového vývinu dieťaťa hovoriaceho po slovensky (porovnávacia štúdia). In: Logopaedica. 12. Zborník Slovenskej asociácie logopédov. Bratislava: Mabag 2009, s. 52 – 59. ISBN 978-80-89113-59-0.

2010

- Slovenský jazyk pre 7. ročník základných škôl. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 2010. 95 s. ISBN 978-80-10-01840-6 (spoluautorka J. Krajčovičová).
- Operátory na rozširovanie a rozvíjanie výpovede. In: Morfologické aspekty súčasnej slovenčiny. Ed. J. Dolník. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2010, s. [326]-386. ISBN 978-80-224-1159-2.
- Hodnotenie komunikačných schopností detí v ranom veku. Bratislava: Slovenská asociácia logopédov Slovenska 2010. 110 s. ISBN 978-80-89113-83-5 (spoluautorky S. Kapalková, D. Slančová, I. Bónová, M. Mikulajová).
- Slovak. In: Revue belge de philologie et d'histoire, 2010, roč. 88, č. 3, s. 873 – 896 (spoluautorka D. Slančová).
- Využitie informačných a komunikačných technológií v predmete Slovenský jazyk a literatúra pre základné školy. Učebný materiál – modul 3. Košice: Elfá 2010. 203 s. ISBN 978-80-8086-159-9 (spoluautori E. Frühaufová, M. Olšiak, M. Sedláková).

Využitie informačných a komunikačných technológií v predmete Slovenský jazyk a literatúra pre stredné školy. Učebný materiál – modul 3. Košice: Elfa 2010. 195 s. ISBN 978-80-8086-150-6 (spoluautori Juraj Sabol, M. Andričík, D. Hevier, M. Milčák).

Slovenský národný korpus v škole alebo slovenčina pod mikroskopom. In: Slovo o slove. Zborník Katedry komunikačnej a literárnej výchovy Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity. 16. Ed. Ľ. Liptáková – M. Andričíková – M. Klimovič. Prešov: Katedra komunikačnej a literárnej výchovy, Pedagogická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2010, s. 198 – 207. ISBN 978-80-555-0201-4.

Priestor a čas v ranej ontogenéze. In: Užívaní a prožívaní jazyka. Zborník k 90. narodeninám F. Daneša. Ed. S. Čmejrková – J. Hoffmannová – E. Havlová. Praha: Univerzita Karlova v Praze - Nakladatelství Karolinum 2010, s. 464 – 470. ISBN 978-80-246-1756-5.

Active learning in humanities using ICT. In: ICETA 2010 [elektronický zdroj]. 8th international conference on emerging elearning technologies and applications. Košice: Elfa 2010. [6 s.] ISBN 978-80-8086-166-7 (spoluautori M. Andričík, D. Hevier, M. Milčák, Juraj Sabol).

O dyslexii nielen pre terapeutov. [Mikulajová, M.: Jazykovo-kognitívne metódy prevencie a terapie dyslexie. Bratislava: Mabag 2009. 69 s. ISBN 978-80-89113-74-3]. In: Slovo o slove. Zborník Katedry komunikačnej a literárnej výchovy Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity. 16. Ed. Ľ. Liptáková – M. Andričíková – M. Klimovič. Prešov: Katedra komunikačnej a literárnej výchovy, Pedagogická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2010, s. 372 – 374. ISBN 978-80-555-0201-4.

2011

Slovenský jazyk pre 8. ročník základnej školy a 3. ročník gymnázia s osemročným štúdiom. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá 2011. 126 s. ISBN 978-80-10-02039-3 (spoluautorka J. Krajčovičová).

Slovenský jazyk pre 9. ročník základnej školy a 4. ročník gymnázia s osemročným štúdiom. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá 2011. 125 s. ISBN 978-80-10-02106-2 (spoluautorka J. Krajčovičová).

Zlučovací vzťah v komunikačných a kognitívnych súvislostiach. In: Jazykovedný časopis, 2011, roč. 62, č. 2, s. 81 – 94, angl. abstrakt s. 81.

Cross-cultural and cross-linguistic relations of the Tests of Communicative behaviour (TEKOS I and TEKOS II) for Slovak-speaking children. In: International conference on reading, spelling and writing development: enhancing literacy development in European languages, Prague June 4 – 5, 2011 [1st Eldel conference]. Praha: Univerzita Karlova v Prahe, Pedagogická fakulta 2011, s. 31 (spoluautorky S. Kapalková, D. Slančová, S. Zajacová) (abstrakt).

Mean length of utterance in morphemes, syllables and words in Slovak as a flective

language – theory and practice. In: IASCL 2011 Montreal. 12th International congress for the study of child language: social, genetic and cognitive determinants in the acquisition and development of language. Montreal: Université du Québec a Montréal 2011, s. 192 (spoluautorky S. Kapalková, D. Slančová, S. Zajacová) (abstrakt).

Integrovaná didaktika slovenského jazyka a literatúry pre primárne vzdelávanie.

Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Pedagogická fakulta 2011. 575 s. ISBN 978-80-555-0462-9 (spoluautori Ľ. Liptáková, Z. Stanislavová, Ľ. Sičáková, B. Hlebová, M. Klimovič, R. Rusňák, K. Vužňáková, M. Andričíková, A. Mitrová, E. Pršová, M. Tkáčová, A. Sochovičová, D. Cibáková).

Operátory prístupkového vzťahu v súčasnej písanej slovenčine. In: Vidy jazyka a jazykovedy. Na počesť Miloslavy Sokolovej. Ed. M. Ološtiak – M. Ivanová – D. Slančová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, s. 208 – 219, angl. res. s. 219. ISBN 978-80-555-0335-6.

Vývin gramatiky v detskej reči na základe priemernej dĺžky výpovede. In: Vidy jazyka a jazykovedy. Na počesť Miloslavy Sokolovej. Ed. M. Ološtiak – M. Ivanová – D. Slančová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, s. 104 – 115, angl. res. s. 115. ISBN 978-80-555-0335-6 (spoluautorky S. Kapalková, I. Bónová, M. Mikulajová, D. Slančová, S. Zajacová).

Redakčná činnosť

Studia Philologica. 6. Prešov, Fakulta humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity v Prešove 1998. 144 s. (výkonná redaktorka).

Studia Philologica. 7. Prešov: Fakulta humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity 2000. 141 s. ISBN:80-88885-85-X (editorka, spolueditori F. Ruščák, J. Bača, P. Zubal, R. Rafajlovičová).

Studia Philologica. 8. Prešov: Fakulta humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity v Prešove 2001. 218 s. ISBN 80-8068-035-3 (editorka a členka red. rady).

Studia Philologica. 9. Prešov: Fakulta humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity v Prešove 2002. 132 s. ISBN:80-8068-094-9 (editorka a členka red. rady).

Studia Philologica. 10. Prešov: Fakulta humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity v Prešove 2002. 200 s. ISBN 80-8068-171-6 (editorka a členka red. rady).

Studia Philologica. 11. Prešov: Fakulta humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity v Prešove 2003. 245 s. ISBN 80-8068-238-0 (editorka a členka red. rady).

Ref.: Pancáková, K.: Slovo o slove. Zborník Katedry slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity. 10. Red. Ľ. Sičáková. Prešov: Pedagogická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2004, s. 211 – 214. ISBN 80-8068-290-9.

Studia Philologica. 12. Prešov: Fakulta humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity v Prešove 2004. 218 s. ISBN 80-8068-326-3 (editorka a členka red. rady).

Studia Philologica. 13. [elektronický zdroj]. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove 2008. ISBN 978-80-8068-785-4 (editorka a členka red. rady).

Jazyk a literatúra v škole: zážitok a poznanie. Zborník z medzinárodnej konferencie Jazyk a literatúra v škole – zážitok a poznanie, 18. – 19. 10. 2007 v Prešove. Ed. J. Kesselová – M. Germušková. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Fakulta humanitných a prírodných vied 2008, s. 59 – 64. ISBN 978-80-8068-788-5 (editorka, spolueditorka M. Germušková).

Literatúra

- Oravcová, A.: Autorský register časopisu Slovenská reč 51, 1986 – 60, 1995. – Slovenská reč, 60, 1995, s. 352 (záznam prác J. Kesselovej uverejnených v r. 1988 – 1994 v Slovenskej reči).
- Jana Kesselová, rod. Bartková. In: Dvonč, L.: Slovenskí jazykovedci. Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov (1986 – 1995). Bratislava: Veda 1998, s. 265 – 266 (súpis prác J. Kesselovej za roky 1986 – 1995).
- Jana Kesselová, rod. Bartková. In: Dvonč, L.: Slovenskí jazykovedci. Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov (1996 – 2000). Bratislava: Veda 2003, s. 180 – 181. ISBN 80-224-0719-4 (súpis prác J. Kesselovej za roky 1996 – 2000).
- Jana Kesselová, rod. Bartková. In: Behýlová, J. – Smetanová, Y.: Slovenskí jazykovedci. Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov (2001 – 2005). Bratislava: Veda 2009, s. 191 – 194. ISBN 978-80-224-1063-2 (súpis prác J. Kesselovej za roky 2001 – 2005).

S použitím záznamov Ladislava Dvonča (r. 1986 – 2000) zostavila Júlia Behýlová.

130. VÝROČIE NARODENIA PAVLA BUJNÁKA

Ivor Ripka

Pedagogická fakulta Univerzity Komenského, Katedra slovenského jazyka a literatúry, Šoltésovej 4, 811 08 Bratislava, e-mail: ripka@fedu.uniba.sk

Pavel Bujnák, ktorého život i jazykovedné dielo chceme pri výročnej príležitosti krátko pripomenúť, sa narodil 23. marca 1882 v Dolnom Kubíne. Ľudovú školu vychodil vo svojom rodisku, meštiansku školu v Liptovskom Mikuláši. V roku 1900 ako 18-ročný maturoval na gymnáziu v Banskej Štiavnici. V r. 1900 – 1904 študoval teológiu v Bratislave; po jej absolvovaní bol v období r. 1904 – 1905 na študijnom pobyte v Lipsku, kde sa venoval najmä orientálnej filológii. Po návrate z Nemecka pôsobil (1905 – 1908) ako kaplán slovenskej evanjelickej cirkvi v Budapešti, kde sa angažoval aj v Slovenskom spolku vo funkcii predsedu jeho literárneho odboru. V tých rokoch začínal aj publikovať svoje prvé, pozitivizmom ovplyvnené literárne práce (kritky), no popritom si na budapeštianskej univerzite u profesora Oszkára Asbótha (1852 – 1920), ktorý sa venoval najmä výskumu slovensko-maďarských jazykových vzťahov, prehľboval aj svoje vedomosti z jazykovednej slavistiky a hun-garistiky. Od r. 1909 bol farárom v Krupine, kde výrazne rozvinul svoju publikačnú činnosť ako literárny kritik, historik a erudovaný estetik; v r. 1919 – 1922 bol redak-torom HONTIANSKEHO SLOVÁKA.

R. 1922 odišiel Pavel Bujnák do Prahy, kde bol najprv hlavným knihovníkom Verejnej a univerzitnej knižnice. Od r. 1924 prednášal ako docent ugrofínsku filoló-giu (najmä maďarský jazyk a literatúru) a komparatistiku na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity v Prahe, kde aj založil prvú katedru maďarského jazyka a litera-túry v Československej republike. Vo Fínsku v r. 1926 bol na študijnom pobyte a o tri roky neskôr sa stal mimoriadnym profesorom. V Prahe bol o. i. aj členom Zboru pre výskum Slovenska a Podkarpatskej Rusi pri Slovanskom ústave, predse-dom miestneho odboru Matice slovenskej. R. 1931 bol ustanovený za riadneho vy-sokoškolského profesora; vtedy už prednášal aj na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Bol aktívnym členom Učenej spoločnosti Šafárikovej: viedol jej literárnohistorický odbor, bol predsedom Slovníkovej komisie jazykoved-ného odboru. V posledných rokoch svojho života usmerňoval ako hlavný redaktor práce na prvej slovenskej (všeobecnej) encyklopédii. Tento SLOVENSKÝ NÁUČNÝ SLOV-NÍK (v podtitule označený ako PRÍRUČNÁ ENCYKLOPÉDIA VEDOMOSTÍ V TROCH DIELOCH) vydala Litevna (literárne a vedecké nakladateľstvo Vojtech Tilkovsky) v Prahe a Bratislave r. 1932. Pavel Bujnák do tohto diela prispel aj ako autor; najrozsiahlejšia je jeho stať o slovenskej literatúre. Pripravoval aj SLOVNÍK HVIEZDOSLAVOVEJ BÁSNIC-KEJ REČI a MIESTOPISNÝ SLOVNÍK SLOVENSKA do r. 1525, no tieto výrazne jazykovedné

a lexikografické práce už nedokončil. Zomrel ako 51-ročný 13. novembra 1933 v Prahe; pochovaný je v rodnom Dolnom Kubíne.

Novšie (súčasný) slovenské encyklopédie predstavujú Pavla Bujnáka v prvom rade (v zásade logicky a oprávnene) najmä ako literárneho kritika a historika, estetika a prekladateľa, no označujú ho aj ako jazykovedca. Na tomto mieste nebudeme a nemôžeme prezentovať jeho vskutku rozkošatené nejazykovedné aktivity a publikácie. Bol by to rozsiahly súpis. Len marginálne pripomíname, že jeho estetické štúdie, ktoré v r. 1957 vyšli súborne v knihe *ZO SLOVENSKEJ ESTETIKY*, tvoria dnes súčasť digitalizovaného Zlatého fondu (slovenskej literatúry) denníka SME. Na digitalizáciu sú pripravené aj Bujnákovy *STRUČNÉ DEJINY LITERATÚRY ČESKOSLOVENSKEJ PO ŠTÚRA* (Banská Štiavnica 1923), ktoré boli najpoužívanejšou učebnicou literatúry na stredných školách v prvej Československej republike.

Ako jazykovedec sa Pavol Bujnák prezentoval knižnou prácou *PRAEFIXA VERBALIA V JAZYKOCH UGROFINSKÝCH A ZVLÁŠTE V MAĎARSKOM*. Vyšla r. 1928 ako 12. zväzok zbierky „pojednání a rozprav“, vydávaných Filozofickou fakultou Karlovej univerzity. Táto „úvaha z oboru srovnávacieho jazykospytu“ – tak ju v podtitulku práce označil sám autor – má 398 strán. V *ENCYKLOPÉDII SLOVENSKA* (v I. zväzku vydanom r. 1977) sa prekvapujúco uvádza chybná podoba *Praefix a verbalia v jazykoch...*, ktorá potom zaiste „prešla“ aj do *MALEJ ČESKOSLOVENSKEJ ENCYKLOPÉDIE I* z r. 1984. Toto významné jazykovedné dielo Pavla Bujnáka 30. januára 2008 digitalizovala Michiganská univerzita, čo tiež dokazuje, že autorove zistenia majú čo povedať aj dnešným bádateľom-komparatistom.

Trvalú hodnotu majú aj výsledky výskumov slovensko-maďarských jazykových vzťahov, ktoré P. Bujnák dokumentoval inšpiratívnou analýzou lexikálnych prevzatí zo slovanských jazykov (a konkrétne najmä zo slovenčiny) do maďarčiny v rozsiahlej štúdii *OBĚRÁTENIE MAĎAROV NA VIERU KREŠŤANSKÚ*. Štúdia vyšla prvýkrát r. 1933 v zborníku vedeckých prác nazvanom *RÍŠA VEĽKOMORAVSKÁ*. Zborník zostavil mladý Ján Stanislav, ktorému sa podarilo získať príspevky od viacerých renomovaných slavistov tých čias. Zborník vyšiel v lete 1933, „v jubilejnom roku tisícého a stého výročia založenia prvej kresťanskej svätyne na Slovensku“, tvoril 3. zväzok Osvetovej knižnice, redigovanej Jánom Smrekom.

Pavel Bujnák pri výkladoch o slovanských – s kresťanstvom súvisiacich i nesúvisiacich – prevzatíach v maďarčine dokázal aj svoju lingvistickú erudíciu a náležitú orientáciu v príslušnej literatúre. Svojimi zisteniami o slovanských (slovenských) slovách v maďarčine dopĺňa staršie doklady Štefana Lešku (1757 – 1818), zaradené v jeho knihe *ELENCHUS VOCABULORUM EUROPÆORUM CUM PRIMIS SLAVICORUM MAGYARICI USUS* (posmrtné r. 1825 ju vydal jeho syn), opravuje „štatistické údaje“ Gregora Dankovského (1781 – 1857), ktorý vo svojom slovníku *MAGYARICAE LINGUAE LEXICON CRITICO-ETYMOLOGICUM* z r. 1833 narátal v maďarčine až priveľa slovanských slov.

P. Bujnák sa vo svojej štúdií prezentoval aj ako zdatný slavista: mierne oponoval aj svojmu profesorovi O. Asbóthovi a názorom, ktoré zverejnil v knihe SLOVANSKÉ PRVKY V MAĎARSKEJ KREŠŤANSKEJ TERMINOLÓGII (SZLÁVSÁG A MAGYAR KERESZTÉNY TERMINOLÓGIÁBAN) z r. 1884 a dokázal rekonštruovať korektné východiskové (praslovenské) podoby skúmaných slov.

Profesor Pavel Bujnák chápal filológiu ako vedu, komplexne skúmajúcu jazyk, literatúru a ľudovú slovesnosť národa. Aj vo svojich literárnych prácach sa vyjadroval napr. o míľnikoch dejín spisovnej slovenčiny. V štúdií BERNOLÁKOV VÝZNAM PRE SLOVENSKÚ LITERATÚRU, publikovanú r. 1913 v Prúdoch, hodnotil tohto prvého kodifikátora ako priekopníka. Uzákonenie spisovnej slovenčiny z r. 1787 pokladal – na rozdiel od Jaroslava Vlčka – za výrazný medzník, od ktorého sa „datuje národná literatúra slovenská.“ Jeho nedokončené lexikografické diela dokazujú, že v posledných rokoch života sa začal jazykovedou zaoberať intenzívnejšie a sústredenejšie. O jeho nečakanom skone napísal nekrológ Ján Stanislav a publikoval ho v Smrekovom Eláne (roč. 4, 1933/1934, č. 3, s. 4). V tých rokoch ešte „mladá“ Slovenská reč jeho úmrtie nezaznamenala.

Literatúra

- BUJNÁK, Pavel: Obrátenie Maďarov na vieru kresťanskú. In: Ríša veľkomoravská. Zost. Ján Stanislav. Praha: Leopold Mazáč 1933, s. 369 – 409.
- Encyklopédia Slovenska. I. zväzok. A – D. Bratislava: Veda 1977. 624 s.
- Encyclopaedia Beliana. Druhý zväzok. Bell – Czy. Bratislava: Encyklopedický ústav SAV 2001. 686 s.
- Slovenský biografický slovník. I. zväzok. A – D. Martin: Matica slovenská 1986. 544 s.

POLSTOROČIE S JAZYKOVEDOU

Rozhovor s Ivorom Ripkom

Prof. PhDr. Ivor Ripka, DrSc. (nar. 7. 9. 1937 v Bratislave) vďaka aktívnemu a mnohoaspektovému pôsobeniu v slovenskom jazykovednom diskurze patrí k popredným a výrazným osobnostiam slovenskej jazykovedy. Jeho vedecké a organizačné zásluhy boli ocenené čestnými plaketami SAV L. Štúra za zásluhy v spoločenských vedách (strieborná v r. 1987, zlatá v r. 1997), najmä v dialektológii. V rokoch 1973 – 2005 viedol práce na SLOVNÍKU SLOVENSKÝCH NÁREČÍ, podieľal sa na zostavovaní CELOKARPATSKÉHO DIALEKTOLOGICKÉHO ATLASU (bol vedeckým redaktorom na Slovensku vydaného 5. zväzku diela) a sám pripravil o. i. VECNÝ SLOVNÍK DOLNOTRENČIANSKÝCH NÁREČÍ (1981) a KRÁTKY SLOVNÍK NÁREČIA SLOVENSKEHO DOLNOTRENČIANSKEHO (1997). Z množstva teoretických prác v oblasti výskumu nárečí spomeňme aspoň prvú monografiu a novšie ASPEKTY SLOVENSKEJ DIALEKTOLOGIE (2002). Ako priekopnícke sa označujú jeho výskumy jazyka amerických Slovákov, koncentrované v monografii SPEECH OF AMERICAN SLOVAKS/JAZYKOVÉ PREJAVY AMERICKÝCH SLOVÁKOV (1994; v spoluautorstve s L. B. Hammerovou). V rokoch 1995 – 1999 bol riaditeľom JÚLŠ SAV a v rokoch 1997 – 2000 hlavným redaktorom časopisu Slovenská reč.

Jeho profesionálna dráha sa od roku 2005 presmerovala od JÚLŠ SAV a od Slovenskej reči viac na pedagogickú činnosť, ale mnohé jeho osobné a pracovno-odborné záujmy sa s časopisom a ústavom neprestali križovať – spájať i križiť. Pôsobil na PU v Prešove, tu sa podieľal aj na vytvorení ZÁKLADOV SLOVENSKEJ LEXIKOLOGIE (2003) a KAPITOL Z LEXIKOLOGIE A LEXIKOGRAFIE (2011). Jeho aktuálnym pô-

Jeho profesionálna dráha sa od roku 2005 presmerovala od JÚLŠ SAV a od Slovenskej reči viac na pedagogickú činnosť, ale mnohé jeho osobné a pracovno-odborné záujmy sa s časopisom a ústavom neprestali križovať – spájať i križiť. Pôsobil na PU v Prešove, tu sa podieľal aj na vytvorení ZÁKLADOV SLOVENSKEJ LEXIKOLOGIE (2003) a KAPITOL Z LEXIKOLOGIE A LEXIKOGRAFIE (2011). Jeho aktuálnym pô-

sobiskom je Pedagogická fakulta FF UK v Bratislave, kde prednáša vývin a históriu slovenského jazyka. Prostredníctvom prekladu (spolu s J. Skladanou) oprášil napr. SLOVANSKÉ STAROŽITNOSTI – SPISY PAVLA JOZEFA ŠAFÁRIKA (3. DIEL, 2009). Výsledkom záujmu o otázky slovenského pravopisu bolo vydanie PRÍRUČKY SLOVENSKEHO PRAVOPISU PRE ŠKOLY A PRAX (2005), ktorú pripravil v spoluautorstve s J. Skladanou a M. Imrichovou. Neskrýva svoju averziu voči jazykovému anglo-americkému jazykovému importu, vytrvalo a nekompromisne komentuje súčasnú jazykovú prax – najnovšie zhrýzavou otázkou AKOŽE NÁM SLÚŽIŠ, JAZYK NÁŠ KAŽDODENNÝ? v Slovenských pohľadoch (2012, č. 5, s. 96 – 103). Verejnosti poskytol viacero rozhovorov (napr. 1995, 2002), na ktoré sme mohli nadviazať a konfrontovať jeho vtedajšie postoje s dnešnými. Túto možnosť sme využili pri príležitosti jeho polokrúhleho životného jubilea, ale aj jazykovedných abrahámovín.

Pán profesor, patríte k ľuďom, ktorí sú s časopisom Slovenská reč zviazaní aj trocha viac a špeciálnejšie než ostatní autori a čitatelia. Váš otec Bruno Ripka stál pri zrode časopisu a dokonca preň vymyslel prezieravý a časuodolný titul. Ak platí „nomen-omen“, ktovie, aký osud by mal časopis menom Rozsvit, ak by „neprešla“ jeho Slovenská reč... Pozoruhodná je nielen personálna, ale aj časová koincidencia – náš časopis má tento rok 80. výročie založenia a vy 75. výročie narodenia. Ako sa vám pozdáva myšlienka, že Slovenská reč je vaša staršia sestra a že môžete oslavovať spolu?

Áno, je to celkom vtipné, aj keď som to doteraz tak nevidel (smiech). Vzhľadom na to, že sme spolu so „sestrou“ neoslavovali vtedy, keď mala ona toľko, čo teraz ja, pokladám to za férové. Zároveň som rád, že sme sa takýchto jubileí dožili a budem ešte radšej, ak si to aj nebodaj zopakujeme. Ak by som sa mal vrátiť k nášmu „otcovi“, tak bol ročník 1904, teda rovesník napr. Andreja Mráza a Jána Stanislava, ktorí s ním študovali na Filozofickej fakulte UK v Bratislave. Vedomosti získaval aj v Krakove; po absolvovaní vysokoškolského štúdia pôsobil ako lektor jazyka česko-slovenského v Štrasburgu a v Nancy. Keď sa odtiaľ vrátil, učil v Košiciach a angažoval sa v miestnom odbore Matice slovenskej. Ten viedol Dr. Petrikovich, národne orientovaný pravotár a môj otec sa zúčastňoval na zasadnutiach matičného výboru. Na jednom z tých sedení navrhol názov pripravovaného a plánovaného jazykovedného časopisu, a ten sa ujal. Iná alternatíva, titul Rozsvit, možno lepšie vyjadroval prvotné očakávania vkladané do periodika, ale dnes, s odstupom času je zrejmé, že už by bol premenovaný. S príslušným časovým odstupom som potom ja – už ako vedecký pracovník – natrafil na ľudí, s ktorými sa stretával aj on, napr. s prof. Lekom, s ktorým študoval v Krakove, alebo s východoslovenskými rodákmi (neskôr maďarskými profesormi) Istvánom Siposom a Petrom Királyom, ktorých učil na gymnáziu v Košiciach.

Vaše pôsobenie v časopise Slovenská reč vyznieva viac ako situačná náhoda než ako nevyhnutnosť. Akokoľvek sa nám teraz môže zdať, že ste s časopisom osudovo prepojení, zrejme ste na začiatku kariéry nemali ambície viesť ho.

Naozaj, niežeby mi bol osud Slovenskej reči ľahostajný, ale práca vo funkcii šéfredaktora SR nepatrila medzi moje prvoradé profesionálne ciele. Vedenie časopisu bolo v minulosti viac-menej spojené s funkciou riaditeľa JÚLŠ SAV a keď sa to odo mňa očakávalo, tak som sa tomu nebránil. Okrem toho som ešte predtým dlhý čas, možno aj 10 rokov, pôsobil v redakcii Slovenskej reči ako jej člen. Dôverne poznám redakčnú prácu, ale ako šéfredaktor som zažil s časopisom neľahké obdobie. Často sa menili výkonné redaktorky, spolupracoval som chvíľu s A. Rajčanovou, chvíľu so S. Duchkovou, M. Zamborovou... Prechádzalo sa na novú techniku, mali sme sklzy, učili sme sa za pochodu a veľa vecí sme robili takrečeno na kolene. V pracovni som mal iba starý počítač, na ktorom som nemohol otvárať príspevky vo Worde. Potom mi vyčítali istú diskontinuitu, takže mám aj určité negatívne spomienky, ale robil som, ako som najlepšie vedel. O to viac teraz oceňujem, že sa v tomto smere časopisu darí, že je „stabilizovaný“, má svoju tvár, že je kompletne dostupný na internete, a najmä to, že sa stále vyvíja.

JÚLŠ SAV bol dlho vašim prvým a jediným pracoviskom a rozhovory, ktoré ste poskytli, boli najmä z titulu funkcie jeho riaditeľa. Ak môžete porovnať – je vám dnes ľahšie rozprávať o minulosti neformálne, ak už nemusíte diplomaticky zohľadňovať pracovisko, alebo naopak, nechýba vám status inštitucionalizovanej authority?

Inštitucionalizovanosť mi isto nechýba – človek nezískava autoritu funkciou, ale celoživotnou prácou a profesionalitou. Celý život som vyrastal v tolerantnom prostredí a je veľa jazykovedných autorít, ktoré si vážim. Rád poskytnem právo a možnosť na prezentáciu vlastných – a najmä odborných – názorov takmer bezlimitne. Keď som niekedy niekde spomínal, že niečo treba cenzurovať, tak som mal na mysli osobné responzie voči ľuďom, ktorí nie sú prítomní alebo sa nemôžu vyjadriť. Osobne ukotvené vyjadrenia, zvlášť v periodikách, treba ustrážiť. A keď človek nie je štatutár a nemá zamestnanecké väzby, je to o niečo ľahšie. Vždy som sa v ústave cítil dobre a podistým aj preto som nedobre znášal napr. tie roky bez pozvaní hoci len na ústavné vianočné kapustnice (úsmev). A pritom na kapustnice sa volali aj upratovačky, ktoré tu pracovali štvrt' roka... Tak mi to bolo (nielen) ľúto. Teraz je to omnoho ľahšie a konvenuje mi štýl neformálneho rozprávania.

Stalo sa za vášho riaditeľovania, že ste si pri reprezentácii pracoviska niečo v rámci autocenzúry museli rozmyslieť – nevyjadriť alebo povedať inak, ako ste chceli, alebo že ste museli nejako postupovať v rozpore s vlastným presvedčením pod tlakom, ako vy hovoríte, „okolostoičnosť“?

V priebehu rokov som sa snažil zúročiť to, čo som sa naučil pri vedení oddelenia. Bolo to náročné, lebo som tam mal ľudí kalendárne i služobne starších, a to bol pre začiatočníka tvrdý oriešok. Prof. J. Ružička nás s J. Kačalom (ako 33-ročných) poveril vedením oddelenia, čo vzbudilo pozornosť a možno aj nevôľu u starších, napr. J. Štolca, A. Habovštiaka, F. Buffu... Neskôr som si to sám zažil: bol som prvý riaditeľ JÚEŠ, ktorý po odchode z funkcie ostal na pracovisku, čo tiež nie je optimálna situácia, a preto chápem, ako sa mohol cítiť napr. doc. Buffa, ktorý ostal v dialektologickom oddelení pracovať aj po odchode z postu vedúceho.

Napokon už keď som ako vedúci prezentoval oddelenie dialektológie, vždy to bolo implicitne aj prezentovanie ústavu. A pretože som dlho, asi 20 rokov, okrem iného (napr. funkcie vedeckého tajomníka bývalého Združenia slovenských jazykovedcov, neskôr predsedu Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV, tajomníka niekdajšieho čisto jazykovedného kolégia SAV, napokon aj predsedu „veľkého“ interdisciplinárneho kolégia) robil aj odborárskeho funkcionára, v mene pracoviska som sa prihovárал všetkým zamestnancom, ktorí oslavovali svoje životné jubileá. A v ústave boli veru pracovníci narodení v 20. rokoch XX. storočia zastúpení bohato, neformálnych kolegiálnych stretnutí pri takýchto príležitostiach bývalo veľa. Nebohý priateľ Ivanko Masár, s ktorým – a ešte aj s Milanom Urbančekom – som kedysi dávno absolvoval prvú pamätnú „spáz“. čiže stáž v Ústave českého jazyka ČSAV, ma preto aj prezýval Ivor oslavovateľ (smiech).

Spomínam si aj na veci, ktoré som robil nerád – napríklad nikdy sa mi nepodarilo celkom preniknúť do podstaty sporu Ružička verzus Šalingová. Človek vo funkcii sa však vždy nevyhne tomu, aby sa „nepošpinil“ mocou, a to aj vtedy, keď je len vykonávateľom príkazov „zhora“. Nikdy som nemal rád prudké obraty ani konverzíty (keď sa napr. kedysi príslušne a patrične angažovaný straník v nových časiech zrazu zmenil na angažovaného pravoverného kresťana-katolíka...). Možno som mal šťastie na „okolostoičnosti“, a tak ma obišiel nejaký výrazný konflikt, kvôli ktorému by som mal morálne či iné dilemy.

Mala som na mysli nejaké odborné problémy alebo podnety verejnosti a vaše profesionálne reakcie na tieto podnety. Práve v pravopisných otázkach sa jazykovedci často nezhodnú a zastávajú protichodné postoje. Stalo sa, že ste vy osobne boli o niečom presvedčený, ale ako štatutár ústavu ste museli prijať a prezentovať určitý kompromis?

Pamätám si, že boli spoločenské objednávky, ktoré som s funkciou prevzal, napr. otázku uvádzania vlastných mien – či sa má písať Spolková republika Nemecko alebo Nemecká spolková republika. Osobne som presvedčený, že cudzie vlastné mená sa pre potreby nášho jazyka majú čo najdôslednejšie adaptovať, takže som sa podpisoval pod to druhé riešenie ako jazykovedec aj ako riaditeľ a nemal som nijaký

vnútorný konflikt. Druhá vec je, že spoločenský tlak forsíroval Spolkovú republiku Nemecko a napokon ju aj pretlačil.

Väčší konflikt mám teraz skôr s tou časťou verejnosti, ktorá vyžaduje nesklonnosť v mene korektného uvádzania značky (Billa, Ikea, Max Factor) neuvedomujúc si nebezpečenstvo tendencie deflektivizácie slovenčiny. Za môjho pôsobenia vo funkcii štatutára v ústave ešte také silné a silne medializované spoločenské objednávky neboli.

Teraz aj vďaka sociálnym sieťam máme na rozličné verbálne podnety okamžitú, naliehavú a expresívnu reakciu verejnosti. V poradni alebo na stránke JÚLŠ SAV používatelia jazyka očakávajú profesionálnu, stručnú, ale najmä správnu odpoveď, akoby používanie jazyka bolo ako riešenie rovnice. Zložitejšie otázky silno naviazané na kontext ani nemávajú jedno-jednoznačnú odpoveď a správnych „riešení“ môže byť viacero.

Kedysi bol skoro každý podnet písomný, každý list sa dostal k riaditeľovi alebo do jazykovej poradne a každý podnet sa dočkal odpovede. Všetky odpovede na tieto podnety by mali byť v intenciách platnej normy. Môžu akceptovať kontext, naznačiť, spochybniť, potvrdiť, podložiť príkladom, vysvetliť a na záver odporúčať riešenie. Môžeme akceptovať aj dynamiku vývinu jazyka – a ja som sa neraz vyjadroval o tom, že dynamika jazyka je úžasná vec a jazyk zázračný organizmus, živý fenomén atď. –, ale riaditeľ ústavu a jeho pracovníci by mali svoje vyjadrenia opierať o platnú kodifikáciu. Dnes možno otázka stojí aj tak, ktorými z množstva podnetov sa treba zaoberať.

Nie je váš postoj v súvislosti s požiadavkou na striktné dodržiavanie normy tým „normativistickým“? Je v ňom aj priestor na vnútornú sebareflexiu v jazykovede a na kritické vnímanie kodifikácie? Nie je lepšie, ak kritické a inovatívne postoje ku kodifikácii vychádzajú z jazykovedného prostredia a sú dobre (objektívne) vyargumentované, než ak sú prostým výsledkom tlaku verejnosti?

V súčasnej kultúrno-spoločenskej situácii zreteľne vidím stratu hodnotovej orientácie. Prejavuje sa to ako strata hodnoty toho, čo je naše, domáce, národné, miestne... Ako veľký problém vnímam laicizáciu jazykovedy. Určite je lepšie, ak sebareflexia prebieha vnútri odbornej komunity prostredníctvom polemík, diskusií alebo aj filipík. Laicizácia však spočíva v tom, že dnes si každý používateľ jazyka myslí, že má právo sa vyjadrovať na odborné témy a presadzovať svoje „jazykové osobitosti“ v oficiálnej komunikácii. Momentálne ma najviac irituje pravopis, okrem iného písanie veľkých písmen. Začína byť totálne deštruované. Ide to cez filter publicistiky po vzore angloameričtiny, kde sa v (dvojslovných) názvoch píšú veľké písmená, a tak sa stretávame s písaním typu Slovenský Rozhlas a Televízia

a pod. Osobitným a špecifickým problémom je prepis z iných grafických sústav, napr. z ruskej azbuky. Příkladov možno uviesť neúrekom: napr. priezvisko Ščerba sa – podľa v nových pasoch používanej transliterácie zodpovedajúcej anglofónnej grafickej sústave – uvádza ako Shcherba, popri Jegorovovi máme dnes už aj Yegorova atď.

Možno to ani nie je zlý úmysel, len úporná snaha „zjednoduchit si život“...

A laicizácia je presne to – že neinformovaný používateľ jazyka prekodúva niečo inak ako treba a vnáša to do verejného priestoru. Nepoučený laik v snahe zjednodušiť si život posúva celý jazyk a komunikáciu tam, kde neboli a kam nepatria. Je nešťastím, ak nepoučení laici robia redaktorov, moderátorov a negatívne ovplyvňujú vedomie ostatných používateľov jazyka. Nový mantinelizmus je v tom, že ruština sa dostala na okraj a dominancia iného jazyka kladie iné bariéry, a to aj tam, kde žiadne neboli, resp. v minulosti sa odstránili (máme jasné a dobré pravidlá na prepis z ruštiny). Laicizácia znamená aj nepochopenie práv a povinností, stotožnenie hodnoty s cenou. Takto vnímam aj jav, keď si každá nádejná poloaddeptka u nás zvrátene chápanej celebritnosti alebo hocijaké hocijaké mladé dievča myslí, že bude svetovejšia, keď si meno nebude prechyľovať. A to nielen v nominatíve, ale aj v nepriamych pádoch!

Otázky uvádzania antroponým sú však citlivé, pretože sa dotýkajú osobnej identity človeka a možno naznačujú, či sa jedinec s národným kolektívom formálne stotožňuje, alebo sa voči nemu vymedzuje, alebo vedome chce byť formálne „nezaradený“ a príznakový, čo v prípade cudzích štátnych príslušníkov je aj logické. Možno by sa mohlo prihliadať na mimojazykové dôvody, ktoré boli napríklad zohľadnené v prípade obce Oslany, ktorej obyvatelia si demokratickým spôsobom (v referende) odhlasovali a neskôr presadili názov Oslany, aby sa vyhli negatívnym konotáciám s oslami (ale sa im nevyhli, ba naopak, obec prezývajú Somárovce). Alebo najnovšie v prípade tých obyvateľov Nitry, ktorí majú pocit, že keby sa legitímne mohli nazývať Nitrančania, tak by sa vyhli neželaným konotáciám so salámou Nitran. Nie je z dlhodobého hľadiska lepšie vyhovieť požiadavkám nositeľov vlastných mien, aj keď stoja len na pociť?

Do odborných tém vždy vstupuje aj istá forma spoločenskej prestíže. Mládež si dáva vzory, aké sa jej ponúkajú, a používatelia jazyka nasledujú vzory, ktoré im vyhovujú. Pri menách by som možno pripustil vyššiu mieru tolerancie; človek má isté právo meniť a ovplyvňovať používanie tých mien, ktoré sa ho bytostne týkajú. Ale nemyslím si, že sa dá tolerovať úplne všetko a že sa jazykovedci majú vzdať akejkoľvek regulatívnej a výchovnej činnosti. Ale dobre sa mi to takto zjednodušene vraví, horšie je niečo jednoznačne rozhodnúť či spraviť.

Som tiež presvedčený, že sprostredkovatelia informácií, a to najmä redaktori a mediálni pracovníci, by mali byť jazykovo dobre disponovaní a pripravení. Nemyslím si, že je znakom profesionality, keď uvádzajú a dokonca i vyslovujú meno napr. toho ukrajinského – pekne prepytujem – celebritníka ako Rochnyak. Nielenže vytvárajú ilúziu jeho celebritnosti, ale vytvárajú aj celkom iné meno, pretože pri korektnej transkripcii z ruštiny sa prepisuje ako Ročniak. Nevzdelanosť a nevedomosť novinárov, ktorí ovplyvňujú povedomie používateľov jazyka, je v týchto prípadoch markantná. A táto úroveň nemôže určovať latku všeobecne akceptovaného kultivovaného verbálneho prejavu.

Iste ani vzťah medzi individuálnou a národnou jazykovou suverenitou nie je priamočiary. Nemohli by sme vnímať alternatívnu (cudzojazyčne alebo nespisovne vyjadrenú) suverenitu ako súčasť širšie chápanej národnej identity? Musíme ju považovať len za nedostatok informovanosti alebo nepoznanie či ignoranciu platnej normy? Nemôžeme uvažovať o nejakej rozšírenej jazykovej kompetencii, ktorá by vysvetľovala prirodzenosť používania cudzích slov, slangizmov, skratiek atď. a nehodnotila sa ako neznalosť jazyka?

V istom zmysle ma uráža, že manifestovanie príslušnosti k národu (nie v stalinovskom chápaní) spôsobuje nepochopenie a nevôľu najmä u mladšej generácie. Generačné rozdiely boli vždy prítomné a aj tu zohrávajú svoju úlohu. Ale nemôžem sa zmieriť s tým, že keď sa priznám, že som Slováč, tak sa v istej svetoobčiansky „nastavenej“ societe automaticky skoro znemožním. Do politických hier nerád vstupujem, ale prílišný liberalizmus považujem za škodlivý. V Slovenských pohľadoch som nedávno publikoval reflexiu – otázku: Akože nám slúžiš, jazyk náš každodenný?, kde podrobnejšie rozvádzam motívy svojej nevôle so stavom súčasného jazyka. Celý život som prechádzal, žiaľ, s istou aj generačne determinovanou nedostatočnou znalosťou cudzích (západných) jazykov, ktoré dnes symbolizujú európanstvo alebo nadeurópanstvo, takže som neprecítil moderný slovensko-anglický bilingvizmus. Pri výskume amerických Slovákov som však angličtinu používal, tak viem vyhodnotiť, či napr. angloamerický výraz expandujúci do slovenčiny zaplňa nejaké prázdne miesto (lexical gap) alebo je len výrazom manieri, a teda nie je nevyhnutný alebo sa používa neadekvátne. Ktovie koľkí z podnikateľov, ktorí na Slovensku majú puby, vedia, že v pôvodnom kontexte pub označoval verejný dom a či by na označení trvali aj vtedy, keby to vedeli.

Majitelia pubov nemusia byť lingvisti. A keď sa chlapov na dedine opýtam, kam chodia na pivo, povedia, že do krčmy. Bez ohľadu na to, či má podnik v názve slovo pub, hostinec alebo club. Vyzerá to tak, že bez zažitej cudzojazyčnej kompetencie v slovenskom prostredí nie sú cudzojazyčné inovácie a importy úspešné a domácim

idú jedným uchom/okom dnu a druhým von – nevnímajú ich ako problém hodný úvahy.

Isteže, závisí to aj od prostredia, do akého sa jazykové inovácie dostávajú. Ako študent som bol pripravený pokračovať v štúdiu francúzštiny, ale v roku 1955 sa tento jazyk na FF UK neotváral. A tak som nastúpil na štúdium v kombinácii slovenský a ruský jazyk. Neskôr, keď som v Amerike skúmal jazyk chlebových emigrantov, išiel som tam s tvrdo naučenou tzv. oxfordskou angličtinou, ktorá mi tam bola nanič. Tiež by som bol očakával určitú vnímavosť na britskú angličtinu, ale ľudia mimo akademickej sféry jej vôbec nerozumeli. Keď som človeku na benzínovej pumpe povedal dve vety v „mojej“ angličtine a on nič nerozumel a naopak, keď on povedal tie svoje skoro slangové vety a ja som nerozumel, bol schopný k tomuto jazykovému úkazu volať šerifa.

Celkom inak to mám s ruštinou – tá mi už bola taká blízka, že som v nej mohol aj premýšľať. Podobne, ale o niečo osobnejšie je to dodnes s češtinou. Funguje mi staropamäť, a tak si vybavujem nielen riekanky, ktoré mi matka (Moravanka) v detstve hovorila, ale aj rozličné „hlášky“ v tzv. obecnej češtine, ktoré som počúval počas vojenskej prezenčnej služby. A, prirodzene, prečítal som veľa českej beletrie i odbornej spisby. Dôležité je tiež, v akom jazyku človek počíta. A pri všetkých kompetenciách a prepínaní jazykových kódov je jeden jazyk dominantný. Či už sa mu hovorí materinský jazyk, baľkovčina alebo jazyk ojcysty.

Chcete asi zdôrazniť, že bez národnej suverenity (pocitu hrdej príslušnosti jednotlivca k určitému národu) nemôže fungovať ani jazyková suverenita. Mysleli ste to tak, že k pocitu suverenity, či už národnej alebo jazykovej, sa človek musí dopracovať sám, a ak nie, tak sa môže stať, že namiesto identity prevezme nejaký z facebookových statusov alebo niektorú z mediálne zostavených, sugerovaných, svetoobčianskych a rôzne „pokrútených“ póz?

Sám by som to nepovedal lepšie (úsmev). Usilujem sa písať o tom, že jazyk a vedecké poznanie treba vnímať na špirále, v cykloch i v širších kultúrno-spoločenských súvislostiach a okolnostiach. V jednej fáze sa cyklus otvára, v inej uzatvára a v medzifázach pokračuje. To, čo sa neuzatvára, je tradícia, ktorá len prechádza z jednej fázy do inej a predstavuje kontinuitu poznávania. Aj tá kontinuita môže byť kolektívna a individuálna. Ideálne je, ak človek prijme individuálnu identitu ako súčasť svojej širšej kolektívnej, natívnej a prirodzenej identity.

Patrím medzi tých, ktorí sú presvedčení o dominancii etnosignifikatívnej funkcie národného jazyka, teda že slovenčina (predovšetkým spisovná) je základným atribútom národa. Národný jazyk nemôže byť suplovaný iným národným jazykom, ktorý z mimojazykových dôvodov má vyššiu právnu moc. Národnú identitu budovanú na princípe národného jazyka nemôže narušiť prívalová vlna cu-

dzích slov prostredníctvom masmédií, ale môže komplikovať a zneisťovať jazykovú prax.

V jednom z rozhovorov (v r. 1996 s A. Habovštiakom) ste tvrdili, že nárečia sú stále tým najprirodzenejším zdrojom napájania a zavlažovania spisovného jazyka. Myslite si to aj dnes? Nie je pre jazyk rovnako prirodzené, že sa v určitom období svojho vývoja obohacuje viac adherentne, zvonka?

Naozaj, už sa neočakáva, že vývin nárečí pôjde doširoka a že bude ovplyvňovať jazyk v takej miere, ako to bolo kedysi. Otázka konvergenzie a divergenzie je vyriešená, funkcie nárečí sú obmedzené. Ale dialekt ešte žije a poznaním zásobuje hlbavých skúmateľov, ktorí vedia pristupovať k zdrojom. Aj keď sa menej využívajú, stále majú svoju výpovednú silu. Napríklad v ľudovej frazeológii je ešte mnoho neobjaveného. Samozrejme, je tam viac zaujímavého najmä pre diachróne orientovaných vedcov.

Sám seba niekedy „prešívam“, a tak aj pri tejto príležitosti rád znova zopakujem, že neupieram, ani nebagatelizujem ambície socioterénnej lingvistiky, len sa nazdávam, že slovenská sociolingvistika nemá právo tváriť sa, že vyrastá na zelenej lúke. Bola tu vyspelá nárečová heuristika, ktorú treba poznať a zúročiť, a je vždy primeranejšie obrátiť sa na to, čo nám zanechala naša literatúra a veda, aj keď sa isté obdobie prezentovala ako neinvenčná, plytká, opisná, povrchná i mladogramatická; nesporne sú tu aj isté, prinajmenšom metodologické prínosy. Nie som xenofób, a najmä nie xenofil, ktorého by očarovali cudzie objavy, ani keď ide napr. o hviezdy amerického sociolingvistického neba. Pri všetkej úcte, toto nebo nemôže mať za sebou takú tradíciu a takú dlhú líniu kontinuálneho vývoja, akú má u nás. Amerika bola objavená na konci 15. storočia a my sme už vtedy mali za sebou 500-ročný kontinuálny vývoj, čo sa v jazyku nemohlo neprejavíť. Aj keď sa zdá, že vzdialené hviezdy sú jagavejšie, myslím si, že vo vede je ťažké nájsť spoločného menovateľa pri konfrontácii odlišných prístupov k tomu istému výskumnému objektu. Vždy som videl budúcnosť v symbióze disciplín a ich vzájomnom prelínaní, a nie v ich vzájomnej delimitácii a v negovaní výsledkov napr. dialektológie v kontraste k vyzdvihovaniu sociolingvistiky ako univerzálnej a všetko zastrešujúcej vedy.

A ako vidíte budúcnosť samotných dialektov? „Nepreklápajú“ sa dialekty postupne do rozličných sociolektov?

Som pragmatik a vidím, že tí írečítí nositelia dialektu, ktorých sme kedysi pri výskume hľadali, už nie sú. Napríklad sme v minulých rokoch ako vhodného informátora hľadali v prvom rade ženu, ktorá sa nepohla z dediny (nie chlapa, lebo ten sa vzdialil z rodiska, keď bol na vojne), informátor musel mať zuby... atď. Takéto kritériá sú už *passé*. Ale dialekt ostáva v podhubí napr. aj mestskej reči, a preto ostane

aj v podhubí socielektov, ak budú vznikať. Atlas slovenských nárečí (ktorý sa trestuhodne málo využíva) by pri explikácii sociolingvistických dát doložil, že mnohé súčasné javy majú svoje začiatky v dialekte a majú rurálne lokálne ekvivalenty. Pre mňa má dialekt stále svoje čaro a pamätám si napríklad, že kedysi Česi chodili do „Tatár“, ako vravieval Anton Habovštiak. Prišiel raz do Popradu Čech a chcel sa zorientovať. Opýtal sa jedného okoloidúceho: „Pane, vy jste zdejší?“ A on odpovedal: „Ñe, ta ja Piťo Goldberger“. Týmto chcem povedať, že takáto – zaiste aj pre sociolingvistov interesantná – odpoveď dokumentuje špecifickosť dialektu, konkrétne aj maďarsko-nemecké podhubie Spiša. A navyše, to kúzlo nepochopenia... (úsmev).

My, čo žijeme takmer na vidieku, nepochybujeme o existencii nárečia ani v klasickej podobe – napr. v okolí Zvolena, kde sú osídlené lazy, stále žijú aj tí pôvodní a prirodzení nositelia dialektu. Fascinujúce však je, že paralelne dochádza k niečomu, čo ešte nebolo – dialekt začína žiť aj v modernom, napr. virtuálnom prostredí. V niektorých diskusných skupinách na webe sa objavujú nárečové prejavy, a to dokonca v písomnej podobe (sám expedient kóduje svoje repliky do svojho dialektu – najčastejšie východoslovenského). Nie je to nová dimenzia a životný priestor dialektu? Možno tak trochu „in vitro“, ale predsa...

Veľmi rád uvažujem o mieste nárečí v súčasnom živote a možnostiach, ktoré nárečie poskytuje pre literatúru a umenie, napr. dramatické. Dajú sa robiť mnohoaspektové analýzy Radošincov – to síce nie je západoslovenské koiné, ale výrazný fenomén. Študentom na oživenie prednášok niekedy pustím Drišľak alebo Bukasový masív. Klasické dialekty sú obsiahnuté v literatúre – to je prastará téma, známa z diel realistov. Dialekt má dnes miesto aj v reklame. Napríklad v rakúskej televízii som si všimol, že 50 % reklám bolo v takej nemčine, ktorej bolo ťažko rozumieť, teda v nárečovej. U nás reklama v nárečí je zriedkavá. Do filmu sa nárečia dostali napríklad na koňoch pasúcich sa na betóne, a to vďaka M. Zimkovej veľmi prirodzene. Týmto spôsobom nárečia vždy budú napájadlom kultúry a literatúry, ale už to bude menej evidentné, zriedkavé a určené vari iba pre náročnejších percipientov. A najmä si budeme musieť takéto zdroje cieľavedome vyhľadať a nájsť. O živote dialektu na internetových portáloch veľa neviem, pretože sa na virtuálnych diskusiách nezúčastňujem. Otázne je, ako dlho a ako intenzívne môže žiť dialekt takto „in vitro“. Netrúfam si povedať...

A. Habovštiak, ktorý vtedy s vami rozhovor viedol, rád pripomínal, že robiť Slovník slovenských nárečí je ako čerpať vodu z bezodnej studne. Vtedy ste sa vyjadrili, že 3. zväzok slovníka (S – Ž) sa môže objaviť okolo roku 2000. Ako dnes vidíte perspektívu tohto diela, ktoré ste pripravovali, podieľali ste sa na ňom a viedli lexi-

kografický kolektív? A. Habovštiak svojimi slovami iste nechcel predznamenať, že slovníku, ako tej studni, konca nieito...

Na tému Slovníka slovenských nárečí by som mohol hovoriť dlho; je to nesusloviteľné dielo, ku ktorému sa rád hlásim a priznávam. Predpokladané roky jeho zavŕšenia sa z rozličných, aj skutočne (nielen takzvané) objektívnych príčin a dôvodov nedarí v plnej miere dodržať, no nárečový slovník sa v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV naďalej kontinuálne koncipuje, vydanie ďalšieho (tretieho) zväzku sa blíži. A tento zväzok nebude posledným, pribudne aj pôvodne neplánovaný štvrtý zväzok...

Z mnohých motívov, ktoré ste rozvíjali vo vašich predchádzajúcich rozhovoroch, ešte rezonuje aj motív jazykového zákona. Váš postoj v časoch, keď sa zákon pripravoval, bol ústretový a vyjadrovali ste podporu samotnej myšlienke zákona, aj existencii sankcií za jeho porušovanie. Nezmenili ste medzičasom názor?

Stále som presvedčený, že legislatívna úprava používania národného jazyka je potrebná. A určité nástroje na jeho dodržiavanie by tiež mali byť. Na druhej strane si nemyslím, že lásku k jazyku možno a treba oktrojovať. Vtedy som zákon vítal ako užitočný. Neskôr sa ukázalo, že napr. Ústredná jazyková rada pri Ministerstve kultúry SR nemá optimálne profesijné zloženie a že nefunguje tak, ako sa očakávalo. Dnes nie som stopercentne presvedčený, že by mala existovať nejaká rada a viem si predstaviť aj to, že by nebola vymenovaná. Bola to dobová záležitosť; s nebohým Milanom Ferkom, ktorý bol v týchto súvislostiach veľmi aktívny, som intenzívne spolupracoval, pripravovali a „podpisovali“ sme zákon a bolo preto prirodzené, že som sa nemohol a nechcel dištancovať od niečoho, na čom som sám participoval.

Verili ste, že zákon o štátnom jazyku jazykovedcom pomôže lepšie plniť ich funkcie. Anton Habovštiak dúfal, že so zákonom sa „slovenskému slovu vráti úcta aj hodnota“. Tušíte, prečo sa to nestalo?

Viera ma ešte nadobro neopustila; nazdávam sa, že – podobne ako iné zákony – aj zákon o štátnom jazyku má v dnešnej dobe svoje opodstatnenie a nie je spiatočníckym prežitkom. Dôvody, prečo nie je v rozmanitých kultúrno-spoločenských sférach náležité akceptovaný a rešpektovaný, sú – ako rád vravím a píšem – mnohoaspektové. Na počiatku jeho platnosti mu robili medvediu službu rozličné pseudointerpretácie, akcentujúce iba možné sankčné postihy. Niektorí ich autori sa takto usilovali budovať si imidž moderných a pokrokových demokratov, ochraňujúcich priam základné ľudské práva občanov. Netajím ani svoj názor o tom, že nepotrebné a neparitné – napr. v porovnaní so situáciou u našich susedov – je koncipovaný aj zákon o jazykoch národnostných menšín.

Mám pocit, že synchronná jazykoveda a vaše reflexie o pravopisných otázkach sú skôr výsledkom akejsi namrzenosti zo spôsobu fungovania jazyka v určitých oblastiach (napr. v médiách) a prejavom povinnosti profesionála vyjadriť sa k tomu. Naopak, vašou srdcovou záležitosťou zrejme ostáva dialektológia, ku ktorej sa pridáva aj história jazykovedy, napr. P. J. Šafárik, ale aj iní (v tomto čísle Slovenskej reči je z vášho pera aj príspevok o P. Bujnákoví). Čím vás priťahuje diachronia a historické osobnosti jazykovedy, ktorých dielo je už uzavreté?

Áno, mojou srdcovou záležitosťou ostáva slovenská i slovanská dialektológia, najmä oblasť nárečovej lexikológie a lexikografie. Je to možno istý paradox, lebo môj vstup do dialektológie nebol práve jednoduchý; vyrastal som v prostredí, v ktorom som nemal možnosť spoznať napr. mená či funkcie rozličných ľudových reálií a pod., musel som ich študovať. Pri skutočne náročnom a viacrozmerne „sýtom“ preklade Slovanských starožitností P. J. Šafárika som sa mnohé naučil, rozšíril si (aj v takomto zrelom veku) svoje doterajšie vedomosti z mojich „záľubových“ disciplín, ako sú archeológia, história, geografia. Som presvedčený o tom, že dejiny – a celkom prirodzene aj dejiny jazykovedy – sú (ako napísal už Marcus Tullius Cicero) svedkami čias, svetlom pravdy, živou pamäťou, učiteľkou života a poslom minulosti. Kým budem vládnuť, budem sa usilovať spoznávať a študovať diela historických osobností aj naďalej a výsledky svojich zistení nenechávať iba v šuplíku. Možná prezentácia výskumných výsledkov na veľkých vedeckých konferenciách, napr. v Smoleniciach (kde som sa ako jazykovedec-začiatovník prezentoval klavírovaním), bude však pre mňa ako „emeritusa“ podstatne zložitejšia. A v pedagogickej činnosti, ktorú som ešte celkom nezanechal, sú možnosti na ich využitie takisto limitované a determinované.

Ktoré výzvy pre slovenskú jazykovedu do budúcnosti vnímate ako najzaujímavejšie alebo prioritné? Ako sa dívate na úlohu JÚLŠ v konkurencii iných slovanských pracovísk?

Pozitívne hodnotím vedeckovýskumnú líniu JÚLŠ, ktorý ostáva reprezentatívnym slovanským pracoviskom, kde sa komplexne uskutočňuje výskum národného jazyka. Svojím potenciálom je schopný vytvárať veľké slovníkové diela: pre mňa osobne je mimoriadne dôležitý už spomínaný Slovník slovenských nárečí. So zadosťučinením vnímam aj výsledky, ktoré dosahuje slovenská dialektológia v oblasti jazykového zemepisu; konkrétne mám na zreteli úspešné zavŕšenie práce na slovenskom zväzku nadnárodného Slovanského jazykového atlasu, ktorý sa v istom zmysle priradí k už na Slovensku vydanému – a za mojej účasti pripravenému – zväzku Celokarpatského dialektologického atlasu. Prioritná je iste kontinuálna práca na ďalších rozpracovaných slovníkových projektoch, predovšetkým na Slovníku súčasného spisovného jazyka. Ale veľké očakávania a nádeje vkladám aj do etymologického

slovníka, ktorý húževnato pripravuje Ľ. Králik. Z titulu svojho dvojjazyčnictva som zvedavý aj na česko-slovenský slovník a sľubujem, že sa naň veľmi zblízka pozriem. Kvitujem aj spoľahlivú a dôslednú prácu na bibliografiách slovenských jazykovedcov. A, pravdaže, som rád, že sa ústavu stále darí vydávať tri časopisy a vytvárať tak priestor na prezentáciu výskumov a zistení domácej jazykovedy.

A napokon: máte nejaké motto alebo odkaz pre našich čitateľov?

Pokúsím sa nejaký odkaz vysloviť, no ešte by som pripomenul iný fakt z osobnej histórie. Moje polstoročné životné jubileum je spojené aj s okrúhlym pracovným jubileom: v slovenskej jazykovede sa pohybujem, prekonávajúc na tejto vedomie obohacujúcej púti celkom prirodzene ako každý iný bádateľ rozličné „výškové rozdiely“, rovných 50 rokov. Do Ústavu slovenského jazyka SAV som nastúpil (po 23-mesačnej vojenčine, na ktorej som slúžil vlasti ako „řidič – strojník elektrocentrály“) 6. augusta 1962 na miesto štipendistu. Počas tých dlhých liet som, pravdaže, mal možnosť spoznávať aj bohatú (nárečovú či ľudovú) frazeológiu, ktorá nezvyčajne plasticky prezentuje úroveň a výsledky poznávacej činnosti a duchovnej tvorivosti ľudskej pospolitosti, schopnosť morálneho cítenia a etickej reflexie, dokazuje kultivovanosť citu a jeho tlmočenia v expresívnych metaforách. Niet pochyb o tom, že niektoré príslovia a ľudové múdrosti možno – podobne ako rovnako mierne „pretransformované“ výroky známych vedomcov – prezentovať aj ako istý odkaz čitateľom Slovenskej reči. Aby boli pripravení, že ak sa chcú dostať k prameňom poznania, budú musieť neraz plávať aj proti prúdu. A keď niekedy získajú nejaký post, nemali by podriadených nútiť držať – trebárs publikačný – pôst. Vždy treba aj uvážiť, s kým sa možno pustiť do intelektuálneho súboja, lebo je pod úroveň bojovať s „neozbrojeným“ protivníkom. A netreba mať vždy po krk tých, ktorí vás nebodaj prerástli o hlavu. Vlastné svedomie a presvedčenie však vyvážia aj nesúhlas oponentov, kritikov alebo neprajníkov.

Vychádzajúc práve zo svojho presvedčenia, nemám dnes naporúdzi (ani nechcem hľadať) výstižnejšie motto, odkaz, myšlienku, než zopakovať tú, že jazyk je zázračný a fascinujúci organizmus. Je najvlastnejším prostriedkom ľudského myslenia a dorozumievania a je v ňom zachovaná neopakovateľná duchovná a do veľkej miery aj hmotná kultúra národa. Slovenský jazyk, najpresvedčivejší to výraz našej národnej identity, používame ako svoj základný dorozumievací nástroj. Je to jediný nástroj, ktorý sa používaním ostrie. Ostriť sa a následne dobre slúžiť bude vtedy, keď budeme poznať, vážiť si a rešpektovať jeho zákonitosti.

Zhovárala sa Jana Wachtarczyková

Vidy jazyka a jazykovedy. Na počesť Miloslavy Sokolovej. Eds. M. Ološtiak – M. Ivanová – D. Slančová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2011. 436 s. ISBN 978-80-555-0335-6 (printová verzia); ISBN 978-80-555-0341-7 (elektronická verzia).

Zborník obsahuje štúdie, z ktorých väčšina odznela na rovnomennej konferencii venovanej životnému jubileu doc. PhDr. Miloslavy Sokolovej, CSc. (Prešov 20. – 21. 5. 2010). V úvode sa nachádza príhovor jubilančky, štúdia M. Ivanovej o vedeckovýskumnej činnosti jubilančky s bibliografiou.

Jednotlivé tematické okruhy reflektujú široké záujmy M. Sokolovej: všeobecná a areálová lingvistiká (J. Sabol, I. Ripka, P. Žigo, K. Michalewski), gramatika

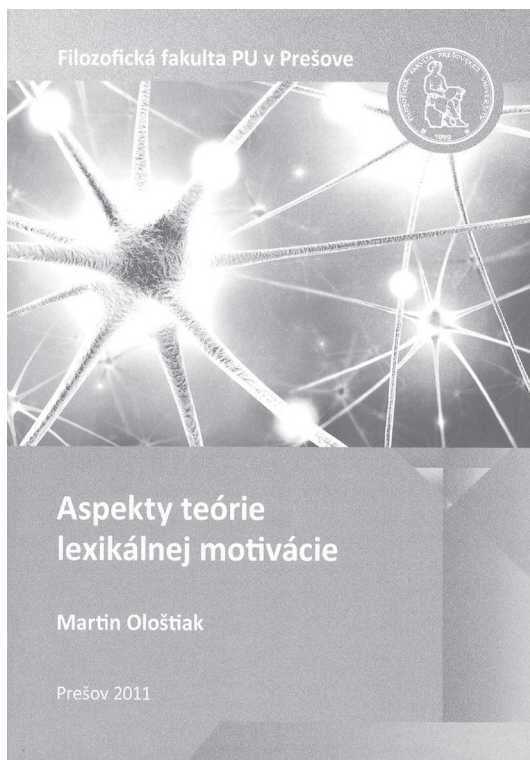
(J. Dolník, H. Mieczkowska, N. Janočková, S. Kapalková – D. Slančová – J. Kesselová – I. Bónová – M. Mikulajová – S. Zajacová, M. Kyseľová, J. M. Tušková, P. Odaloš, M. Ivanová, M. Hirschová, J. Stašková, D. Daskalova, P. Karpinský, M. Vojteková, J. Kesselová, M. Imrichová), slovotvorba a morfológia (M. Ološtiak, R. Marcinkowski, D. Svobodová, I. Stramljič Breznik, K. Vužňáková, J. Sipko, A. Jarošová, S. Ondrejovič, F. Šimon, S. Oriňáková), sociolingvistiká (D. Slančová – M. Sokolová, J. Dziagacz, J. Kuč, E. Jandíková – J. Zeman, K. Musilová), slovenčina ako cudzí jazyk, slovenčina v didaktickej aplikácii (J. Pekarovičová, M. Čižmarová, L. Gianitsová-Ološtiaková).

Zborník je k dispozícii aj v elektronickej podobe na internetovej adrese: <<http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Olostiak2/index.html>>.

OLOŠTIAK, Martin: Aspekty teórie lexikálnej motivácie. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2011. 339 s. ISBN 978-80-555-0334-9.

Monografia rozvíja furdíkovský teoreticko-metodologický prístup ku skúmaniu lexiky: vychádza sa z postulátu o všeobecnej platnosti motivovanosti v lexike. V prvej kapitole sa podrobne ozrejmuje genéza a podstata Furdíkovho chápania lexikálnej motivácie a predstavujú sa možnosti ďalšieho výskumu v tejto oblasti v podobe teoreticko-metodologického rámca: analyzuje sa podstata lexikálnej motivácie, vzťah medzi lexémou a lexiou, motivačná typológia, motivačná dynamika, motivačné vzťahy, motivačné funkcie, akčný rádius a motivačná hierarchizácia.

V jadre práce (kapitoly 2 – 9) sa pozornosť sústreďí na analýzu vybraných ôsmich motivačných typov (slovotvornej, morfolologickej, syntaktickej, frazeologickej, interlingválnej, abreviačnej, registrovej a individualizačnej motivácie). Tieto kapitoly sa vyznačujú jednotnou kompozíciou: na začiatku sa nachádza výklad, približujúci podstatu analyzovaného motivačného typu, nasleduje pasáž o vzťahu k iným motivačným typom (motivačná kooperácia, determinácia, inkompatibilita), v poslednej časti kapitol sa explikujú dynamické aspekty (vznik, zmena, oslabovanie, strata motivácie).

SVETLANA KAPALKOVÁ A KOLEKTÍV

HODNOTENIE KOMUNIKAČNÝCH SCHOPNOSTÍ DETÍ V RANOM VEKU

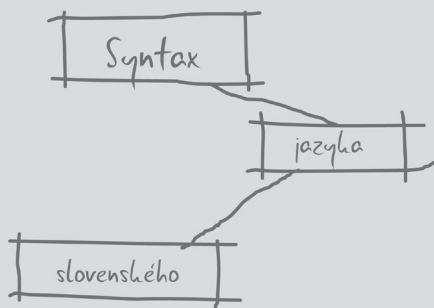

KAPALKOVÁ, S., SLANČOVÁ, D., BÓNOVÁ, I., KESSELOVÁ, J., MIKULAJOVÁ, M.: Hodnotenie komunikačných schopností detí v ranom veku. *Bratislava: Slovenská asociácia logopédov 2010. 110 s. ISBN 978-80-89113-83-5*

Monografia predstavuje súhrn poznatkov o ranom vývine reči detí hovoriacich po slovensky. Je záverom takmer desať rokov trvajúceho základného výskumu. Sumarizuje, analyzuje a interpretuje získané dáta, ale zároveň ponúka i cenné praktické aplikácie poznatkov v praxi v podobe Testu komunikačného správania v dvoch častiach: TEKOS I: Slová a gestá a TEKOS II: Slová a vety. Test bol vytvorený na základe teoretických poznatkov o vývine reči a na základe longitudinálnych dát sloven-

sky hovoriacich detí. Jeho šandardizácia na vzorke 1715 detí umožnila predstaviť normy vývinu komunikačných schopností detí hovoriacich po slovensky pre obdobie od 8 do 30 mesiacov, v niektorých prípadoch, napríklad vo vývine gramatickej kompetencie, až do veku 36 mesiacov.

Martina Ivanová

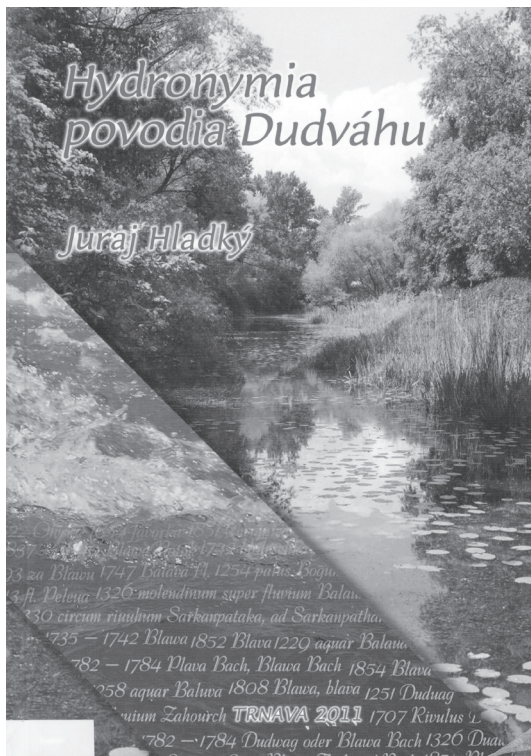
IVANOVÁ, Martina: Syntax slovenského jazyka. Prešov: Vydavateľstvo PU 2011. 249 s. ISBN 978-80-555-0435-3.

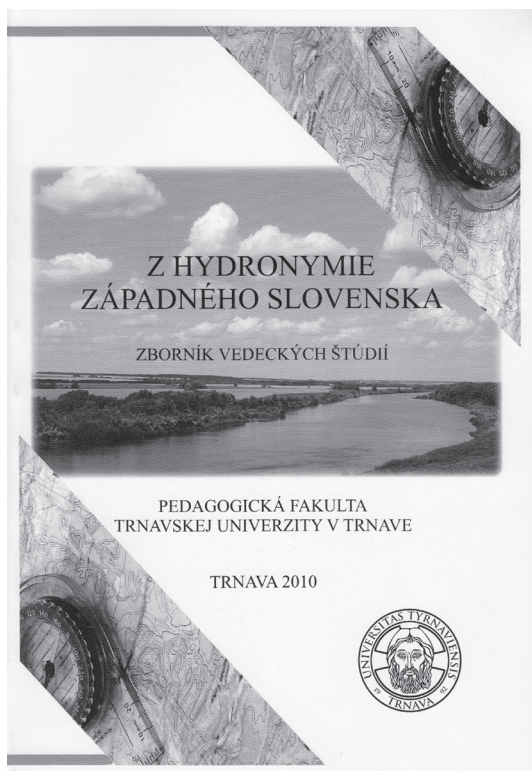
Vysokoškolská učebnica predstavuje pokus o systemizáciu najnovších výskumov v oblasti syntaktickej teórie a praxe, čím sa usiluje zaplniť medzeru v oblasti tak teoretického spracovania aktuálnych syntaktických problémov (absencia akademickej syntaxe), ako aj vysokoškolskej výučby. V publikácii sa autorka pokúša prepojiť hľadisko systémovej lingvistiky a komunikačnej lingvistiky. Z teoreticko-metodologického hľadiska nadväzuje najmä na práce J. Nižníkovej, J. Kačalu, J. Dolníka, M. Sokolovej, J. Vaňka, J. Glovňu a iných. Významným inšpiračným zdrojom publikácie

boli tiež české práce P. Karlíka, M. Grepla, O. Müllerovej, F. Štíchu a iných. Materiálovým základom práce boli dáta excerptované zo Slovenského národného korpusu. Práca pozostáva z 10 teoreticko-praktických kapitol (1. Vymedzenie syntaxe, 2. Syntaktický systém jazyka, 3. Základné vetné členy dvojčlennej a jednočlennej vety, 4. Vedľajšie vetné členy, 5. Problematika polovetných konštrukcií, 6. Súvetná syntax, 7. Príznačkové syntaktické konštrukcie, 8. Veta – vzťah modálnosti a komunikačnej funkcie, 9. Aktuálne členenie výpovede, 10. Syntax hovoreného prejavu), záverečná kapitola sumarizuje postup pri syntaktickej analýze textu. Za každou kapitolou je zoznam použitej literatúry k danej téme a námety na praktické cvičenia. Publikácia je určená najmä vysokoškolským študentom slovakistiky, filologických disciplín, prekladateľstva a masmediálnych štúdií.

HLADKÝ, Juraj: Hydronymia povodia Dudváhu. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis 2011. 196 s. ISBN 978-80-8082-504-1.

V úvode autor podáva hydrografickú charakteristiku toku a zásady spracovania hesiel. Hydronymá spracúva podľa jednotlivých povodí vo forme slovníka. Lexikografická časť pozostáva z dvoch kapitol – v prvej sú podľa abecedy zoradené štandardizované alebo na štandardizáciu vhodné názvy vodných tokov (vrátane ramien), do druhej časti sa zaraďujú názvy vodných plôch a prameňov. Monografia, spracovaná podľa metodiky projektu Hydronymia Europaea, je príspevkom ku komplexnému výskumu slovenskej hydronymie. Prináša cenné informácie o vývine hydronymickej lexiky apelatívneho pôvodu, ale takisto o motivačnej, lexikálno-sématickej, slovotvornej a štruktúrnotypologickej stránke slovenskej (v širšom kontexte aj slovanskej a osobitne západoslovanskej) hydronymie v jednotlivých obdobiach.

Z hydronymie západného Slovenska. Zborník vedeckých štúdií. Zost. J. Hladký. Trnava: Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave 2010. 149 s. 978-80-8082-392-4.

Zborník vedeckých prác prináša interdisciplinárne orientované štúdie, ktoré významným spôsobom napomôžu pri spracúvaní monografických prác o hydronymii z povodí Dudváhu a slovenských prítokov Moravy, ale aj z povodia Váhu. M. Beláková sa zaoberá vo svojom príspevku nejednoznačným kartografickým popisom Gidry, M. Majtán venuje pozornosť problému horného a pramenného toku Dudváhu, I. Horňanský sa zaoberá štandardizáciou geografických názvov, M. Marek funkciou vodných tokov v strážení stredo-

vekých hraníc, J. Hladký sa venuje pôvodu hydronyma Blava a A. Belák predstavuje fondy máp Ústredného archívu geodézie a kartografie v Bratislave. Štandardizáciou názvov potokov a výskumom živých názvov potokov v kratších povodiach Váhu na severozápadnom Slovensku sa zaoberajú J. Krško a M. Kazík. A. Závodný sa venuje niektorým názvom z povodí Myjavy a Chvojnice, M. Ološtiak otázkam slovotvorných postupov tvorenia hydroným a E. Krasnovská onomastike v študentskom heuristickom výskume.